

IOAN DEGĂU (coordonator)

Crișana tradițională, V

Pagini de etnografie, istorie, geografie și folclor

Crișana Tradițională este un proiect propus și finanțat
de Ioan Degău
și asumat de Societatea cultural-științifică AdSumus.
E-mail: ad.sumus@laposte.net

Tehnoredactare: Octavian Blaga

Notă. Seria *Crișana tradițională* este un proiect integrator de cultură țărănească din zona etnografică Crișana, care-și propună să producă măcar anual o apariție editorială. Proiectul a fost demarat și este susținut de Ioan Degău. Seria editorială reunește studii și articole în temă, unele publicate în reviste și periodice, altele constituindu-se capitole în monografii regionale, zonale sau locale, dar și cercetări care văd în premieră lumina tiparului, unele noi, altele din varii arhive.

IOAN DEGĂU

(coordonator)

Miron Blaga
Octavian Blaga
Horia Blidaru
Liviu Borcea
Maria Flavia Ciocotișan
Gruia Fazecaș
Violeta Gherman
Maria Goina
Ana Ilea
Doru Marta
Livia Miheș Papiu
Mircea Miheș
Petru Miheș
Blaga Mihoc
Melente Nica
Valentina Silaghi-Popoviciu
Vasile Todincă
Maria Ujoc
Florica Ungur

CRIȘANA TRADIȚIONALĂ, V.

Pagini de etnografie, istorie, geografie și folclor

Editura Primus
Oradea, 2015

Sumar

Ioan Degău	
Beișul între 1945-1989	7
Gruia Fazecaș	
Habitatul Țării Beișului în preistorie	25
Doru Marta	
Autohtoni și migratori în Crișana în secolele III – IX.....	31
Doru Marta, Ioan Degău	
Cetatea medievală de la Finiș.....	47
Ana Ilea, Liviu Borcea	
Mihai Viteazul și Beișul	51
Blaga Mihoc	
Circulația „Cazaniei” de la Bălgrad în Țara Bihorului	69
Maria Flavia Ciocotișan	
Personalități marcante ale cercetării folclorului românesc din Bihor	83
Vasile Todincă	
Scriitorul și folcloristul bihorean Antoniu Pop.	107
Melente Nica	
Portul sârbeștenilor.....	115
Maria Ujoc, Valentina Silaghi-Popoviciu	
Roșia: ocupații meșteșugărești.....	123
Maria Goina	
Budureasa: ocupații tradiționale	135
Miron Blaga	
Tradiții, obiceiuri și superstiții pe Valea Iadului.....	143
Miron Blaga, Octavian Blaga	
Ciclul familial în Remeți.....	157
Maria Ujoc, Valentina Silaghi-Popoviciu	
Datini, credințe, superstiții din Roșia	165
Violeta Gherman	
Satul Călășea	177

Petru Miheș, Livia Miheș Papiu, Mircea Miheș	
Peștera Meziad	227
Florica Ungur, Horia Blidaru	
Țăranul este divin, cuminte și cu bun simț	233

Ioan Degău

Beiușul între 1945-1989.

Construcții, industrializare și oameni

Regimul comunist a determinat schimbări esențiale în ansamblul vieții publice beiușene. Istoria orașului Beiuș în anii dictaturii comuniste poartă amprenta specifică fiecăreia din etapele evoluției acestui regim la scară națională. Anii 1944-1947 au corespuns etapei cuceririi puterii politice de către forțele comuniste. Modelul comunist a dominat întreaga viață politică, social-economică și culturală între anii 1948-1965. Regimul Ceaușescu (1965-1989), practicând o oarecare destindere și liberalizare în primii ani, a readus în prim-plan modelul stalinist și, mai mult chiar, a instaurat socialismul dinastic.

În „Monografia Beiușului”, întocmită la 26 mai 1949, conform instrucțiunilor date de Comitetul Provizoriu al județului Bihor, Secțiunea Industrie și Gospodărie Locală, se fac următoarele mențiuni:

1. Populația Beiușului la acea dată a fost de 5.282 persoane, cu un număr de 1.296 familii, compusă din 2.422 bărbați și 2.860 femei.

2. Ocupația de bază a locuitorilor se prezintă după cum urmează:

- agricultori	368 persoane
- meseriași	307 persoane
- lucrători calificați	248 persoane
- lucrători necalificați	302 persoane

- salariați de stat	710 persoane
- comercianți	33 persoane
- alte ocupații	51 persoane
- casnici și fără ocupații	3.263 persoane
TOTAL:	5.282 persoane

3. După știința de carte, în anul 1949 populația se împarte în două: cu știință de carte – 4.415 persoane și fără știință de carte – 438 persoane, iar 429 sunt copii până la 7 ani.

4. Suprafața agricolă a Beiușului este de 2.446 ha., din care a construcțiilor - 233 ha.

În monografia Beiușului, întocmită în 20.09.1955, se fac următoarele referiri:

- în orașul Beiuș există un atelier de lăcătușerie la Întreprinderea 7 Noiembrie care execută reparații capitale și curente la motoarele uzinelor electrice și la alte subunități ce aparțin acestei întreprinderi. În acest atelier lucrează 12 muncitori;
- există un depozit „Competrol”, cu o capacitate de 380.059 litri motorină și benzină;
- o uzină electrică care este activată de motoarele diessel ale morii „6 Martie” Beiuș cu 3 generatoare;
- alimentarea cu apă a orașului Beiuș este asigurată de 34 fântâni arteziene, care nu satisfac în totalitate nevoile orașului;
- o presă de ulei cu o capacitate de 500 kg. semințe în 8 ore;

- o fabrică de gheață cu o capacitate de 400 kg. în 8 ore, cu un singur muncitor;
- fabrică de sifon cu o capacitate de 250 litri sifon și 205 litri limonadă în 8 ore, cu un singur muncitor;
- fabrica de biscuiți cu o capacitate anuală de 120 tone biscuiți, la care lucrează 7 muncitori;
- atelier de tâmplărie, cu 6 salariați și 10 ucenici;
- cooperativa „Muncitorul”, cu 8 secții în care lucrează 106 muncitori;
- fabrica de cărămidă cu o capacitate de 12.000 buc. în 8 ore, în care lucrează 100 muncitori;
- centrală telefonică cu 220 numere.

Pe lângă aceste unități, în Beiuș mai existau următoarele instituții: Sfatul Popular Raional, Sfatul Popular Orășenesc, Uniunea raională a Coop. de Consum (URCC), Miliția Raională, Tribunalul Raional, Sovrom Construcții, Casa Pionerilor, Școala Medie de Fete, Liceul de Băieți „Samuil Vulcan”, Școala Profesională, Școala de 7 ani, Banca de Stat, Cooperativa Victoria, Hotel, C.E.C., A.D.A.S., Librărie, Depozitul MAT pentru vin și țuică, cinematograf, spitalul unificat, cu o capacitate de 348 paturi, Sanepidul, Policlinică, Dispensar TBC, Dispensar veterinar, Întreprinderea de Gospodărire Orășenească etc.

În anul 1961 a început și la Beiuș construirea blocurilor de locuințe, din care, până în anul 1962, au fost date în folosință 36 apartamente, iar în anul 1963 s-au adăugat alte 3 blocuri cu 32 apartamente.

S-a construit podul de beton peste Crișul Negru, spre Finiș și Târcaia, cu o lungime de 105 m. și s-a reparat podul de cale ferată Beiuș-Oradea (peste Crișul Negru), care a fost distrus în timpul războiului, și s-a amenajat drumul național 76, care traversează Beiușul, cu pavele pe o lungime de 2.500 metri.

În 1963-1964 s-a asfaltat centrul orașului pe o suprafață de 7.000 mp. S-a construit sediul Oficiului de Poștă și Telecomunicații.

Din anul 1944 și până în 31.12.1964 s-au construit 423 case proprietate personală, iar în perioada 1955-1960 s-au adus îmbunătățiri stadionului sportiv cu terenuri pentru fotbal și atletism.

În anul 1948 a luat ființă Întreprinderea de Gospodărire Orășenească din fostele servicii de gospodărire comunală. Această unitate avea secțiile: case proprietate de stat, cu peste 70 imobile, hotel cu 28 paturi, serviciul de salubritate, secția pentru întreținerea spațiilor verzi, sectorul de construcții și coșerit, precum și baia populară construită în anul 1948.

Pe lângă Școala profesională, începând cu anul 1950 a luat ființă atelierul-școală în care tineretul era deprins cu meseriile de tâmplari și multe alte activități diversificate în funcție de necesitățile de dezvoltare ale orașului în acea perioadă.

Pentru executarea lucrărilor de construcții de mare amploare a luat ființă, în anul 1955, Șantierul de Construcții al T.R.C.L. Oradea, care, în anul 1962, s-a mutat în noul sediul construit în cartierul Fabricii de Mobilă.

Până în anul 1960, în orașul Beiuș a funcționat o uzină electrică cu o rețea de electrificare foarte învechită, zilnic curentul se întrerupea, iar în unele perioade populația era lipsită de iluminatul electric.

În anul 1945 a luat ființă Cooperativa de Consum Beiuș cu două magazine, unul pentru desfacerea produselor alimentare, iar unul pentru textile și un depozit de sare. În anul 1948, Cooperativa de Consum a fost autorizată să facă și achiziții de produse agricole și animaliere. Până în 31 decembrie 1964 s-au creat un număr de 31 unități de desfacere, din care 13 unități alimentare.

Tot în scopul bunei aprovizionări și deserviri a populației, în anul 1956 a luat ființă Întreprinderea de Alimentație Publică cu un număr de 5 unități de desfacere și 2 secții de producție. De asemenea, pentru păstrarea în condiții cât mai bune a mărfurilor, au fost construite depozite ale Comraicoop la ieșirea din Beiuș spre Vașcău.

Pentru ca membrii cooperatori și individuali să-și poată valorifica produsele pomicole și legumicole la prețuri ferme și convenabile către stat, a fost construit de către Comraicoop un uscător de fructe.

În anul 1950 în Beiuș a luat ființă o secție a Gospodăriei Agricole de Stat – Holod, profilată pe îngrășarea bovinelor, precum și creșterea și îngrășarea porcilor. În anul 1953 s-au construit maternitățile pentru porci, iar în anul 1959 s-au mai construit sediul secției și alte utilități necesare depozitării și păstrării produselor agricole. Pe scheletul acestei secții și ca urmare a rezultatelor bune obținute atât în sectorul agricol cât și

zootehnic, în anul 1964 a luat ființă Gospodăria Agricolă de Stat Beiuș (cu ferme în Lunca și Sudrigiu).

În primăvara anului 1953 s-a înființat Gospodăria Agricolă Colectivă Beiuș, cu un număr redus de familii (19) și o suprafață de 59 ha., iar în decembrie 1962 s-a încheiat complet procesul de colectivizare a agriculturii, atât în Beiuș, cât și în Delani.

Pentru asigurarea aprovizionării populației din fondul centralizat al statului, cu carne și produse alimentare, în anul 1952 a fost înființată în Beiuș Întreprinderea Raională de Industrializare a Cărnii, iar în 1956-1957 s-au construit sediul precum și alte construcții zootehnice ale acestei unități.

Pentru executarea mecanizată a lucrărilor din agricultură, în anul 1957 s-a înființat Secția pentru Mecanizarea Agriculturii, în care scop s-a construit și sediul acestei unități împreună cu dependențele necesare (atelier de reparații ale utilajelor agricole, dotat cu strunguri, forje etc, iar în anul 1963 s-a construit și s-a dat în folosință stațiunea pentru mecanizarea agriculturii Beiuș).

În anul 1959 s-a dat în folosință noua Fabrică de pâine. Tot pentru asigurarea dezvoltării și diversificării activităților din agricultură, în anul 1961 s-a dat în folosință un incubator cu o capacitate zilnică de 2.500 ouă de pasăre, un spital veterinar (1960), un centru pentru însămânțări artificiale, un uscător de fructe, un centru pentru protecția plantelor și un centru de fructe de pădure.

Până în anul 1972, cele mai reprezentative unități economice ale orașului Beiuș – cu o largă cuprindere în

întreaga depresiune și cu un mare număr de salariați – au fost: Întreprinderea orășenească de Gospodărie Locativă; Cooperativa Meșteșugărească „Muncitorul”, Întreprinderea Raională de Industrie Locală „7 Noiembrie” și Cooperativa de Consum și Producție „Victoria”: Uniunea Raională a Cooperativei de Consum; Întreprinderea Comercială cu Ridicata; Cooperativa de Consum Ageracoop (Întreprinderea pentru producție și achiziții); Cooperativa de Credit; Banca Națională; Judecătoria; Tribunalul Popular Raional; Procuratura Raională; Parchetul; Notariatul de pe lângă Judecătoria Beiuș; Miliția; Spitalul Teritorial; Liceul Samuil Vulcan; Școala Pedagogică; Școala de Meserii; Ocolul Silvic și multe alte unități, cu un personal redus.

Întreprinderea Orășenească de Gospodărie Comunală și Locativă a luat ființă în anul 1948 prin comasarea fostelor servicii de gospodărire a Primăriei. Unitatea avea în subordine: case cu peste 70 imobile, hotel cu 28 paturi, Serviciul de salubritate, Secția pentru întreținerea spațiilor verzi; Sectorul de Construcții și coșerit, precum și Baia populară, dată în funcțiune în anul 1948.

Cooperativa Meșteșugărească „Muncitorul” a luat ființă la 1 decembrie 1949, prin cooperativizarea forțată a celor mai buni meseriași din oraș, cu tot inventarul de care dispuneau. Inițial (perioada 1950-1958), a funcționat numai în Beiuș, pentru ca, ulterior (1959-1970), să-și extindă aria de activitate peste fostele raioane Beiuș și Lunca Vașcăului, având unități de producție și prestări servicii în orașele „Dr. Petru Groza” (Ștei), Vașcău, Nucet, precum și în Băița și Băița Plai. În satele Finiș și Târcaia

avea două tăbăcării. Chiar și la Gârda, în Munții Apuseni, a funcționat o perioadă de timp o secție de butoaie. Până în anul 1963, un număr de 16 unități prestatoare de servicii din mediul rural au aparținut tot de această cooperativă, care, ulterior, a trecut în componența Uniunii Raionale a Cooperativelor de Consum (URCC, Beiuș).

Sediul inițial (și actual) al Cooperativei se află pe str. dr. Nicolae Bolcaș nr. 12, pe intravilanul fostei școli primare evreiești (clădirea acestei școli există și azi, fiind adaptată nevoilor economice). În anii 1971-1972 s-a construit Complexul de servire, în care au fost comasate majoritatea atelierelor.

Între meseriașii de elită ai acestei Cooperative – mare parte fiind continuatorii de marcă ai generațiilor anterioare – merită să consemnăm numele câtorva dintre ei. Cei mai apreciați croitori au fost: Simó Mihai și frații Alfater Ernest și Zóltan (croitori de mode), Ruchwald Alexandru (primul președinte al Cooperativei), Ruchwald Gheorghe, Bar Ioan și Jijia Alexandru (croitorie țărănească), Klein Lipi, Gyulay Emerik, Igna Ioan, Buda Florian, Cotrău Crăciun și Petruțiu Teodor. S-au remarcat cizmarii: Cap Ioan și Farcaș Vasile (rictuitori), Bendorfeanu Traian și Pleșoianu Ioan (tălpuitori), Totoi Emil și Clintoc Cornel (croitori de fețe și stepuitori), Zghimbe Alexandru și Sziksay Ștefan (maistru). Buni executanți de încălțăminte la comandă și serie, au participat cu expoziții în diferite orașe ale țării, în unele cazuri chiar alături de vestita Fabrică de încălțăminte „Guban” din Timișoara. Alături de ei s-au remarcat tinichigiii Klein Emil și Freiburger Arnold, zidarii–zugravi

Varga Láli, Himenzdolf A., Cuc Ioan, Cuc Alexandru, Mladonețki Iosif și Toma Francisc, pălărierii Ciupa Nicolae și Varga Margareta, în confecționarea tricotajelor Hera Olga și Szabo Ileana, în boiangerie Fekete Alexandru și Jurca Maria, ceasornicarii Nesmerak E., Schwarcz E, Egyed Ștefan și Toma Gheorghe, vopsitorul de firme și pictorul Stănescu A., cojocarul Borha Savu, frizerii Popa Ioan, Laslău Valer, Arion Victor, Szabo Ludovic, Todoran Iosif, Oros Gheorghe și Bercea Ioan (zis Hipu), fotografii Szekeres Zoltan și Szekerka Mihai.

Întreprinderea Raională de Industrie Locală „7 Noiembrie” s-a înființat în anul 1950, fiind, la data respectivă, unitatea economică cea mai reprezentativă pentru zona noastră, atât prin obiectul muncii foarte diversificat, cât și prin raza de cuprindere teritorială.

În primul deceniu al existenței sale s-a afirmat în următoarele ramuri de activitate:

- industria alimentară, cu următoarele componente: moara comercială din Beiuș, morile țărănești din Uileacu de Beiuș, Ginta, Vintere și Ceica (acestea din urmă produceau și ulei), fabrica de gheață, fabrica de băuturi răcoritoare și înghețată, fabrica de biscuiți și o fabrică de bomboane;
- materiale de construcții: fabricile de cărămidă și țiglă din Beiuș și Ceica, cariera de piatră din Urviș – Coasta Morii;
- prestări servicii în domeniile construcții metalice (fierărie, rotărie, binale) și producție de energie

electrică pentru orașul Beiuș. Unitatea dispunea de două motoare 80 CP (producție 1911), ulterior de un motor 1.000 CP (tip MAN), apoi de două motoare de 100 CP (tip 23 August și Ganz). Această uzină a funcționat până la electrificarea Beiușului.

Dezvoltarea cea mai puternică a avut loc în perioada 1960-1973, când ramura materialelor de construcție a căpătat o pondere însemnată. Astfel, cariera din Cărpinet producea calcar pentru combinatele siderurgice din Reșița, Călan și Galați. Foarte solicitate erau carierele de marmură din Băița (produceau blocuri de marmură, mozaic și praf de marmură), Chișcău (marmură pentru Germania), Vașcău – înființată în anul 1964 (praf de marmură pentru export și fabricile de sticlă din țară) și Cresuia. Cariera din Pietroasa producea pavele, borduri și blocuri destinate exportului în Germania, iar cele din Șuncuiș și Dobrești, calcar. În structura întreprinderii mai funcționau un atelier de tâmplărie și unul de confecții. Începând cu anul 1971 și-a restrâns activitatea numai la nivelul orașului, schimbându-se și denumirea, în Fabrica de Industrie Locală.

Din 1977, s-au produs modificări importante atât în organizare, cât și în natura fabricației. A fost integrată Întreprinderii Mecanice Piese de Schimb (I.M.P.S.) din Oradea (cu 1.800 salariați), devenind Secția Mecanică de Piese de Schimb (S.M.P.S.). În perioada 1977-1989, întreprinderea – în integralitatea sa – a făcut parte din Centrala de Autocamioane din Brașov. În noua situație, secția din Beiuș realiza colaborări cu U.C.M. Reșița, Strungul

Arad și Uzina de Autocamioane din Brașov. Produsele de bază au fost: șasie de autocamioane de 7-25 tone, rezervoare de aer pentru autocamioane, bidoane de 22 litri pentru vopsele, subansamble pentru utilaje agricole, o bună parte fiind destinate exportului pe piețele Chinei, Germaniei, Austriei, Israelului și Franței. În anul 1983, a fost omologată Mașina de ridicat containere de 4 m.c.

Anul 1983 a însemnat începutul producției de utilaje de salubritate, iar în perioada 1980-1989 s-au construit noi hale de producție cu o suprafață de 200 m.p.

De la înființare și până în anul 1989, conducerea întreprinderii a fost asigurată de Șereș Mihai (1951-1956), Stern Iosif (1956-1960), iarăși Șereș Mihai (1960-1966), Dumbrăveanu Teodor (1966-1970), Ciolac Alexandru (1970-1977), ing. Vranău Radu (1977-1978), ing. Borha Gheorghe (1979-1981), sing. David Nicolae (1981-1982) și Flore Ioan (1982-1990). În perioada 1972-1995, conducerea I.M.P.S. Oradea a fost îndeplinită de un valoros specialist, ing. Horia Cosma.

Și activitatea comercială a orașului a suferit profunde schimbări. Locul comerțului privat a fost luat de comerțul cooperatist, intervenția statului fiind tot mai directă.

Prima unitate de acest fel a fost Cooperativa de consum și producție „Victoria”, înființată în anul 1945, care era constituită din două magazine (unul alimentară, celălalt de textile și încălțăminte) și o tutungerie. Președinții acestei cooperative, în ordine cronologică, au fost: Asztalaș Ștefan, Alexandru Buda, Mircea Bogdan și Dumitru Vesa.

În anul 1950 a luat ființă Uniunea Raională a Cooperativelor de Consum (U.R.C.C.), subordonată Uniunii Județene a Cooperativelor de Consum (U.J.C.C.), care a fost condusă, de-a lungul anilor, de Ioan Pălcuț, Alexandru Nemeș, Petru Fiț, Ioan Petruse și Gheorghe Pirtea. Raza ei de activitate se extindea asupra tuturor localităților din raionul Beiuș, având în structura sa următoarele componente:

- Întreprinderea Comercială cu Ridicata (I.C.R.–COMRAICOOP) asigura aprovizionarea unităților cooperatiste din mediul rural aparținătoare acestui raion (menționăm că fiecare cooperativă de consum, la rândul ei, dispunea de personalitate juridică). Mai avea și un depozit „en gros”, care aproviziona consumurile colective din oraș, și un altul, alimentar, textile, încălțăminte și ferometal, iar un al treilea, băuturi spirtoase (MAT). Cel mai bun dintre directorii care au condus această unitate (Farkaș Vasile, Ioan Palladi, Ioan Cornea etc.) a fost Vasile Ștefănoiu;
- Cooperativa de Consum Beiuș a luat ființă în anul 1950, pe structura Cooperativei „Victoria” care, odată cu înființarea U.R.C.C., și-a încetat activitatea. Avea în componență toate unitățile alimentare, de textile și încălțăminte, ferometal, materiale de construcții și tutungerii din oraș. Mai deținea și un depozit „en gros”, care aproviziona toate unitățile proprii din Beiuș. Președinții care au asigurat conducerea ei au fost:

Gheorghe Pirtea, Teodor Petruțiu, Vasile Clepce, Rodica Gavra.

- Întreprinderea de Alimentație Publică (I.A.P.) și-a început activitatea în anul 1960, compusă din: restaurant, bufete, braserii, crame, cofetării, laboratoarele de carmangerie și cofetărie și o gospodărie anexă (creșterea și îngrășarea porcilor). Directorii care au condus-o: Ioan Galea, Ioan Popa și Simó Iosif;
- AGEVACOOP (Întreprinderea pentru producție și achiziții) dispunea de două uscătoare mecanice (la Beiuș și Dobrești). Aici se prelucrau fructele de la producătorii individuali, se uscau, iar produsele finite erau destinate, în cea mai mare parte, exportului. Exista și un depozit de achiziție a produselor cerealiere și animalelor (cu deosebire a cailor, foarte solicitați de piața italiană), a penelor, păsărilor (gâștelor, mai ales) și a mierii de albine. Director al AGEVACOOP a fost Ioan Feflea.

În anul 1975 a fost desființată și cooperativa zonală din Beiuș, toate cooperativele de consum din comunele înconjurătoare devenind de-sine-stătătoare. La Beiuș exista doar un depozit „en gros” pentru alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte etc., și unul pentru băuturi alcoolice, acestea preluând sarcinile fostului U.R.C.C. și trecând în subordinea U.J.C.C.

Din anul 1977 activitatea comercială s-a diversificat, alături de unitățile cooperatiste a început să funcționeze

Întreprinderea Comercială de Stat Mixtă (ICSM). Aceasta a preluat, în mod abuziv, peste 70% din patrimoniul Cooperației de consum, inclusiv o bună parte din personal. Doar depozitele „en gros” și Complexul comercial „Central” au mai rămas în proprietatea cooperatistă. Această nouă întreprindere a diversificat sortimentul de marfă (la nivelul acelei perioade istorice, plină de privațiuni de tot felul), completând într-o mică măsură cererea de consum a populației. Directorii ICSM au fost: Alexandru Ciolac, Vasile Clepce, Gavril Burz și Eugen Nica.

Dintre comercianții cu cea mai bogată activitate din perioada analizată aici, care au rămas în memoria colectivă, îi amintim pe Salamon Géza, frații Ordentic, Adolf și Dezső, Leikmik A., Wincler Árpád, Bóttger Iuliu, Pelloni Victor, Antál Béla, Friedman Ștefan, Gutman Ghezá, Marossy Sándor, Lóvi Ștefan, Laszic Carol, Odrobiniac Peter, Șleisinger Ștefan, Rapapolt Arnold, Mikló Iános, Quai Pișta, Erdely Francisc, Csomor Iuliu, Mircea Bogdan, Ioan Lazie, Skoda Ștefan, Virgil Lucuț, Nicolae Anton, Blaga Ciocan, Lucaci Virgil, Brad Ioan, Nan Teodor și soția ș.a.

Așadar, industrializarea Beiușului începe de-abia după împărțirea administrativ-teritorială a țării din 1968, când în Beiuș sunt amplasate două unități mai importante, și anume Fabrica de Mobilă (în 1972) și Fabrica de Mașini Unelte (în 1977), precum și un număr important de unități cu caracter teritorial, precum și secții sau servicii ale unor unități din Oradea, printre care amintim: Oficiul Muncii, Punctul de lucru ADAS, Oficiul de Gospodărire a Apelor, Depozitele U.J.C.O.O.P., Tribunalul teritorial, Judecătoria,

Banca Națională a României-Filiala Beiuș, Șantierul de drumuri, Coloana IT, Coloana ITSAIA, Șantierul de construcții TCLO și altele, care au asigurat locuri de muncă pentru un număr însemnat de locuitori din Beiuș și zona înconjurătoare.

În anul 1972 a fost dată în funcțiune Fabrica de Mobilă, care a pornit la drum cu 690 salariați, iar ulterior și-a dezvoltat capacitatea de producție, numărul personalului muncitor ajungând la 1.741 persoane (1991).

Calitatea săracă a pământului în zona Beiușului a îndreptat atenția locuitorilor săi în alte domenii de activitate, precum lemnăritul, olăritul, vărăritul etc. Se știe despre bogata tradiție a confecționării lăzilor de zestre la Budureasa, a scărilor lungi la Cresuia, a producerii de furci, greble, spete pentru războaie de țesut, tălpi pentru sanie, hambare, precum și nenumărate alte unelte necesare activităților în gospodăria țărănească.

Corolarul industrial al acestei îndelungate tradiții l-a constituit apariția Fabricii de mobilă din Beiuș, proiectată de către ICPII (Institutul de cercetare și proiectare în industria lemnului), urmată de punerea în practică a acestuia în perioada aprilie 1970 – martie 1972, prin ridicarea modernei fabrici de mobilă, subunitate a CPL (Combinatul de prelucrare a lemnului) din Oradea și din subordinea MILMC (Ministerul industriei lemnului și a materialelor de construcții). Fabrica a fost construită având în vedere nu numai potențialul uman al zonei, cu o bogată tradiție meșteșugărească în prelucrarea lemnului, ci și

materialul lemnos de valoare existent în munții care înconjoară Țara Beiușului.

Amplasarea acestui obiectiv răspundea și unei cerințe majore: lipsa cu desăvârșire a unei unități de interes republican. Din această cauză, elevii care terminau profilul de prelucrare a lemnului erau nevoiți să ia drumul Oradiei, Aradului ori Timișoarei, orașe care dispuneau de fabrici în care se producea deja mobilă.

Pe de altă parte, zona Beiușului dispunea de un surplus de forță de muncă cu posibilități de calificare care să dea viață necesității de diversificare a tipurilor de mobilier și de dezvoltare a exportului, care să aducă valută României.

Diriginții de șantier, ing. Popa Ion (numit director imediat după punerea în funcție a fabricii), tehnicianul Ștefan Perecz și, în final, Gheorghe Dulcă, au urmărit și verificat cu atâta strictețe execuția lucrărilor de către ICF Deva (Întreprinderea de construcții forestiere), încât nici după mai bine de 30 de ani nu s-au constatat fisuri majore în halele și sediul acestei unități.

Termenul de punere în funcțiune a fost respectat (28 martie 1972) și, în scurt timp, s-au și atins parametrii proiectați (capacitate, productivitate, costuri și beneficii).

Calificarea forței de muncă s-a făcut la Oradea, Cluj, Dej, Arad, Timișoara și Sighetu Marmăției, dar majoritatea specialiștilor au venit, pe bază de transfer, și de la alte unități, mânați de dorul de acasă și hotărâți să ridice renumele noii fabrici.

Fabrica de mobilă din Beiuș a fost proiectată la capacitatea de 1.000 garnituri convenționale de mobilier la prețul de 10.000 lei, iar primul produs a fost mobilierul camerei de zi ILVA, transformat ulterior în mobilierul de cameră de zi tip Beiuș.

Primul beneficiar extern al fabricii a fost Suedia, care a cerut gama de mese ATO.

Pe parcurs, au fost adăugate acestui produs alte articole precum etajera E 1, dormitorul Sirius și Felix, camera de zi Bonanza, grupe de colțari Mariana, destinate pieței statelor socialiste (CAER), tipuri de holuri Rotterdam, mese, vitrine, comode, garderobe, biblioteci, colțare, destinate exportului, pe relația Vest.

În anii 1981-1982 s-au realizat noi investiții, care au dus la sporirea personalului angajat la 1.741 salariați.

S-a atins o producție de peste 27 milioane lei, cu o cheltuială materială de 501 lei la 1.000 lei producție marfă și cu o rentabilitate de 36 %.

Ierarhic, fabrica a fost subordonată CPL București, iar mai apoi CPL Brașov, când a înregistrat cele mai bune rezultate ale sale. Exportul a atins 65% din producție, fiind direcționat pe piața vestică (50%) și spre țările care făceau parte din CAER.

Director al acestei fabrici – de la înființare și până în ianuarie 1990, a fost ing. Ion Popa.

După Fabrica de mobilă, în anul 1977 a luat ființă Fabrica de Mașini Unelte, ca secție de producție a Întreprinderii „Înfrățirea” Oradea. Profilul acestei unități a fost axat pe execuția mașinilor de găurit, mașinilor de

filetat, mașinilor de rabotat și mașinilor de frezat, inclusiv execuția accesoriilor speciale pentru aceste produse.

Studiul Tehnic Economic (S.T.E.) al acestei unități a fost întocmit în anul 1975, iar lucrările de construcții au început în anul 1976 și au fost finalizate în august 1977.

În luna noiembrie 1977 s-a realizat prima mașină din secție, iar la 31 decembrie 1977 s-au finalizat primele 50 bucăți mașini unelte tip G.M.- 40 A1.

Fabrica de Mașini Unelte Beiuș a fost specializată pe producerea unei game variate de mașini unelte pe care le realiza integral: mașini de găurit, mașini de rabotat, mașini de filetat, mașini de frezat și accesorii speciale pentru mașini unelte. Încă de la înființare, unitatea a livrat produse în peste 50 de țări din Europa, Asia, America de Sud, America de Nord etc.

În anul 1979 s-a dat în folosință hala de mașini grele cu utilaj adecvat producerii de mașini de alezat și frezat, mese rotative, centre de prelucrare etc. Unitatea a avut o evoluție ascendentă, mărindu-și în permanență capacitățile de producție și numărul de personal, dar, mai ales, și-a perfecționat produsele, ajungând să producă și să exporte mașini-unelte competitive pe plan mondial.

Până în anul 1990 lucrau aici 1.000–1.200 muncitori în trei schimburi (aproximativ 50% erau navetiști, proveneau din satele învecinate) și se produceau lunar între 350–500 bucăți mașini) unelte, precum și accesorii pentru fiecare produs în parte.

Gruia Fazecaș

Habitatul Țării Beiușului în preistorie.

Relația om - mediu

Spațiul geografic și condițiile de mediu constituie un element de bază în evoluția habitatului uman dintr-o epocă sau perioadă istorică¹. Structura geografică, începând cu evoluția geomorfologică, formele reliefului și terminând cu clima, hidrografia, flora și utilizarea terenului și a resurselor naturale, reflectă specificul regional propriu al unei zone.

Prin termenul generic de Țara Beiușului se înțelege Depresiunea Beiușului alături de zona depresionară din jurul Vașcăului, care se suprapun peste teritoriul fostelor plase Beiuș și Vașcău, acoperind un spațiu cu o suprafață de 1867 kmp, având ca ax valea superioară a Crișului Negru.

Omul a căutat dintotdeauna un raport cât mai satisfăcător între modalitatea de a apăra cât mai bine zona locuită și beneficii (care constau în accesul la resurse, diversitatea materiilor prime, pământ fertil pentru agricultură). Odată cu progresul tehnic și cultural, omul devine tot mai puțin influențat de factorii de mediu, iar influența sa asupra acestuia este tot mai accentuată.

¹ V. Mihăilescu, *Punct de vedere geografic*, în *Lucrări științifice*, 1, 1972, p 5 – 8.

Vegetația a impus anumite condiții populațiilor preistorice, care aveau nevoie de pământ pentru a practica agricultura sau creșterea animalelor. De asemenea, o anumită climă și vegetație impun un anumit tip de faună atât sălbatică cât și domestică, specifică acestor biocenoze. O primă metodă de a câștiga terenuri pentru practicarea acestor ocupații a fost despădurirea.

În perioada 5000 – 3000 î.Chr., agricultura s-a răspândit și în zona Beiușului de astăzi - arderile frecvente ale pădurilor fiind o modalitate de a dobândi teren agricol. În cele mai multe părți ale Europei, în neolitic, agricultura nu era atât de semnificativă încât să modifice peisajul la orice stadiu, chiar dacă agricultorii erau prezenți la un nivel ridicat pe tot continentul la începutul mileniului V î.Chr. Începând însă de la debutul celui de-al doilea mileniu î.Chr. agricultura a exercitat efecte semnificative asupra peisajului european, deși pentru încă o perioadă de 1000 de ani, mari zone de pădure din centrul și nordul Europei au rămas neatinse de această ocupație.

Referindu-ne strict la Țara Beiușului, aceste date ne ajută să înțelegem motivul pentru care în anumite perioade ale preistoriei, când omul nu domina natura, unele comunități din acest spațiu practicau creșterea animalelor (deoarece avem de-a face cu o vegetație de silvo-stepă), sau, de ce despăduresc anumite areale, în scopul creării unor așezări stabile cu teren agricol în apropiere. Locuirile în peșteră, mai ales în paleolitic, se datorează lungilor perioade de glaciațiune.

Încă de la apariția omului, înaintea descoperiri și practicării agriculturii, vânătoarea a constituit o ocupație constantă¹. Odată cu primele manifestări neolitice, însă, când, pe fondul unei clime cald-temperate, s-a produs revoluția agricolă, iar procesul de domesticire a animalelor a cunoscut o adevărată explozie, vânătoarea are un aport tot mai scăzut în cadrul economiei așezărilor umane². Continuarea practicării vânătoriei în societăți agro-pastorale se datorează mai ales ciclului sezonier al plantelor și animalelor domestice și sălbatice³. Spectrul animalelor vâdate depindea de speciile aflate în zona apropiată așezărilor și de manifestările suprastructurale⁴.

Majoritatea speciilor sălbatice descoperite în așezările preistorice din *Țara Beiușului* sunt specifice zonelor cu pădure deasă și vegetație de tufișuri sau medii bogate în apă (castorul, vidra), doar bourul,

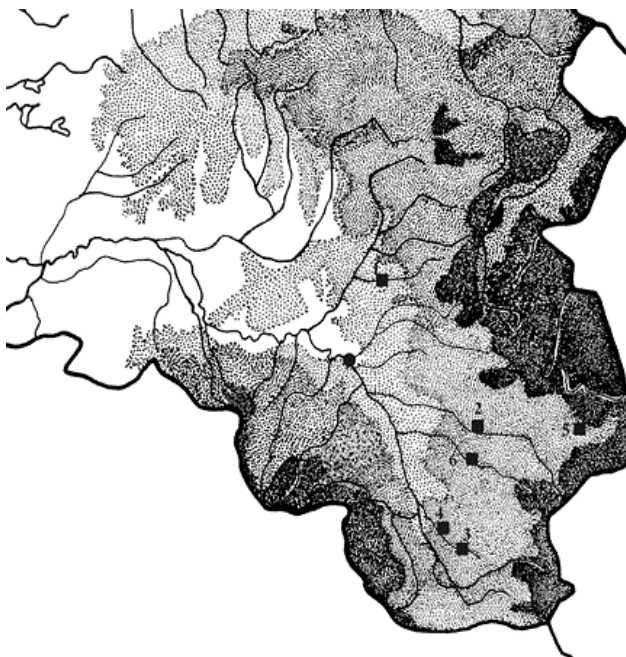
¹ Chiar dacă începând cu epoca romană, când apar primele acte juridice ce reglementează vânătoarea, ocupația a dobândit treptat un puternic caracter de clasă - în ultimele două secole fiind practică mai mult sub formă de sport - vânătoarea a reprezentat un aspect deloc neglijabil al istoriei economice în toate epocile. S. Bökönyi, *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*, Budapesta, 1974, p. 88 și 92; I. Nania, *Istoria vânătoriei în România*, București, 1977, p. 97 și 208 - 220.

² V. Cotta, M. Bodea, *Vânatul României*, București, 1969, p. 19.

³ G. Stein, *Strategies of Risk Reduction in Herding and Hunting Systems of Neolithic Southeast Anatolia*, în P.J. Crabtree, D. Campana, K. Ryan (eds.), *Early Animal Domestication and its Cultural Context*, Philadelphia, 1989, p. 94.

⁴ P. Vidal-Naquet, *Vânătorul negru*, București, 1985, p. 30.

căprioara și ursul preferând un habitat bogat în iarbă cu pâlcuri de pădure. Resturile osteologice descoperite aici ale unor animale, precum cerbul, zimbrul, râsul, sau pisica sălbatică, ce nu stăteau în apropierea așezărilor umane, ne fac să presupunem și existența taberelor sezoniere de vânătoare.

Lista descoperirilor:

1 - Peștera Meziad	5 - Peștera Zmeilor de la Onceasa
2 - Peștera din Dealul Vârseci	6 - Peștera Urșilor
3 - Peștera Măgura Sighiștelului	
4 - Peștera Țibucioia	

Descoperiri din paleolitic și mezolitic

Alegerea unui anume loc de așezare nu a fost niciodată întâmplătoare. Printre determinări se găsesc întotdeauna factori generali, absolut indispensabili: apropierea de izvoare și surse de apă (mai ales curgătoare), de terenuri favorabile practicării agriculturii, pășunatului și vânătorii, existența unor resurse minerele și posibilitatea de a apăra relativ toate acestea, folosind poziția geografică a locului.

Unii cercetători presupun și posibilitatea unei corelații între poziția siturilor (implicit și bogăția resurselor) și sistemul ierarhic existent între diferite așezări, atunci când avem o privire de ansamblu asupra unei manifestări culturale specifice. Unele dintre situri sunt doar așezări temporare sau “colonii” ale unor alte așezări, care doresc să exploateze într-un mod economic resurse aflate la o mare depărtare. La fel, cunoaștem centre religioase sau de putere care, deși nu aveau resurse bogate în aria lor de cuprindere, erau într-o poziție înaltă din punctul de vedere al ierarhiei așezărilor unei anumite culturi.

În funcție de climă și ocupații, omul a creat diferite tipuri de locuință sau a utilizat diferite adăposturi: de la o simplă adaptare la mediu (peșterile, adăposturile de lângă pereții de stâncă), la construcții propriu-zise (bordeie, locuințe de suprafață). Fortificații pe înălțimi, precum cea de la Sânicolaul de Beiuș, “Boțocana”, au fost plasate astfel datorită poziției favorabile pe care o dețineau în habitat – ușor de apărat și în apropierea

resurselor. Un deal mai mic va oferi doar un loc mic pentru locuitori, locuințe mai mici, iar sistemul de fortificare nu chiar atât de puternic.

Tipurile de locuințe, la fel ca și așezările, diferă de la o zonă la alta, fiind foarte bine integrate în mediul geografic; oamenii din preistorie aveau cunoștințe despre climă (vânturile dominante și periodice, apele pluviale, cantitate și direcție, expunerea la soare). În urma cercetărilor, s-a constatat că dimensiunea locuințelor depinde în primul rând de mediul geografic, alături de ocupații și etapa cronologică în care au fost construite¹.

Concluzionând, toate elemente fizico-geografice ce sunt prezente în zona Beiușului au constituit argumente solide în stabilirea comunităților umane în acest spațiu. Relația om – comunitate – relief – climă – vegetație – faună este mult mai complexă de cât pare la prima vedere².

¹ Zoia Maxim, *Neo-Eneoliticul din Transilvania*, Ed. Bibliotheca Mvsei Napocensis, Cluj – Napoca, 1999, p. 56.

² K. Fujiwara, E.O. Box, *Climate Change and Vegetation Shift*, în A. Farina (ed), *Perspectives in Ecology. A Glance from VII International Congress of Ecology (Florence 19 – 25 July 1998)*, Leiden 1999, 121 – 126.

Doru Marta

Autohtoni și migratori în Crișana în secolele III – IX.

Descoperiri arheologice și surse cronicărești

De la bun început, trebuie să precizăm că locul arealului beiușean în cadrul mai larg al nord-vestului României a fost în afara provinciei romane Dacia, fiind mărginit de limesul ei nordic. În acest context, retragerea aureliană a avut un impact mai puțin important asupra locuitorilor din acest ținut, dacii liberi, ținut care era fără îndoială unul relativ periferic vis-à-vis de marile drumuri comerciale și centre economice și militare ale provinciei abandonate. În același context, trebuie din nou mărturisită lipsa cronică a cercetărilor arheologice în ținutul menționat, în principal ale celor legate de intervalul de timp analizat. Din acest motiv, vom apela foarte mult la analogiile din vecinătatea imediată, dar și la analiza puținelor piese aparținând perioadei cercetate, descoperite însă întâmplător și fără un context stratigrafic întotdeauna foarte clar. De asemenea, trebuie să menționăm că este extrem de dificilă realizarea unei diferențieri între descoperirile aparținând dacilor liberi din perioada secolelor II – III d. Hr., din perioada Daciei romane deci, și cele din secolele III – IV d.Hr. când administrația romană de la nordul Dunării încetase să mai fie o realitate coerentă. Nici revenirile ulterioare din vremea împăratului Constantin cel Mare nu

au avut ecou decât la linia Dunării; în rest se poate observa cel mult un reviriment al comerțului în general, al circulației monetare în special.

Descoperirile arheologice legate de dacii liberi ai secolelor II – III din zonă se leagă în special de fragmentele ceramice salvate cu ocazia unor periegeze la cetatea medievală de la Șoimi, pe valea Șoimilor, aflată la 20 km de Beiuș. Aici au fost culese de la suprafață cioburi ale unor vase de dimensiuni medii, lucrate la roată, având o culoare cenușie. Zona cetății medievale, un mic promontoriu în fapt, este separată de restul dealurilor de un șanț sec, astăzi mult colmatat. În acest context, este posibil ca cetatea medievală ridicată acolo în secolul al XIII-lea să fi folosit o cetățuie dacică, dar pentru confirmare sunt necesare sondeaje arheologice¹.

Oricum, e sigur că, după dispariției puterii statului roman, în zonă se produce o firească continuitate a vieții comunităților daco-romane de agricultori și păstori, în condițiile unei reunificări spontane a vechii lumi dacice, dar deja pe cu totul alte considerente lingvistice. Cele mai importante descoperiri arheologice din spațiul bazinului superior al Crișului Negru, pentru această perioadă sunt cele din așezările dacice Cociuba Mare, Rohani și Râpa, aflate în imediata apropiere a arealului depresiunii Beiușului.

Așezarea descoperită la Cociuba Mare (30 km. vest de Beiuș) se află pe o terasă a Crișului Negru, în locul "Fântânița". Aici a fost cercetată o locuință de suprafață având, posibile completări, câteva gropi menajere și o dependință. Ceramica

¹ S. Dumitrașcu, *Dacia apuseană*, Oradea, 1993, p. 46.

descoperită în preajmă este lucrată cu mâna, forma fiind vasul-borcan ornamentat cu incizii, constând din benzi de linii în val, având pasta fină și semifină, de culoare cenușie, gălbuie sau cărămizie; ceramică fină cu aspect săpunos sau cimentos, ceramică fină negricioasă având în mijloc un miez de culoare cărămizie sau fragmente de culoare neagră-cimentoase, cu aspect zgrunțuros. Au fost descoperite de asemenea fragmente de chiupuri modelate neglijent la roată, fără ornamente. Interesante sunt cele câteva bucăți de fier, un piron, fragmente de greutăți de lut ars de la războiul de țesut, alături de câteva prâsnele. Datarea propusă pentru așezare este intervalul secolelor II – III d. Hr¹.

O altă așezare dacică a fost cercetată la Rohani (23 km vest de Beiuș) Pe malul stâng al Crișului, pe locul numit “Peste Criș”, sub un nivel aluvionar gros de 0,80 – 1,60 m au fost descoperite numeroase gropi menajere căptușite pe fund cu bolovani de râu. Aici și în stratul de cultură au fost găsite fragmente ceramice lucrate cu mâna și la roată, fragmente de chiupuri din pastă cenușie, cărămizie sau negricioasă-zgrunțuroasă, alături de fragmente de oase de animale și fragmente de cărbune. Și în acest caz așezarea a fost datată în secolele II – III d. Hr²

Cea mai îndepărtată așezare din depresiunea Beiușului, dintre cele enumerate, este însă cea de la Râpa (cca. 6 km nord de Cociuba Mare). Aici, în lunca de pe malul drept al Crișului Negru, în hotarul satului, pe locul numit “La Luncă” a fost cercetată o așezare dacică, aflată sub un

¹ *Ibidem*, p. 101.

² *Ibidem*, p. 102.

strat aluvionar gros de cca. 1,70 m. Ceramica descoperită a fost atât de calitate inferioară, lucrată cu mâna, din pastă impură, dar și de calitate superioară, din pastă cenușie-săpunoasă sau neagră, negricioasă și zgrunțuroasă. Fragmentele de chiupuri sunt de culoare cenușiu-alburie, neornamentate. La numai 1 km de această așezare datată în secolele II – III d. Hr. a fost cercetată o alta, aflată tot pe malul drept al Crișului, în punctul “Dealul Morilor”. În acest caz avem însă de-a face cu o locuire mai târzie, din secolul al IV-lea d. Hr. Fragmentele de chiupuri erau lucrate dintr-o pastă neagră-plumburie, cu buza îngustă, ornamentată cu benzi de linii simple și în val. O importanță deosebită o au cele cinci locuințe de suprafață dezvelite integral. Comparățiile dintre descoperirile din cele două așezări ne arată că ceramica de la Râpa – “Dealul Morilor”, mai târzie, suferă o oarecare influență sarmatică, firească în fapt, din moment ce presiunea militară romană a dispărut iar circulația spre și din arealul de câmpie al Crișanei a devenit mult mai ușoară¹. Descoperiri de mai mică anvergură, bazate mai ales pe cercetări de suprafață, au mai fost făcute la Căpâlna și Cărășău², ceramica găsită în cele două situri fiind asemănătoare cu cea descrisă anterior.

Extrem de importante sunt cele câteva descoperiri monetare romano-bizantine din arealul beiușean. Dacă în cazul monedelor imperiale romane prezența acestora nu este o surpriză, în contextul deja amintit al contactelor

¹ *Ibidem*, p. 102.

² *Idem*, *Descoperirile arheologice din Valea Crișului Negru și semnificația lor istorică*, în *Crisia*, XV, 1985, p. 57.

dacilor liberi cu lumea romană provincială, după încetarea prezenței administrației romane la nordul Dunării societatea cunoaște un generalizat proces de ruralizare, context în care circulația monetară devine o raritate. Zona de la vestul Munților Apuseni, din regiunile deluroase și muntoase de aici, oarecum periferică în raport cu teritoriul intracarpatic, este cu atât mai mult vitregită de răirirea schimburilor economice.

În acest context trebuie amintite descoperirile monetare de epocă din spațiul cercetat. Astfel în preajma așezării de la Cociuba Mare au fost descoperite monede romane imperiale, fără însă a se preciza cu exactitate numărul acestora dar mai ales datarea lor¹. Monede romane imperiale au mai fost descoperite și la Poclusa de Beiuș, aflată la cca. 20 km vest de Beiuș².

La Gurani însă a fost descoperită o monedă romană târzie din bronz bătută sub împăratul Constantin al II-lea în anii 330 – 340 d. Hr³. De asemenea, la Ioaniș (cca. 6 km. vest de Beiuș, pe valea Crișului Negru) a fost descoperit un *centenionalis* bătut sub împăratul Constantius al II-lea în anii 351 – 354 d. Hr⁴. În ciuda rarității lor, descoperirile din cele două localități sunt extrem de importante. Având de-a face cu două monede romane târzii din bronz, informația transmisă este dintre cele mai prețioase. Se știe din

¹ Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980, p. 104.

² *Ibidem*, p. 186.

³ *Ibidem*, p. 129.

⁴ *Ibidem*, p. 189.

literatura istorică extrem de bogată, dar și din numeroasele descoperiri arheologice, că migratorii preferau îndeosebi moneda din metal prețios, argint mai rar, aur în special. În fapt, în regiunile de câmpie din centrul Europei și chiar în cele relativ periferice din zonele de șes al Crișanei, au existat numeroase astfel de descoperiri corelate cu piese de tipică factură aparținând migratorilor germanici sau turanici.

În contrast, piesele mărunte din bronz, precum cele descoperite la Gurani și Ioaniș, au fost utilizate de populația localnică, probabil pentru cumpărarea unor articole ceva mai costisitoare (unelte din fier pentru agricultură de exemplu) în condițiile unei economii agraro-pastorale unde marea majoritate a celor necesare traiului cotidian se producea în ateliere locale, iar comerțul, atât cât era, se baza aproape în exclusivitate pe troc.

Analogii cu piesele de la Gurani și Ioaniș există în regiune. Astfel le putem enumera pe cele descoperite la Oradea (o piesă emisă de Crispus și o alta de împăratul Constantin I)¹, Mișca (monedă de la Constantin cel Mare)² și Bicaciu (două monede de la Theodosius)³

Descoperiri arheologice similare cu cele din arealul bazinului mijlociu al Crișului Negru sunt relativ numeroase, chiar dacă ne limităm la zona din vestul României. Astfel pentru secolele III – IV trebuie amintite descoperirile de la Oradea – Salca unde s-a dovedit o continuitate de locuire și

¹ *Ibidem*, p. 140 – 141.

² S. Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 146.

³ *Ibidem*, p. 146.

după intervalul secolelor II – III¹. În foarte importanta așezare de la Medieșu Aurit, din județul Satu Mare, au fost cercetate arheologic câteva cuptoare și o locuință cu material ceramic asemănător cu cel de la Râpa, respectiv ceramică grosieră lucrată cu mâna, dar și produse din pastă fină și semifină, de culoare cenușie, cărămizie și negruzgrunțuroasă². În imediata apropiere a așezării, a fost cercetat și un cimitir de incinerare care a aparținut, firesc, comunității din vecinătate.

În contextul complicat al istoriei acestor meleaguri, în proxima vecinătate a locuitorilor autohtoni s-au așezat, firesc, și alte popoare. În primul rând trebuie amintiți sarmații, care în unele locuri se pare că au conviețuit pașnic cu dacii și mai apoi cu daco-romanii. O analiză a nu foarte numeroaselor descoperiri de factură sarmatică din spațiul menționat, ne îndreptățește însă la o concluzie firească: exclusiva prezență a acestora în zona de Câmpie a Crișurilor și, bineînțeles, lipsa totală a descoperirilor sarmatice în așezările de pe Crișul Negru superior. În fapt, în județul Bihor au fost făcute până acum doar două descoperiri de factură sarmatică datate în secolele III – IV și anume la Cherechiu și Tărian, aflate în nordul, respectiv vestul județului, în cazul ultimei având de-a face și cu câteva morminte³.

Pe parcursul secolelor III-IV, problemele istorice și arheologice legate de primii migratori sunt oarecum mai

¹ *Ibidem*, p. 101.

² *Ibidem*, p. 103.

³ *Ibidem*, p. 141.

complicate, în ciuda unor relatări ale istoricilor bizantini. Astfel, Iordanes vorbește de prezența în vestul și nord-vestul Daciei a vandalilor în secolul al III-lea d. Hr., a herulilor în secolele III – IV d. Hr. și, în același interval, a vizigoților, care luptau în cadrul armatei bizantine.

Prezența noilor veniți se evidențiază arheologic prin câteva trăsături specifice legate de ceramică, așezări și necropole.

În cazul ceramicii se remarcă piesele de tradiție celtică sau germanică, cu motive decorative stampate și scrijelite uneori cu caractere runice. Așezările erau în general mixte, modul de locuire nefiind aproape cu nimic diferit de cel al localnicilor. În privința necropolelor se remarcă faptul că, alături de cele de incinerare, tipice dacilor și daco-romanilor, au fost descoperite și unele cu inventar specific, amnar sau secure rituală, caracteristice migratorilor. Descoperiri de această factură, avem în primul rând la Râpa – “Dealul Morilor”. În cadrul acestei așezări a fost descoperită o ceramică modelată din pastă cenușie-plumburie, cu buza îngustă, decorată cu benzi de linii simple și în val, deosebită de cea autohtonă.

În acest caz, descoperirile au fost puse pe seama unor populații germanice: vandali, gepizi¹ sau, mai nou, heruli². Alte descoperiri de factură germanică au fost făcute la Tinca, pe o terasă a Crișului Negru³.

¹ *Ibidem*, p. 144.

² *Idem*, *Dacia apuseană în secolele IV – VI*, în *Analele Univ. Oradea. Istorie – Arheologie*, XI, 2001, p. 10.

³ *Idem*, *Dacia apuseană*, Oradea, 1993, p. 144.

Istoria acestor meleaguri se încadrează pentru secolele III – VI d. Hr. în mai vastul areal central-european. Ridicarea masivelor valuri de apărare a Câmpiei Tisei, de către romani, a pus câteva semne de întrebare legate de populația contra căreia au fost concepute. Cu începuturi încă de la *Aquincum*, ele au fost sesizate și pe teritoriul României, fiind cercetate în partea lor răsăriteană pe raza localităților Roit – Cefa – Zerind – Chișineu Criș – Șimand – Arad, în unele porțiuni valul fiind dublat sau chiar triplat. Prin ridicarea acestor fortificații, Imperiul roman a salvat granița de pe Dunărea mijlocie, în condițiile în care presiunea herulilor devenea tot mai puternică.

O perioadă de liniște s-a instalat în aceste regiuni până la venirea hunilor, în anii 375 – 376. Prin bararea accesului la pășunat în Câmpia Tisei, ținut care nu a intrat niciodată efectiv în granițele Imperiului roman, se produc o serie de mutații și în teritoriul care ne interesează.

În cazul așezărilor autohtone din secolele III – IV se observă un lucru extrem de interesant. Astfel, pe de o parte, după căderea graniței, se constată o “reunificare” nesilită a lumii dacice și daco-romane, cu întărirea puternică a romanității și creștinătății timpurii.

Grupuri germanice s-au așezat, în număr extrem de limitat, în depresiunile de pe valea superioară a Crișului Negru, descoperirile fiind mai numeroase în zonele joase de câmpie. În fapt, aceasta este o realitate pe care o vom putea constata în cazul tuturor popoarelor migratoare.

Puterea și prezența Romei pe tot parcursul Dunării mijlocii și inferioare a menținut pentru mai bine de un secol

de la retragerea aureliană o stabilitate a vieții economice, legăturile ei cu lumea “barbară” fiind numeroase. Sub masca acestei barbarii se ascunde în covârșitoare majoritate populația locală, angrenată masiv în vastul proces de romanizare. Este interesant de amintit în acest context, că vechile ateliere ceramice romane de la *Porolisum* (azi Moigrad, jud. Sălaj) și Medieșul Aurit (jud. Satu Mare) continuă să producă și în secolul al IV-lea o ceramică de certă tradiție provincială, descoperirile din arealul bihorean fiind și ele un exemplu în acest sens. Aceasta este și explicația uniformității ceramicii din toate așezările rurale din nord-vestul Daciei, produs care nu se regăsește în descoperirile aparținând populațiilor de vandali, heruli și goți așezate în regiune. Importuri romane provinciale, venite de la Dunărea de Jos, au fost descoperite și în spațiul nostru. Chiar dacă, deocamdată, atestarea lor lipsește în bazinul superior al Crișului Negru, ele sunt prezente la Oradea, Cadea, Cheșereu și Mișca, pentru a nu aminti decât câteva, fiind reprezentate de ceramică de lux de tipul *terra sigillata*, fibule cu butoni în formă de ceapă etc¹.

Venirea hunilor și dominația lor de peste o jumătate de secol (376 – 454) va modifica echilibrul de forțe din regiune, tocmai prin așezarea acestora, cu principalul lor centru de putere, în câmpia dintre Dunăre și Tisa. Descoperirile de factură hunică sunt extrem de puține, cu accent din nou pe zona joasă. Astfel, la Oradea a fost descoperit un mormânt, iar la Biharea un mic grup de

¹ *Idem, Dacia apuseană în secolele IV – VI, în Analele Univ. Oradea. Istorie – Arheologie, XI, 2001, p. 10.*

morminte arată influențe alane. Inventarul specific mormintelor – fibula cu semidisc – este prezent doar în aceste puține descoperiri arheologice¹. Se observă din nou preferința vădită a alogenilor pentru zonele întinse de șes.

Dispariția puterii hunilor după catastrofa înfrângere de la *Nedao* (454 d. Hr.), din partea romanilor, a permis comunităților de gepizi să-i înlocuiască în dominația, firește doar nominală, asupra regiunilor din nord-vestul Daciei. Faptul acesta se reflectă cu precădere într-o vizibilă revigorare a comunităților locale, favorizate cu siguranță și de caracterul mult mai pașnic al noilor veniți. Cartarea așezărilor aparținând acestei perioade atestă o vizibilă înmulțire a lor în Câmpia Vestică.

Cercetările arheologice din așezările de la Râpa și Cociuba Mare relevă existența și a unui nivel caracteristic secolelor V – VI. Ceramica descoperită aici are bune analogii cu cea găsită în arealul intracarpatic sau chiar în Moldova, având puternice caracteristici romane provinciale, asemeni celei modelate în Dacia secolelor II – III. Pieptenii cu două rânduri de dinți (bilaterali), socotiți o vreme ca un apanaj al migratorilor, au apărut masiv și în lumea autohtonă². Descoperirile de factură gepidică nu depășesc nici ele câmpia dintre Tisa și Dealurile Vestice. În Bihor prezențe gepidice sigure au fost înregistrate la Oradea și Tărian, prin intermediul unor morminte cu inventar specific³.

¹ *Ibidem*, p. 11.

² *Ibidem*, p. 12.

³ *Ibidem*, p. 13.

Cele mai bine de două secole de dominație gepidică din regiune, cu caracter, repetăm, mai mult formal, vor lua sfârșit după anul 567, datorită înfrângerilor suferite din partea coaliției avaro-longobarde. De noul context vor profita atât învingătorii, dar și slavii care, treptat, se vor așeza într-un număr relativ mare în arealul fostei provincii. În cazul gepizilor este clar că puținii rămași în zonă au fost rapid asimilați în masa autohtonilor. O realitate, credem noi, destul de importantă la popoarele germanice de care am amintit, este faptul că atât goții, cât și herulii și gepizii s-au creștinat, această schimbare permițând cu atât mai mult o apropiere de comunitățile autohtone, deja masiv sau cel puțin precumpănitor creștine, un motiv în plus pentru o asimilare rapidă.

Avarii, de neam turanic, își vor organiza noua putere tot în arealul de joasă altitudine din Câmpia Pannoniei. Ringul avar de aici va avea o putere nominală și asupra unor regiuni joase din nord-vestul României. Descoperiri de factură avară au fost făcute doar în unele localități de câmpie din nord-vestul Bihorului, la Cheșereu, Adoni, Valea lui Mihai și Săcuieni. Sunt morminte de călăreți, îngropați tradițional în societatea avară, alături de cal, arme, scărițe de șa și unele podoabe, realitate ce reflectă posibile expediții de pradă asupra acestor regiuni. Înfrângerea lor, din anul 796, de către franci și bulgari, duce implicit și la destrămarea Khaganatului avar din Câmpia Pannoniei și la încetarea dominației lor în arealul nord-vestic al României.

Secolelor de dominație avară le corespunde și cristalizarea unui tip ceramic nou, lucrat cu roata rapidă

sau înceată, decorată cu benzi de linii simple și în val, caracteristice secolelor VII – X, și care va constitui în fapt premisa materială caracteristică noii vechi lumi românești în formare. Pasta din care sunt lucrate vasele este neagră sau cărămiziu zgrunțuroasă, folosind ca degresant nisip, pietriș foarte mărunț, scoică pisată sau material calcaros¹. În acest context vom aminti din nou descoperirile arheologice de la Râpa, punctul “Sub Pădure”. Aici a fost cercetată o locuință de formă patrulateră din lemn, datată de către autorul săpăturii arheologice în secolul al VIII-lea². Inventarul relativ modest cuprinde două bucăți de gresie foarte fină, pentru ascuțit, și câteva fragmente ceramice având caracteristicile tehnice amintite mai sus. Analogiile cu ceramica găsită la Râpa sunt numeroase, numai în județul Bihor fiind cercetate încă 14 puncte cu astfel de descoperiri.

Un alt tip ceramic răspândit în secolele VIII – X este cel lucrat la roata rapidă. Aceasta este acționată cu piciorul având două discuri orizontale de mărimi diferite, legate printr-un ax vertical. Pe discul superior se modelează vasul cu ambele mâini, iar cel inferior are rolul unui volant. În general pasta conține nisip, pereții vaselor fiind calitativ superiori celor lucrate la roata înceată. Ceramica de uz comun, destinată în general activităților casnice, este secondată de forme mai evolute cu gât și teșitură interioară pentru capac. Mulți arheologi au socotit acest tip

¹ *Ibidem*, p. 13.

² *Idem*, *Ceramică românească descoperită în Crișana (sec. VIII – X)*, în *Crisia*, VIII, 1978, p. 64.

ceramic drept o continuare târzie a vechilor tehnici romane provinciale¹.

Mult mai importantă ne apare descoperirea în aceeași localitate, Râpa, dar în punctul "Dealul Morilor", a unui mic depozit de unelte din fier cuprinzând următoarele piese: o lingură din fier pentru turnat metale, o daltă, o cuțitoaie, o seceră și un cuțit, alături de bucăți din fier și o bucată din bronz.

Toate acestea denotă existența unui mic atelier de fierărie, datat în secolele VIII – IX, descoperire extrem de rară și foarte importantă, în contextul în care este un fapt binecunoscut că migratorii nu aveau propriile ateliere de fierărie². Concluzia firească vine foarte simplu: singurii care posedau cunoștințele necesare unei astfel de îndeletniciri erau localnicii.

Populațiile migratoare analizate până acum: goții, herulii, vandalii, hunii, gepizii și avarii, deși au provocat mari bulversări pe întreg teritoriul nord-dunărean prin jafurile și distrugerile comise, nu au putut schimba în mod hotărâtor soarta populației daco-romane și mai târziu românești de pe teritoriul vechii Dacii.

Este foarte clar că așezările autohtonilor au continuat să existe, exemplele prezentate pentru ținutul analizat în prezentul capitol fiind parte dintr-o listă extrem de lungă.

¹ Vezi în acest sens importantul studiu al cercetătorului clujean I. Stanciu, *Despre ceramica medievală de uz comun, lucrată la roată rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII – X)*, în *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 127 – 191.

² S. Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 64.

Este, de asemenea, o realitate faptul că toți acești migratori și-au așezat centrele de putere în Câmpia Pannonică, în afara vechii provincii romane, de unde au pornit marea majoritate a expedițiilor de pradă, având ca principal obiectiv Europa Occidentală.

În acest context, al unei stăpâniri doar nominale asupra comunităților autohtone, acestea au supraviețuit, cu inerentele distrugerii de-a lungul secolelor, existând chiar momente în care numărul lor a crescut semnificativ.

Izvoarele literare și descoperirile arheologice atestă prezența slavilor pe teritoriul de azi al României încă din a doua jumătate a secolului al VI-lea, dar masiv din cel următor.

Spre deosebire de ceilalți migratori, slavii s-au ocupat și de agricultură, cultivând meiul și ovăzul, de creșterea animalelor, vânat și pescuit, realități care treptat, cel puțin în parte, i-au sedentarizat.

În primul rând, trebuie analizată ceramica de factură slavă. La început ea era lucrată exclusiv cu mâna, din pastă arsă slab, în forme simple, și era lipsită de orice fel de decor. Abia după contactul prelungit cu teritoriile aflate sub administrarea sau doar sub influența bizantinilor, acest meșteșug se schimbă vizibil.

Adoptarea roții olarului duce la diversificarea dar și înfrumusețarea formelor ceramice: dezvoltarea gâtului la oală, decorul din linii în val sau benzi de linii în val și verticale.

În Crișana, ceramică de factură slavă a fost descoperită în așezările de câmpie, la Cefa și Valea lui Mihai.

Pieseile sunt vase-borcan din pastă negricioasă și maroniu-gălbuie, precum și o cană. Piesa de la Cefa este lucrată cu mâna¹.

Elementele de bază ale culturii slave constau din locuințe de tip bordei sau semibordei, având în interior cuptoare și sobe făcute din pietre. Vatra cuptorului era aranjată într-unul dintre colțurile încăperii. Un alt tip de cuptor era cel lucrat din lut, cu un orificiu în partea superioară unde era așezat vasul cu alimentele pentru preparat². Treptat slavii, sub influența autohtonilor dar și a misionarilor bizantini, au îmbrățișat creștinismul, element important în procesul de apropiere și influențare reciprocă cu localnicii. Spre deosebire de ceilalți migratori, în care caz traiul cu autohtonii în aceleași așezări este o excepție, în cazul slavilor acest lucru este mult mai frecvent, fapt dovedit și de cercetările arheologice. Asimilarea slavilor se face treptat, fiind un proces extrem de îndelungat cu finalitate totală abia în secolul al XII-lea.

Ca o concluzie legată de încadrarea popoarelor migratoare în istoria locului, putem constata existența unei dominații de la distanță. În schimb, tocmai prezența masivă a artefactelor caracteristice unei populații sedentare, ne impune constatarea și menționarea prezenței semnificative a acestora în întregul bazin superior al Crișului Negru.

¹ *Ibidem*, p. 72, 74.

² I. Hâncu, *Soarta românilor din Basarabia în Evul Mediu timpuriu (schiță istorico-arheologică)*, în *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 321 – 322.

Doru Marta, Ioan Degău

Cetatea medievală de la Finiș.

Considerații istorice și de actualitate

Țara Beiușului, prin resursele agricole, îndeosebi creșterea animalelor, pădurărit, meșteșuguri și minerit, a dobândit o nouă dimensiune strategică prin ridicarea la sfârșitul secolului al XIII-lea a cetății de la Finiș (6 km sud - vest de Beiuș), cu rol de supraveghere și apărare a zonei.

Mărturiile documentare nu au fost foarte generoase cu cetatea de la Finiș. Un prim document datat în anii 1291 – 1294 atestă existența unui castelan al episcopului, rezident probabil la Beiuș, dar care răspundea și de cetatea Finișului¹. Vecinătatea domeniului episcopal cu cel al puternicului voievod transilvănean Roland Borșa (cu centrul la Sânnicolau de Beiuș și mai târziu la Suplacu de Tinca) produce inevitabil conflicte. În anul 1294 cetatea a fost supusă unui asediu de către voievodul amintit, în contextul conflictului dintre regalitate și o parte a nobilimii locale. La 23 mai 1294, Borșa trimite un ultimatum garnizoanei cetății, condusă de Iacob, fratele lui Ladislau, fiul episcopului orădean Benedict, aliat al regelui Andrei al III-lea, garantându-le libera trecere, doar în caz de capitulare și după dezarmare, spre Oradea, pe traseul Finiș – Șoimi – Sânnicolau de Beiuș – Suplacu de Tinca. În ultimatum, sunt amintiți românii din regiune: *...fie români*,

¹ D.I.R., veacul XIV, C, Transilvania, București, 1955, vol. III, p. 340.

*fie de ai noștri, fie de ai bisericii....*¹. Situația generală din comitatul bihorean l-a obligat pe Roland Borșa să ridice asediul înainte de predarea oștilor episcopului orădean și să se retragă spre cetățile sale din vestul comitatului bihorean.

O altă mențiune documentară a cetății de la Finiș este cea din anul 1345 când este amintit un castelan al episcopului catolic orădean Andrei Bathory, pe nume Mathia (*Castellano eiusdem de Castro Fenes*)². După acest moment cetatea a intrat într-un con de umbră prelungit, dar, contrar unor păreri, ea nu a fost abandonată definitiv. După cucerirea de către oștile otomane a Bihorului, în anul 1660, ținutul beiușean este și el ocupat, în primăvara anului următor, de către armatele Semilunii, cetatea devenind începând cu anul 1661, timp de mai bine de trei decenii, centru de sângeac, unitate administrativă turcească, subordonată pașalâcului de Oradea. În sfârșit, cetatea a mai fost folosită și de către cetele de răsculați ale lui Francisc Rakoczy al II-lea (1703 – 1711), în ciocnirile lor cu oștile imperiale austriece, care au ocupat regiunea începând cu anul 1692. Monumentele medievale din Țara Beiușului sunt extrem de interesante. Dacă în cazul unora precum cele de la Suplacu de Tinca, Șoimi, Biserica catolică din cimitirul de la Beiuș și cea ortodoxă de la Seghiște nu mai este nimic de făcut din punctul de vedere al restaurării, bisericile de la Sânnicolau de Beiuș, Remetea precum și cetatea de la Finiș ar merita ample lucrări de restaurare, putând deveni,

¹ *D.I.R.*, veacul XIII, C, Transilvania, București, 1954, vol. II, p. 404.

² Al. Avram, *op. cit.*, p. 210, nota nr. 61.

alături de alte obiective (etnografice, muzeale etc.), toate secondate un peisaj unic prin frumusețea sa, locații extrem de interesante pentru turismul din arealul beiușean.

Aflată în proximitatea localității omonime, cetatea Finiș ocupă un pisc de deal, azi împădurit, remarcându-se prin poziția strategică deosebit de avantajoasă, prin înălțimea sa de 459 m. Azi ruinată, cetatea mai păstrează totuși suficiente elemente de arhitectură care să permită elaborarea unui plan relativ amănunțit. Planul cetății este neregulat, fiind înscris în lunga serie de cetăți de munte care s-au adaptat reliefului accidentat. Partea cea mai bine păstrată este un donjon care, inițial, a avut o formă rectangulară. Ulterior, exteriorul donjonului a fost manșonat cu un nou înveliș din piatră de carieră, forma devenind circulară. În prima fază, cetatea se pare că s-a rezumat doar la pomenitul donjon de formă rectangulară, ridicat de episcopii catolici de Oradea, în a căror proprietate s-a aflat.

Momentul ridicării donjonului este greu de precizat, dar o datare în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, legată de măsurile defensive generale luate după invazia tătară din anul 1241 este o propunere rezonabilă¹.

Înălțimea donjonului atinge 10 m, diametrul interior măsurând cca. 4 m. În partea superioară se află o fereastră decorată cu un arc frânt, modificată ulterior și păstrată sub o formă dreptunghiulară.

¹ Al. Avram, *Fortificații medievale din Crișana*, în *Biharea*, I, 1973, p. 207.

Spre sfârșitul secolului al XIII-lea au fost ridicate și zidurile de incintă care nu se Țes cu cele ale donjonului, realitate arhitectonică ce ne sugerează datarea ulterioară propusă deja. Tot în acest interval se pare că a fost ridicată și cea mai mare dintre încăperile interioare, care deși ruinată, i se mai pot stabil planul și dimensiunile. Situată pe latura nordică, încăperea avea forma pătrată cu latura de 7 m. În literatura de specialitate s-a propus ca utilizare drept sală a cavalerilor¹. Nu este deloc exclus ca în interiorul acestei clădiri să fi funcționat și o capelă. Spre sud este identificabilă poarta cetății, susținută de doi contraforți. Ambele construcții, atât sala cavalerilor cât și poarta de acces în cetate sunt adosate incintei, datarea lor cea mai sigură fiind secolul al XIV-lea. Ulterior se pare că donjonul a fost supraînălțat. Mai remarcăm faptul că zidăria de pe partea de sud-vest a fost lucrată foarte îngrijit la colțuri, cu blocuri de piatră de carieră atent fasonate. Mai trebuie menționat faptul că cetatea a beneficiat de o altă lucrare defensivă suplimentară – un șanț de apărare care o înconjoară din cele trei părți accesibile unor atacatori. Dimensiunile sunt de cca. 15 m lățime și 8 m adâncime, fiind săpat până la piatra nativă a dealului. Azi șanțul de protecție este puternic colmatat.

¹ *Ibidem.*

Ana Ilea, Liviu Borcea

Mihai Viteazul și Beiușul.

Un popas istoric

Perioada de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor, în care se înscrie domnia lui Mihai Viteazul, corespunde unui segment distinct de istorie bihoreană, epoca suzeranității austriece (1598-1606).

Sub amenințarea unei invazii otomane, care își fixase ca scop final cucerirea cetății Oradea, în 1598, frunțașii urbei de pe malul Crișului Repede nu au avut încredere în posibilitățile de ajutor pe care le putea oferi principele Transilvaniei și au cerut ajutor de la Viena. Austriecii au răspuns favorabil solicitării și au trimis o puternică garnizoană germană sub comanda generalului Melchior von Rodern, care să apere cetatea. Cu toată îndârjirea otomană, cu ocazia asediului din toamna anului 1598, cetatea Oradei n-a putut fi cucerită, suferind, în schimb, grave avarii. Eșecul încercărilor otomane poate fi atribuit, într-o măsură oarecare, și domnului Țării Românești, Mihai Viteazul, care l-a trimis în sprijinul asediaților pe Aga Leca cu 1500 oșteni¹.

Comitatul Bihor n-a putut evita însă din partea turcilor o pustiire generală, care a dus la distrugerea majorității satelor din câmpia Crișurilor. Beiușul și

¹ Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Cluj, *Inst. de arte grafice "Ardealul"*, 1928, p. 111-112; Borcea, 2005, p. 233-235.

districtul său, în schimb, nu au căzut în raza de acțiune a invadatorilor.

După retragerea trupelor otomane, austriecii n-au părăsit cetatea Oradea și nici Bihorul, arătându-se interesați de preluarea efectivă a acestui teritoriu, întocmind în acest sens unele conscrieri generale ale populației.

În cursul anului 1599, principele Sigismund Bathori, apoi cardinalul Andrei Bathori, care i-a urmat în fruntea principatului Transilvaniei, au încercat fără succes să redobândească Oradea prin demersuri pe lângă împăratul Rudolf. Începând din noiembrie același an, la fel încearcă și Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, și de acum, și al Transilvaniei.

George Basta, mare căpitan al Ungariei Superioare, avea și misiunea de a-l urmări pe Mihai, de a păzi părțile vestice ale Transilvaniei, ajunse sub suzeranitate austriacă, de eventualele încercări ale acestuia de a le readuce sub hotarele firești ale țării. De astfel, într-o scrisoare a unui comisar imperial adresată lui Rudolf se sublinia că lui Mihai *“... i-ar place să-și alipească și Oradea”*¹.

Preocupările voievodului român de a readuce Bihorul între frontierele Transilvaniei au fost constante în tot cursul anului 1600. El era informat în legătură cu problemele pe care le avea cetatea Oradea, cerându-i-se ajutorul pentru rezolvarea chestiunilor legate de solda militarilor².

¹ Borcea, 2005, p. 236; *Történelmi Tár*, 1883, p.733

² Acest lucru rezultă din corespondența lui Paul Nyári, căpitanul cetății Oradea cu Mihai Viteazul; Borcea, 2005, p. 239

Două episoade relatate de comisarii imperiali împăratului Rudolf sunt și ele semnificative în legătură cu atitudinea voievodului față de aceste părți: *“I s-a lăsat lui Herbestein ca, în contul arendei minelor, să cumpere de 1500 taleri, aramă de la Beiuș. Voievodul când a poruncit se afla în depozitul de muniții și când a aflat că și Beiușul a aparținut aici (adică Transilvaniei – n.n.), s-a prins mânios de barbă și a spus că el cu sabia a cucerit teritoriu și de aceea pretinde tot ce aparține de el.”*¹ Câteva zile mai târziu, aceiași comisari scriau: *“O dată voievodul a declarat deschis că își va trimite oastea spre Oradea, Hust și Șimleu, iar Stoica a spus, ba chiar și Mihai Vodă, că mai degrabă ar vrea să-și piardă capul decât să încuviințeze să i se ia comitatele exterioare, care aparțin Transilvaniei”*².

Avea oare Mihai Viteazul un interes deosebit față de districtul Beiușului și al ținutului său, în ansamblul preocupărilor sale privind viitorul politic al Transilvaniei?

Cu siguranță că da, din cel puțin două motive.

Beiușul și zona adiacentă, situate pe una din principalele căi de acces spre Ardealul intracarpatic și sub una din importante trecători din M-ții Apuseni, erau din punct de vedere strategic deosebit de importante. Acest lucru reiese și din scrisoarea lui Antonio Constantino, legat

¹ Scrisoarea din 22 aprilie 1600, în *Történelmi Tár*, 1884, p. 226, Borcea, 2005, p. 240

² Scrisoarea din 20 aprilie 1600, în *Történelmi Tár*, 1884, p. 270 – este vorba de Stoica sau Stoichiță din Strâmba, căruia i se mai spunea și Rioseanu, unul din cei mai de seamă sfetnici ai lui Mihai, trimis ca sol la împăratul Rudolf, vezi Borcea, 2005, p. 240 (nota 44).

papal, către ducele de Mantova din 27 aprilie 1601, prin care informează că Sigismund Bathori a intrat în Transilvania și execută mișcări de trupe foarte periculoase pentru zona aflată sub control habsburgic. Bathori *“a asediat cu o parte a oamenilor săi un oraș din cele ce aparțineau Maiestății Sale Împăratului, care se cheamă Belenes și care un este un oraș de o importanță deosebită în sine, dar foarte mare pentru interesele Oradiei”*¹.

Un al doilea motiv al interesului pe care Mihai îl nutrea față de Beiuș se leagă de existența în sudul districtului a importantelor exploatări miniere, pe care și el conta și nu-i era deci indiferent în mâna cui se aflau.

Sunt puține informațiile cu privire la legăturile directe pe care Mihai le-a avut cu Beiușul în scurtul răstimp cât a fost domn și al Transilvaniei.

Se păstrează doar o scrisoare pe care Mihai Viteazul a trimis-o din Alba Iulia căpitanului cetății Beiuș, Bartolomeu Somogyi, la 21 august 1600, prin care îl avertiza că o ceată de circa 700 cazaci răsculați, în fuga spre Polonia, vor trece prin părțile de sud ale Bihorului.

În acest sens, îi ordona căpitanului ca, împreună cu Ștefan Csaki, cu Gheorghe Basta de la Sătmăr și cu

¹ Veress, VI, p. 359; La 2 ianuarie 1599 dintr-o scrisoare a lui Alfonso Carrillo, vestit iezuit spaniol, adresată cardinalului Petru Aldobrandini, rezultă că Beiușul era deja în mâna adepților lui Sigismund Bathori, fapt ce îi nemulțumea profund pe imperiali: *“serenismul arhiduce Maximilian cerând în numele maiestății sale Beiușul, ca fiind un castel ce ținea altă dată ca jurisdicție de Oradea, măcar că a rămas sub ascultarea alteței sale <Sigismund Báthori>”* (Călători străini, III, 325).

“ispravnicul nostru de la Ineu”, să le taie drumul și să-i împrăștie¹.

Nu știm ce s-a întâmplat, după acest avertisment al domnitorului. Urbariul domeniului Beiuș din 1600 menționează aproape 100 de case din Beiuș care au fost distruse de un incendiu. Situații asemănătoare sunt consemnate și în satele din jur. La Pântășești, aflăm că satul a fost ars în întregime de tătari (*totaliter est combustus per tartaros*)². Nu este exclus ca, de fapt, să fi fost cazacii amintiți în scrisoarea lui Mihai, ușor de confundat ca stil de executat raiduri cu cele efectuate de tătari. Din alte informații aflăm că, în iunie 1600, tătarii au prădat aici³. Pare mai plauzibilă această din urmă variantă, întrucât urbariul Beiușului este datat la 1 august 1600.

După înfrângerea de la Mirăslău (18 septembrie 1600), Mihai a pierdut succesiv nu numai Transilvania, ci și Moldova și Țara Românească. Părăsind Muntenia, străbate Valea Jiului ajungând în Hațeg, de aici la Deva, iar la 6 decembrie a poposit la Hălmațiu, de unde îi scrie căpitanului cetății Oradea, Paul Nyari, că *“mâine ne vom sili pe lângă Hălmațiu în sus, spre ținuturile Beiușului.”*⁴ Scrisoarea încropită în grabă *“la Hălmațiu în câmp”* ne oferă posibilitatea de a afla câteva din gândurile și frământările lui Mihai în aceste momente grele.

¹ Veress, VI, p. 164-165.

² D. Prodan, vol.II, p. 831.

³ Sepsi Laczko, *Máte Rronikája (1521-1624)*, în *Erdély Történelmi Adatok*, III, p. 38.

⁴ *Hurmuzaki*, IV, p. 200-201.

El se destăinuie căpitanului cetății Oradea că, poate se va mira de prezența lui în aceste părți, că are mulți dușmani din pricina cărora n-a putut rămâne nici în Țara Românească. Acolo nu atât turcii i-au provocat greutate, cât polonezii, care l-au adus pe Simion Movilă. Dar și *“ardelenii ne fac mai mult rău acum decât turcii”* notează cu amărăciune voievodul, referindu-se la răscoala nobilimii din Transilvania împotriva sa, cu dezamăgire, că *“țara cade din nou sub turci, dacă nici nu o vom împiedica în grabă, dar despre aceasta, dacă domnul ne ajută să ajungem acolo (la Oradea – n.n.) vom vorbi mai pe îndelete cu domnia ta”*. Și cere, în continuare, să-i trimită în întâmpinare câțiva oameni la Beiuș. *“Noi, în primul rând, doar în domnia ta avem încredere, știm că domnia ta dorește împăratului și acestei țări numai binele. Dacă am putea ajunge acolo (la Oradea – n.n.) cu sănătate și pace, am putea fi încă cu dragă și folositoare slujbă creștinătății”*¹.

Considerăm că în drumul său spre Viena, prin Crișana, Mihai Viteazul n-a întâmpinat mari dificultăți. Venea în calitate de aliat al împăratului Rudolf și, în această situație, nobilimea din Bihor care îi era ostilă, nu a îndrăznit să-i facă greutate. Voievodul era însoțit de puțini oșteni. O ultimă încercare a nobilimii transilvănene a fost aceea de a ridica împotriva sa pe cei din Baia de Criș, dar fără succes².

Având în vedere drumul obișnuit pe aici, precum și punctele atinse, atestate de documente ca fiind traseu, putem considera că Mihai Viteazul a parcurs următoarea rută: de la

¹ *Ibidem*; M.C.R.T., IV, p. 576-577; Borcea, 2005, p. 241.

² *Történelmi Tár*, 1857, p. 186.

Deva, prin pasul Vălișoara la Brad, apoi la Baia de Criș și Țebea, iar de la Vața de Jos prin depresiunea Hălmagiului, la Hălmagiu. De aici la Vașcău și, prin Ștei, ajunge la Beiuș, apoi trecând probabil prin Vintere, Holod, Lăzăreni, Calea Mare ajunge la Oradea¹.

Popasul în Beiuș a fost destul de scurt, mai puțin de 2 zile. Dacă la Hălmagiu voievodul era în 6 decembrie, iar la Oradea a ajuns în data de 11 a aceleași luni, putem aprecia, desigur cu o cuvenită aproximație, că în Beiuș a stat în zilele de 8-9 decembrie sau în jurul celor două date.

Importanța popasului de la Beiuș nu stă însă în timpul petrecut de voievod în acest oraș, ci în ceea ce a rezultat de pe urma șederii lui aici.

În primul rând, Mihai îl știa pe Bartolomeu Somogyi, căpitanul cetății, iar discuțiile lor se bazau pe un anumit gen de cordialitate specifică oamenilor de arme, cu interese comune, cunoscători ai relațiilor ce trebuie să existe între senior și vasal.

Somogyi reprezenta interesele împăratului Rudolf împotriva lui Sigismund Bathori. Beiușul și cetatea erau importante pentru ambele părți aflate în disputa pentru dobândirea puterii în Ardeal.

La plecarea sa din Beiuș, Mihai Viteazul l-a lăsat aici pe unul din oamenii săi de bază, pe tânărul postelnic Dimitrie Buzinca din Rădulești, cu un corp de oaste compus din câteva sute de mercenari sârbi. Despre Dimitrie Buzinca știm că era originar din Moldova și a venit în Țara

¹ Borcea, 2005, p. 243.

Românească în timpul domniei lui Mihai Viteazu. Adevărata sa ascensiune a urmat după moartea lui Mihai. În 1610 era comis și a plecat cu domnitorul Radu Șerban în pribegie. În 1614 era la Târnavia în Slovacia, apoi a venit în țară ocupând o serie de dregătorii: comis, mare comis, mare vistiernic și mare sluger, până în 1641. A făcut parte din solia de boieri trimisă de Matei Basarab la Gheorghe Rákóczi I, în 1640. Este ctitorul bisericii Sf. Dimitrie din Târgoviște¹.

Domnitorul a urmărit prin lăsarea lui Buzinca la Beiuș două lucruri importante pentru el. Pe de o parte, nu voia să intre în imperiul austriac cu oști numeroase pentru a nu stârni neliniștea în zonele străbătute, iar pe de altă parte, la Beiuș era nevoie de o garnizoană mai puternică pentru apărarea orașului și a districtului, o mică formațiune militară capabilă oricând să vină să i se atașeze la întoarcere spre Transilvania, când trebuia să se înfrunte cu Sigismund Bathori.

Nu aveam știri despre lucrurile petrecute la Beiuș între decembrie 1600 și martie 1601, timp în care Mihai s-a aflat la curtea Vienei, pregătindu-și drumul de întoarcere, iar în părțile Bihorului habsburgic aveau loc evenimente tulburi și lupte de hărțuială.

În tot acest timp, Bartolomeu Somogyi l-a informat pe Mihai despre evoluția situației din Transilvania, guvernată de generalul austriac Basta, dar unde nobilii complotau împotriva imperialilor. Dieta Ardealului l-a reales pe

¹ N. Stoiescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, Buc., 1971, p. 133.

Sigismund Bathori voievod al țării (3 februarie 1601) și l-a rechemat să se întoarcă din surghiunul său din Polonia¹.

Aceste evenimente transpar și din scrisoarea lui Bartolomeu Somogyi adresată lui Mihai Viteazul la 23 martie, pe care o redăm în extenso pentru vioiciunea stilului în spatele căruia se simte agitația acelor zile. Iată conținutul scrisorii:

„În ceea ce privește scrisoarea Măriei Tale cu privire la sârbi (este vorba de mercenarii lăsați în Beiuș sub comanda lui Buzinca – n.n.), cum că Măria Ta ai fi trimis plata lor, până acuma acestora nu li s-a adus de nicăieri nici o plată, ci de când s-au despărțit de Măria Ta, de atunci numai cu multe promisiuni și făgăduieli i-am reținut și cu multe cheltuieli pe seama Măriei Tale, pe care le poate afla Măria Ta de la credincioasa slugă a Măriei Tale. Și de acum încolo doresc să slujesc cu credință în tot ce pot Măriei Tale.

Scrii Măria Ta că îl trimiți pe domnul nostru Aga Leca aici în mijlocul oștenilor, pe care zău că l-am vedea cu dragă inimă, dar ce mult le-ar place oștenilor împreună cu mine să vadă aici persoana Măriei Tale. În ceea ce privește scrisoarea Măriei Tale, cu privire la situația Transilvaniei și a lui Sigismund, am scris pe larg în răvașul meu de mai înainte pe care l-am trimis cu sluga Măriei Tale Gheorghe Bărbatt; nici acuma Sigismund nu a venit în Ardeal, cu toate că este foarte așteptat; de când l-au ales principe de atunci a stat la Iași. Alături de el sunt 10 mii de sulițași polonezi și 12 mii de curteni moldoveni împreună cu cazacii din Polonia. Iar

¹ Borcea, 2005, p. 245.

Sigismund a fost ales prin voința comună a întregii țări și dacă Dumnezeu va voi, tot așa vor să le fie stăpân.

În ceea ce privește pe oamenii casei Măriei Tale, mâine dimineață voi trimite acolo biletul, dar Pătrașcu Vodă atâta el cât și ceilalți toți sunt bine sănătoși¹. În ceea ce privește cealaltă treabă de voi purta de grijă, ca atunci când diavolii nu vor fi în jurul său, să-l scot de acolo.

Gherla a fost predată nemților de către Ribis, care era căpitan acolo, acestuia fiindu-i dată Uioara de Sus, cea care a fost a domnului meu Banul Mihalcea, acum <nemții> se află sub <cetatea> Chioar, dar omul regelui nu are oști numeroase. Ardelenii se strâng acum în tabăra de la Someșeni, însă le este foarte frică. Eu îndată ce aflu ceva din cele ce se petrec în Ardeal voi scrie Măriei Tale, chiar și mai marii țării ce mănâncă sau beau. Dacă Maiestatea Sa <împăratul> vrea ceva, să o facă repede căci așa va fi bine, dacă întârzie va fi cu pagubă. Măria Ta mi-ai lăsat să-l trimit pe Buzinca în Ardeal pentru lucrurile acelea. Dar asta, Măria Ta, nu se poate, căci există pază foarte mare în Ardeal și nu așa vrea să piară. Cu toate acestea eu îndată îmi trimit oamenii și în toate lucrurile ce mi le-ai încredințat Măria Ta eu mă voi strădui să fie totul cum e mai bine și mai plăcut Măriei Tale.

În ceea ce îl privește pe Basta, nu are nici un fel de oaste, e în părțile Sătmarului, l-au slobozit în pace. Pot scrie Măriei Tale că domnii mei din Ardeal au priceput că Măria

¹ Familia lui Mihai între care Doamna Stanca și fiul lor Pătrașcu vodă, după ce au fost reținuți o perioadă în cetatea Gilău, la 6 februarie 1601 au fost duși la Făgăraș (Borcea, 2005, p. 245).

Ta ai răspuns bun de la Maiestatea Sa și nu cu bucurie au luat la cunoștință, le pare foarte rău și se tem. Acum au trimis o mie de oameni la Baia de Criș, păzesc și acolo. Se tem de aici, din spre noi, deși eu nu am primit încă nici o poruncă de la Măiestatea Sa să fac rău Ardealului, nici nu fac nimic până nu mi se poruncește.

În ceea ce privește voința și milostenia Măriei Tale față de mine, dacă vor fi sau nu, eu slujesc Măriei tale cu bună inimă.

Dat din castelul Beiuș, 23 martie 1601

*A ilustrului și marelui Domniei Voastre
Slugă preaplecătă*

Bartolomeu Somogyi m.p.

P.S. Pe când am scris această scrisoare a mea, a venit un om de-al nostru din Ardeal care spunea că este deja sigur că Sigismund a ajuns în Ardeal și că împreună cu el ar fi și voievodul Eremia în persoană, zice el, dar nu știe sigur de Eremia ci numai din auzite.”

De scrisoare a mai fost lipit un bilețel pe care scria:

„Măriei Tale pot să-i scriu că acuma a sosit de la Poartă solul împăratului turc, în timpul lucrărilor <dietai> și a cerut împăratului pe Pătrașcu Vodă, Ineul și Lipova, dar nu le-au dat sub nici un motiv și nici nu vor să le dea, căci dacă Măria Ta vii în aceste părți și ei vor afla, cu domnul Pătrașcu vor să obțină pace din partea Măriei Tale”¹.

¹ Szadeczky L., *Levelek Erdély történetehez 1593-1601 évezben II* în *Történelmi Tár*, 1883, p. 126-127.

Interesantă ni se pare din această scrisoare intenția mărturisită a lui Bartolomeu Somogyi de a scoate, printr-o stratagemă, familia lui Mihai din cetatea Făgăraș și de a o duce la Beiuș, sau cel puțin pe Pătrașcu Vodă, speranța de viitor a domnitorului.

De altfel, simpatia lui Somogyi față de Mihai era mai demult cunoscută. Încă în iunie 1600, camera scepusiană propunea arhiducelui Mattia, ca mai marele districtului Beiuș să fie chemat de îndată să presteze jurământ față de împărat, altfel ar exista posibilitatea ca acesta să închine lui Mihai Viteazul întregul ținut care cuprindea 40 de sate¹.

Revenind la evenimentele din primăvara anului 1601, la 27 martie Sigismund Bathori a ajuns la Cluj, unde a fost înscăunat ca principe. Situația devenea gravă pentru adepții curții imperiale și implicit pentru beiușenii care se dovediseră a fi alături de împărat și de Mihai Viteazul, locțiitorul acestuia pentru Transilvania. Contra-măsurile luate de curtea Vienei au fost puse în aplicare. S-a facilitat o întâlnire între Mihai Viteazul și Gheorghe Basta, comandantul trupelor imperiale din Ungaria superioară și au fost încredințați să pătrundă în Ardeal și să-l alunge pe Sigismund Bathori².

Mercenarii lui Mihai lăsați la Beiuș, pe la începutul lunii aprilie au mers să-l întâmpine pe Mihai, care intrase

¹ Veress, VI, p. 117-118; Borcea, 2005, p. 243.

² Drumul de întoarcere al lui Mihai a fost însă nefiresc de lung. El a trebuit pe parcurs să recruteze lefegii și să aștepte la punctele de întâlnire venirea pâlcurilor de oșteni din țară. Borcea, 1976, p. 244-245.

deja în Sălaj. Astfel, Bartolomeu Somogyi a rămas cu efective descompletate, cerându-i lui Mihai noi ajutoare, întrucât Sigismund Bathori a fortificat între timp Baia de Criș și a încercat să-i atragă și pe oștenii lui din Beiuș. Ba mai mult, nobilii Ioan Garazda și Mihai Ver, acesta din Beiuș, au încercat să pună mâna pe castel cu tot ținutul lui și să-l ucidă de Somogyi și pe cei ce erau alături de el, dar complotul a fost descoperit la timp și cei implicați pedepsiți. Toate acestea sunt relatate în scrisoarea lui Bartolomeu Somogyi din 14 aprilie 1601 adresată lui Mihai. Să amintim textul scrisorii:

„Aș dori să aduc la cunoștința Măriei Tale despre lucrurile pe care Măria Ta mi le-ai scris, întru care m-am străduit și despre care știm că domnul meu Buzinca îți scrie pe larg. Oameni de-ai mei am trimis în trei rânduri, acolo unde Măria Ta ai poruncit, până a fost Buzinca aici, dar până acum nici unul dintre ei nu s-a întors, nu știu unde s-au dus, dacă au fost prinși sau ce s-a petrecut cu ei, că în Ardeal toate drumurile sunt păzite.

Răvașul, pe care Măria Ta mi l-ai trimis, l-am slobozit cu un om de al meu la Făgăraș, nici acela nu s-a întors încă, dar pot să scriu Măriei Tale, cu siguranță, că atât oamnei casei Măriei Tale, cât și domnul meu Pătrașcu sunt în bună sănătate, sunt ținuți și cu mai mare cinste decât înainte de aceea.

Oștenii sârbi au plecat de aici și s-au dus înaintea Măriei Tale, eu nu i-am putut reține sub nici un motiv.

Alte vești nu am ce scrie Măriei Tale despre Ardeal ci, așa cum am scris mai înainte de aceasta, principele Sigismund se află în țară, până acum n-a fost pus să depună jurământul de

principe, dar acum este adunarea (dieta Transilvaniei – n.n.) la Cluj și acum vor să-l pună să depună jurământul. Și pe Koniș l-au dus la Cluj la judecată împreună cu alți prizonieri, ce fel de osândă a primit încă nu știu.

Moldovenii și muntenii sunt în tabără, ardelenii zic că ei vin în ajutorul lor la nevoie. Se mai spune că moldovenii ar voi să iasă din Moldova pe la Hust, dar acestea sunt doar zvonuri. Față de Polonia ardelenii au puține speranțe, căci ei îl priseseră pe Sigismund și acesta n-a reușit să fugă decât printr-un șiretlic și în goană a venit în Ardeal. Dar acum le-au trimis acolo în solie pe Ioan Petky. Și din aceasta se vede că au puține speranțe și dintr-o parte și din alta. Ce fel de scrisori le-au scris principele Sigismund și Ștefan Csaky sârbilor de aici, în ce fel vor să-i atragă, copiile acelor scrisori le-am trimis Măriei Tale, și cu ce vicleșug au vrut Ioan Garazda și Mihai Veer¹ să ia în mâna lor acest castel cu întregul său ținut, iar pe mine și pe câțiva nobili să ne omoare, dar prin miraculoasa grijă a lui Dumnezeu, ei au căzut în mâna mea cu iscoadele lor cu tot.

Aș rămâne îndatorat Măriei Tale, întrucât știu că Măria Ta te străduiești spre folosul Maiestății Sale, dacă ai putea cât de repede trimite aici câțiva oameni cu care îmi pot apăra acest loc, iar apoi, când Măria Ta ar dori aceia s-ar putea duce unde Măria Ta ai porunci.

Această iscoadă Ioan Kenesnitt, cel care a fost și sluga Măriei tale, spune că înainte de asta ardelenii erau cu mare

¹ Mihai Ver (Weer) era nobil beiușan al cărui fiu, Gheorghe, a fost numit, pe la 1647, de către principele Gh. Rákoczi I, căpitan al cetății Ineu (Szalardi, p. 300).

bucurie și veselie, dar acum, că simt vestea și apropierea Măriei Tale, sunt foarte speriați. Spuneau domni ardeleni că dacă nu le-ai face rău, te-ar lăsa pe Măria Ta să intri în Țara Românească cu condiția să te înțelegi cu Ardealul și cu Moldova.

Cu turcii, <ardelenii> nu au nici o alianță sigură încă, bat drumurile, nu știu ce să facă. Acum i-au trimis la Poartă pe Ștefan Toldy, pe Garay și pe Cristofor Toma. Înaintea lor au mers la Poartă Blasiu Kanuthi cu poșta. Făgărașul a fost dat lui Ștefan Csaky, Deva lui Gheorghe Borbély. În ceea ce privește oastea țării, toată e risipită, nu au deloc oști străine din alte părți.

Dat din castelul Beiuș, la 14 aprilie 1601.

*A ilustrului marelui domniei voastre slugă preaplecată
Bartolomeus Somogy m.p.¹ ”.*

În sfârșit, o ultimă scrisoare scurtă a fost trimisă de Somogy din Beiuș lui Mihai Viteazul cu aceeași dată ca și precedenta, la 14 aprilie 1601. Tonul acesteia este plin de disperare, implorând ajutor din partea lui Mihai pentru apărarea orașului și a ținutului de iminentul pericol ce venea din partea lui Sigismund Bathori².

¹ *Történelmi Tá*r, 1883, p. 494.

² Redăm un fragment din această scrisoare: “Să-și amintească milostivenia ta că înainte Măria ta pe mine nu m-ai cunoscut, nu mi-ai făcut nici un bine, cu toate acestea am slujit Măriei Tale cu atâta inimă încât nu mi-am precupețit nici viața, nici osteneala, nici cheltuiala pentru Măria Ta, fie-mi de aceea ca răsplată din partea Măriei Tale aceea ca să-mi pot păstra viața și puținele bunuri pe care le-am dobândit pentru umila mea slujbă...”. *Ibidem*.

Nu știm dacă această scrisoare a ajuns la Mihai Viteazul, dar la puține zile mai târziu oștile lui Sigismund Bathori au atacat Beiușul și au reușit să-l cucerească¹. Evenimentul a avut un puternic ecou, căci Antonio Constantino relatează de la Kosiće ducelui de Mantova, la 27 aprilie despre acest atac, subliniind importanța poziției strategice a Beiușului pentru Oradea².

Vestea a ajuns și la Mihai care își va fi exprimat îngrijorarea și nemulțumirea. La Viena, la 29 aprilie, se știa că domnul român a plecat direct la Oradea și că așteaptă ajutoare din Țara Românească³.

Înaintarea s-a produs însă destul de încet. Abia la 30 iunie, aflăm că Mihai se afla la Debrețin, așteptându-l pe banul Mihalcea să-i vină în ajutor cu forțe noi. Apoi, împreună cu Basta și-au instalat tabăra la Moftinul Mic aproape de Carei.

De aici, Mihai și-a trimis un corp de oaste, care să lovească asupra garnizoanei puse de Sigismund Bathori la Beiuș⁴. Atacul asupra Beiușului este consemnat și de cronicarul Szamosközi, atunci când în cronica sa relatează despre drumul făcut de Daniel Sonenyfalvi cu niște scrisori de la Sigismund Bathori la Kosice:

¹ Este posibil ca acum să fi părăsit Beiușul căpitanul cetății Bartolomeu Somogyi. Mai știm despre el că a murit în februarie 1605, în împrejurimi necunoscute. (*Monumenta Hungariae Historica, scriptores, vol. XXIX*, Budapesta, 1877, p. 325).

² Veress, VI, p. 358-360.

³ *Ibidem*, p. 360.

⁴ Borcea, 2005, p. 249.

„Daniil a purces întâi la Beiuș și fiindcă oștenii stricau și loveau atunci Beiușul, trecând prin păduri, a mers la Tileagd”¹.

Aflat în Sălaj, Sigismund Bathori se găsea în fața unei bătălii grele, unde Mihai și Basta veneau cu trupe care, chiar dacă erau inferioare numeric, erau mai experimentate, iar conducătorii lor de o certă valoare militară. Bătălia care a avut loc la 3 august 1601 la Guruslău s-a încheiat cu înfrângerea totală a lui Sigismund. Victoria, în care Mihai a strălucit ca un astru de primă mărime, a fost încă un motiv ca Basta să se hotărască definitiv spre soluția asasinării voievodului, fapt petrecut câteva zile mai târziu, lângă Turda².

*Casa în care, după tradiție, ar fi poposit
Mihai Viteazul la Beiuș*

¹ I. Crăciun, *op.cit.*, p. 150.

² Borcea, 2005, p. 249.

Amintirea marelui voievod a rămas în memoria colectivă a beiușenilor. Ei vorbesc și azi despre popasul lui în oraș, iar unei case din centru i se atribuie locul în care s-a odihnit o noapte.

Putem concluziona deci, că Beiușul a jucat un rol important pe arena politico-militară la cumpăna dintre cele două secole, iar căpitanul Bartolomeu Somogyi, după cum reiese și din scrisoarea lui, era un bun cunoscător al situației, îl informa pe Mihai Viteazul despre mersul evenimentelor din Transilvania, dovedindu-se sincer și devotat acestuia până la capăt.

Blaga Mihoc

Circulația „Cazaniei” de la Bălgrad (1699) în Țara Bihorului.

Comentarii și precizări

Cercetătorii care se ocupă cu studiul cărților vechi românești din Transilvania pot constata cu ușurință că *uzitarii* acestora, preoții și dascălii din școlile confesionale le-au mânuit fără prea multă îngrijire, făcând ca majoritatea lor să se distrugă sau să se deterioreze. Și această stare de fapt iese în evidență dacă le comparăm cu cele ale altor neamuri, păstrate cu mai multă îngrijire, curate și nedeteriorate. E drept, însă, și aceea că cele românești erau mai „rare”, mai puține și ca atare folosite mai intens, deopotrivă în biserică și în școală, de preoții și dascălii (sau cantorii) satelor. Multe dintre cele păstrate sunt pătate cu grăsime, cu ceară sau cu vin, roase de carii și cu paginile rupte sau atinse de mucegai. Acest lucru poate fi constatat de către oricine, dacă va pătrunde în depozitele în care se păstrează cărțile cu valoare de patrimoniu național, sau dacă se apleacă peste lucrările cu titlurile și descrierile lor¹.

¹ Vezi: Marin Mălinaș, *Circulația tipăriturilor de la Alba Iulia în satele din Bihor* în *Îndrumător Pastoral*, Alba Iulia, 1977, p. 147-154; Florian Dudaș, *Carte vechi românească în Bihor, sec. XVI-XVII*, Oradea, 1977 [catalog], 202 p. + 45 ilustrații; Idem, *Vechile Tipărituri Românești*, Vol. I (1536-1760), 499 p., vol. II (1761-1830), 556 p., Editura de Vest, Timișoara, 2007; Constantin Mălinaș, *Alte cărți vechi românești de la Bălgrad în Bihor*, în

Primele cărți în limba română s-au tipărit în Transilvania, după cum se știe, prin grija stăpânirii politice din secolul al XVI-lea, dornică să-i atragă pe români la calvinism. În acest scop, de altfel, peste aproape 100 de ani, adică în 1657, la Făgăraș s-a întemeiat și o școală pentru ei, cu predare în limba română, finanțată prin grija Susanei Lorántffy (1600-1660), soția lui Gheorghe Rákóczi I, principele Transilvaniei (1630-1648)¹. Cu toate acestea, multă vreme majoritatea cărților de cult ale românilor din Transilvania au fost aduse de peste munți, din Țările Române, de către vânzătorii ambulanți sau călugării de la mănăstirile de acolo, mulți dintre ei mistuiți de „focul” credinței, sau „scrântiți întru Domnul”, cum îi categoriseau exegeții. Ei veneau călare pe asini, având în desagi țesuți din lână groasă sau din pânză, icoane și cărți, pe care le vindeau de regulă preoților, dar câteodată și unor săteni din parohii. Când aceștia nu dispuneau pe loc de sumele necesare

Apulum, 21, 1983, p. 203-206; Idem, *Catalog de carte românească veche 1643-1830*, Editura „Mihai Eminescu”, Oradea, 1993, 152 p.+ 27 ilustrații; Titus L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol. I-II, Editura Universității din Oradea, Oradea, 1999, 288 p.; Ioana Cristache Panait, *Circulația cărții vechi bucureștene în Transilvania*, Editura Biblioteca, București, 1998, 190 p.; Aurelia Florescu, *Tezaur: Carte românească veche 1557-1830*, Editura Aius, Craiova, 2000, 620 p.; Eugen Pavel, *Carte și tipar la Bălgrad (1567-1702)*, Editura Clusium, Cluj, 2001, 380 p.+XXI planșe.

¹ Vezi: Ioan Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I., Cluj, 1940, p. 270-276; Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 69-74; Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, Editura didactică și pedagogică, București, 1971, p. 25; Blaga Mihoc, *Religie și naționalitate*, Editura Logos '94, Oradea, 1998, p. 69-78.

pentru achiziționarea cărților, foarte scumpe, pe atunci, vânzătorul poposea în parohiile lor, până reușeau să le adune. Contribuiau la cumpărarea lor și membrii comunității. Aceștia adunau diferite produse, de obicei cereale și „alimente” sau obiecte manufacturate pe plan local, pe care le vindeau la târguri sau direct unor întreprinzători locali, ca să poată aduna banii necesari scopului amintit.

S-au tipărit, însă, așa cum am spus, cărți românești și pe „plan local”, la Brașov și Bălgrad (Alba Iulia), la început, iar mai târziu, în număr mare la Blaj, și mai mic la Sibiu. La acestea s-au adăugat, apoi, cărțile tipărite pentru români, din varii interese, în Ungaria, Austria sau Rusia. S-au ocupat, în perioada interbelică, cu descrierea lor în teritoriul amintit, cercetători ca Athanasie Popa și Titus Roșu, iar în ultimii ani Florian Dudaș și Constantin Mălinaș¹. Interesantă este, în acest context, circulația aici a *Chiriadromionului* (sau *Cazaniei*) de la Bălgrad, tipărit la începutul anului 1699. El este prezent în cele mai multe localități din Țara Bihorului, unde la apariția sa era, după cum rezultă din inventarele multora dintre parohii, singura carte de cult, folosită și de preoți și de dascăli. De aceea, mai mult de jumătate dintre exemplarele care s-au păstrat sunt deteriorate și incomplete. Pe lângă aceasta, unele dintre ele, semnalate ca existente în inventarele bisericesti din perioada interbelică, sunt astăzi dispărute. Cauza e neglijența preoților, dar și disprețul autorităților din

¹ Titus L. Roșu, *op. cit.*, passim; Florian Dudaș, *Vechile tipărituri...*, vol. I și II, passim; Constantin Mălinaș, *Catalog...*, passim.

perioada de început a regimului comunist, față de orice mărturie legată de religie, de credință.

De remarcat că răspândirea acestei cărți în parohiile din Țara Bihorului s-a făcut prin intermediul unui paroh din Velența Orăzii, pe nume Gheorghe, fratele episcopului Atanasie Anghel¹. De la Alba Iulia, cu căruțele, desigur, peste Dealul Mare, au fost aduse în Bihor zeci de exemplare din *Chiriadodromionul* din 1699. Unele dintre ele au fost comercializate cu siguranță chiar pe drum; dar cele mai multe au ajuns la Oradea și au fost depozitate în Velența, sau în cartierul Katonaváros (Orașul soldaților), cum i se mai spunea pe atunci, la locuința comanditarului Gheorghe și a soției sale Șandor Barbara². De aici ele s-au vândut pe rând, în anii care au urmat, cu ajutorul logofătului mitropolitan, Ianăș, în satele din ținutul Beiușului, de unde acesta era originar, dar și în celelalte, situate între Oradea, Arad, Satu Mare și Zalău, cu un profit mulțumitor pentru preotul aducător și „agenții” săi, căci prețul cărților „la fața locului”, adică în Alba Iulia, era la mai puțin de jumătatea celui de desfacere a lor cu amănuntul. Mitropolitul Atanasie, cel care va „desăvârși” unirea românilor cu biserica Romei a dăruit atunci fratelui său, adică parohului Gheorghe, un exemplar din lucrare cu dedicația: „Această Păucenie o am dat eu, vlădica Atanasie, fratelui meu popa Gheorghe din Oradea, 1702, meseața (luna n.n.) mai, 31”.

¹ Vezi, pentru viața și activitatea lui Atanasie Anghel, *Episcopul Atanasie Anghel Făuritorul Sfintei Uniri 1713 300 2013*, Editura Buna Vestire, Blaj, 2013, 204 p. (passim).

² Florian Dudaș, *Vechile tipărituri ...*, vol. I, p. 171.

Peste 5 ani, în 1707, acesta a donat, la rândul său, cartea bisericii din Velența, „pentru mântuirea sufletului” lui și al soției sale. În treacăt fie spus, așa cum scrie și cunoscutul cercetător Florian Dudaș, acest exemplar din *Chiriadodromion*, alături de alte odoare bisericești, a fost ascuns, la venirea armatei sovietice în 1944, într-o nișă din peretele bisericii ortodoxe din Velența, unde a rămas vreme de peste 12 ani¹.

Celelalte au fost vândute, la început cu prețuri foarte mari, ajungând până la 40 de florini „bucata”, pe atunci contravaloarea celei mai bune perechi de boi, iar în anii următori cu mult mai ieftin, deoarece „tipăritorii” doreau să-și recupereze cât mai repede cheltuielile². Unele dintre exemplare, cumpărate inițial de anumiți preoți sau parohialnici, au fost revândute altora. De aceea, ele au ajuns să circule, așa cum o demonstrează însemnările de pe paginile lor, dintr-o localitate în alta, ba chiar dintr-un județ în altul, astfel încât cercetătorului care descoperă acest adevăr îi revine ușor în minte cugetarea latinească cu tentă însuflețitoare „habent sua fata libelli”. Pe paginile acestora

¹ Idem, *Carte veche românească ...*, p. 167-168 ; Idem, *Odoarele vechii Catedrale Ortodoxe a Bihorului*, Editura Lumina, Oradea, 2005, p. 68.

² Florian Dudaș, *Carte veche românească ...*, p. 146; Idem, *Vechile tipărituri...*, vol. I, p. 193, 197; Idem, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult, cu un cuvânt înainte de Prea Sfințitul Dr. Vasile Coman, Episcopul Oradiei*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Oradea, 1990, p. 172; Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 209.

sunt o mulțime de însemnări, cu conținut variat, făcute de preoți, de cantori, de studenți și elevi, ba chiar de către unii țărani știutori de carte din parohii. Ele consemnează date privind biografia semnatărilor, și a rudelor acestora, nașteri, decese, hirotoniri. Nu puține sunt, însă, referirile la intemperii, la efectele lor asupra vieții oamenilor, loviți de secetă, inundații și incendii, de scumpirea bucatelor și a vitelor. Cele mai multe dintre însemnări urmăresc să „favorizeze” păstrarea, pe vecie, în bune condițiuni, a cărților la proprietarii de drept și la urmașii acestora. În acest scop, aproape pe fiecare carte se notează anumite blesteme, invocându-se, pentru „renitenții” care ar produce înstrăinarea ei, pedepsele divinității, prin „bătaia lor” de către „318 părinți sfinți”, care participaseră la Conciliul ecumenic de la Niceea, din anul 325¹. Sunt, apoi, și alte însemnări, cu informații despre războaie sau boli, așa cum au fost percepute acestea de către autori, și doar una care menționează că plătitorul *Chiriadromionului* l-a dăruit bisericii din satul său, Topa de Jos, județul Bihor, pentru a fi iertat că și-a ucis nepotul². El suportase, probabil, pedeapsa seculară și dorea acum să fie mântuit în *veșnicie*, iertat după moarte de Dumnezeu, prin dania făcută către biserică.

Procurarea aleatorie a *Chiriadromionului* din 1699, practică, nu doar „sătenește”, adică prin contribuție

¹ Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2005, p. 200, 205, 242, 296; Florian Dudaș, *Vechile tipărituri ...*, vol. II, p. 199.

² Barbu Ștefănescu, *op. cit.*, p. 209; Florian Dudaș, *Vechile tipărituri ...*, vol. II, p. 199.

comună de către parohialnici, dar și de către preoții tineri începători în „meserie”, sau individual de către anumiți locuitori a făcut ca în unele parohii să existe câte două exemplare din el. În ce ne privește am constatat existența unei situații de acest fel în satul Budureasa, o localitate situată la 12 km de orașul Beiuș, pe drumul către stațiunea climaterică Stâna de Vale. Prima semnalare a unui exemplar de acest fel în această localitate apare într-un inventar întocmit de istoricii Gheorghe Ciuhandu (1875-1947) și Titus Roșu (1908-1999) trimis episcopului ortodox de Oradea, Nicolae Popovici (1903-1960), în 8 octombrie 1942¹. În el se specifică, între altele, prezența acestei cărți în parahiile din Beinșele, Burda, Cresuia, Curățele, Mizieș și Talpe, pomenite și în repertoarul lui Florian Dudaș², dar și în Budureasa, Drăgănești, Feneriș și Șoimuș-Petreasa³. Recent am avut bucuria să descoperim că de fapt în „serviciul” preoților din Budureasa au existat, încă din secolul al XVIII-lea, două exemplare din *Chiriadromionul* tipărit în 1699. Acest lucru s-a întâmplat, la 15 aprilie a.c., în Timișoara, unde m-am întâlnit cu un colecționar de carte rară. El mi-a arătat un *Chiriadromion* de Bălgrad, bine conservat, din colecția proprie, și a spus că e dispus să-l vândă. După ce l-am răsfoit, am constatat, pe baza

¹ Florian Dudaș, *Vechile tipărituri ...*, vol. II, p. 171-228; Constantin Mălinaș, *Inventare de carte veche românească în Protopopiatul Beiușului, la 1942*, în *Crisia*, XXXVII, 2007, p. 193-200.

² Florian Dudaș, *Vechile tipărituri ...*, vol. II, p. 178, 184, 190, 207, 224.

³ Constantin Mălinaș, *loc. cit.*

însemnărilor făcute pe interiorul copertelor, sau pe unele dintre file, că aparținuse cândva unor preoți din Budureasa. Și, ceea ce pentru subsemnatul a fost mai interesant, era faptul că, în urmă cu 90 de ani, respectiv în vara lui 1924, un văr al mamei mele, pe nume Gheorghe Mihoc (1908-1972), inițial învățător în satul Căbești, apoi în orașul Salonta, la școala primară nr. 4¹, iar mai târziu profesor și șef al Secției de învățământ al raionului Salonta din fosta „regiune Crișana”, de până în 1968, își scrisese numele pe filele cărții, cu un „creion chimic”, în trei locuri și anume pe versoul filei 335 [„Gheorge Mihoc cl(asa) (a) IV(a) n(ormală n.n.) Timișoara”], pe fila 336 [„Mihoc”], și la sfârșit, pe versoul filei de gardă [„Spre eternă amintire din anul 1924, VIII (luna august n.n.), 19, când am fost la Budureasa, Gheorghe Mihoc, cl IV norm(ală), Timișoara]. Dacă semnatarul era la acea dată în clasa a IV-a, trebuie să fi avut vârsta de cel puțin 17 ani, ținând cont că urmasa, până în acel moment, șapte clase primare, apoi încă trei, din totalul de șase câte se făceau atunci la Școala normală. Citind aceste însemnări ale lui Gheorghe Mihoc, mi-a venit în minte că, prin anii 1962-63, într-una din vacanțele de după anul II sau III de facultate, când l-am întâlnit, m-a văzut în mâini cu o carte bisericească mai veche, scrisă cu alfabet chirilic, pare-mi-se ceva despre dreptul bisericesc, de Andrei Șaguna (1809-1873), și mi-a spus că în tinerețe a „prăpădit” o carte valoroasă, primită în dar de la preoteasa

¹ Vezi Lucia Cornea, *Contribuții la o istorie a orașului Salonta în perioada interbelică*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2005, p. 106.

din Budureasa, care-i era mătușă. Destinul făcuse acum ca eu, nepotul lui, să dau de această carte, ajunsă, nu se știe cum, la colecționarul din Timișoara. Am reușit s-o cumpăr cu un preț enorm pentru bugetul meu, fiind convins că posesorul o va vinde cu prima ocazie, altcuiva, și că astfel voi pierde un „obiect” de valoare, care a aparținut cândva unor rude ale înaintașilor mei. Cartea s-a tipărit, precum se știe, pe coli de hârtie în format duo, și are coperte „originale” din piele maro, relativ bine conservate, dar cu închizători refăcute recent. Ambele coperte sunt decorate cu câte două chenare „suprapuse”, dintre care unul mai mare, în exterior, și altul mai mic, în interior, executate prin presare la cald, și alcătuite din ornamente în formă vegetală, unite la colțuri între ele. În aceste chenare, de pe fiecare copertă, se află câte un medalion romboidal, cu urme de aurire, executat în același fel. Cel de pe coperta din față are la mijloc figura lui Isus răstignit, flancat de Sfânta Maria și de Sfântul Ioan, reprezentați pe un fundal în formă de cupolă, iar cel de pe cea din spate doar pe Sfânta Maria, cu copilul Isus în brațe. Aceste motive ornamentale au fost folosite în mod obișnuit la legăturile executate în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primii ani ai celui următor. De fapt ultima legare a lucrării la care ne referim a fost executată în perioada dintre iulie 1796 și martie 1805, și acest fapt e demonstrat de două inscripții, una care datează din primul dintre anii amintiți, cu urme de tăieturi în text, făcute *la legare*, și cealaltă, de pe coperta din spate, scrisă *după legare*, în al doilea dintre anii pomeniți. Ea are în prezent o înălțime de 31,5 cm și o lățime de 19,5 cm. Pe

carte există și alte însemnări, cea mai veche fiind din 5 aprilie 1704, care se pare că ar consemna data când a fost cumpărată, de la cine și cu ce sumă. „Plata 17 (zloți), Popa (preotul din n.n.) Binș (Beiuș n.n.), an 1704, aprilie 5”, se specifică într-o însemnare făcută în josul paginii de titlu al cărții. Și, tot acolo, cineva a notat, în anul 1825, că *Chiriadromionul* „iaste carte de o sută treizeci și șase de ani”. Au făcut însemnări pe carte și cei care au venit în „vizită”, sau în inspecție în parohia Budureasa. Dintr-o însemnare aflăm, astfel, că protopopul ortodox Ioan Ștef din Beiuș a sosit într-o „vizitațiune” la Budureasa. Cu acea ocazie el a notat, pe filele 6, 7 și 8 ale cărții, că în „1796, 20 iulie s-au văzut această carte și s-au aflat a bisericii din Budureasa, prin noi, Ioan Ștef, protopop Beiușului”.

Cartea putea fi, însă, foarte bine a preotului, cum aflăm că a și fost, de altfel, din alte însemnări, făcute pe ea, căci pe atunci nu se făcea prea bine distincție între ce era al acestuia și ce era a instituției pe care o servea. Peste numai trei luni, în același an 1796, pe fila 8 din *Chiriadromion* a fost făcută o altă însemnare, de astă dată de către protopopul catolic din Beiuș, pe nume Janos Bartsai, venit și el din partea *erarului* sau statului în inspecție la Budureasa să verifice dacă preotul locului posedă cărțile necesare oficerii liturghiei, pentru procurarea cărora Eparhiei greco-catolice de Oradea, Curtea împărătească dispusese, încă din 1786, să i se acorde suma de 8.500 de zloți, din care o parte să revină bisericilor ortodoxe¹. Nu știm, însă, ce cărți s-au cumpărat din acești bani, dar e sigur

¹ Apud Florian Dudaș, *Vechile tipărituri...*, vol. II, p. 193.

că între ele nu s-a putut afla *Chiriacodromionul* de la 1699, deoarece de la apariția sa trecuseră în acel moment aproape 100 de ani.

Îndată după ultima legare a acestei cărți, pe coperta din spate și-a scris numele, de astă dată în manieră latinizantă, un preot pe nume Stan („Eu popa Stan, signatus, Budureasa 1805, 18 martie”) Există pe lucrare și alte însemnări, unele nedatate, dar făcute cu siguranță în primii ani ai secolului al XIX-lea, capabile „să de-a seamă”, am zice, despre proprietarii ei, dintre care două cu conținut invocator de blestem, aparținând unui preot numit Avram. În prima dintre ele, făcută pe forțașul din față al cărții, se consemnează că: „Această carte, *Cazanie*, este a lui popa Avram din Budureasa și cine va socoti să o tragă de la el și de la neamul lui să fie afurisit de trei suteoptusprezece de părinți sfinți (de la amintitul Conciliu din Niceea, n.n.)”. În a doua, cu iz testamentar, de pe filele 145 și 146, preotul Avram repetă conținutul celei dintâi, cu adausul numelui unuia care, probabil, a contribuit la legarea cărții [„Această sfântă carte îi este a lui popa Avram de moșie (moștenire n.n.), lui și feciorilor lui, și cine va socoti să o ia de la neamul lui să fie afurisit de 318 de părinți sfinți. Și au ajutorat și Berce”] Cartea s-a transmis, desigur, urmașilor acestuia, preoți sau dascăli și ei, până a ajuns la amintitul Gheorghe Mihoc, care la începutul carierei sale de învățător a funcționat, așa cum am spus, pe rând în mai multe comune de pe lângă Beiuș¹. Cităm, între urmașii preotului Avram, pe

¹ Blaga Mihoc, *Insinuarea falsului istoriografic*, Editura Revista „Familia”, Oradea, 1996, p. 222, 228.

„diaconul” Ștefan Popovici și probabil pe fratele acestuia, care au făcut însemnări pe partea interioară a copertei din față. Primul și-a însemnat numele pe carte în 25 ianuarie 1814 („Scriș-am eu Ștefan Popovici, diaconul din Budureasa, ianuarie , 25 zile , anul 1814”), iar al doilea, în 5 februarie 1825 („Scriș-am eu Ioan Popovici din Budureasa, februarie, 5 zile, 1825”). Nicio altă însemnare din carte nu face pomenire cum că ar aparține bisericii, respectiv parohiei, și ca atare se poate concluziona că ea a rămas tot timpul, în anii care au urmat, în proprietatea „erezilor” aceluia preot Avram, dintre care unii erau preoți, dascăli (sau cantori) la rândul lor. Numele de familie al acestora, poate și al aceluia preot Avram, amintit mai sus, e posibil să fi fost Popovici, Fărčuț (sau Fărčuțiu), Ciuhandu sau Goina, căci din rândul acestora s-au ivit, în decursul anilor, mai mulți preoți care au păstorit în Budureasa sau în satele din jur. Unul dintre ei, Ioan Fărčuțiu a făcut și el o însemnare pe această carte, informându-ne când și cine l-a preoțit, cine a fost cantor (și probabil și dascăl) pe când funcționa în Budureasa, dar și cum s-a numit și când a decedat socrul său. El a scris, pe versoul filei 415 al acesteia: „Ioan Fărčuțiu, preot care am primit darul Sfânt în anul 1871, de la episcopul Aradului, Procopiu Ivașcovi. Ioan Popoviciu (a fost) cantor la beserica noastră de la 1895 până la 1897, februarie 11; a răposat și s-au înmormântat în Beiuș”, iar pe forțașul din spate: „Scriș-am cu numele meu Ioan Fărčuțiu, preot în Budureasa, lângă socrul meu Teodor Popovici, care au pățimit în morb îndelungat, de 3 ani și s-au înmormântat în anul 1886, chiar în ziua învierii”.

Au făcut pe carte însemnări și câțiva membri ai familiei Goina, elevi, studenți, cantori sau preoți, după cum urmează: un Goina Gheorghe s-a semnat pe ultima copertă a ei, cândva, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, arătându-și, desigur, și ocupația [„Scri-am Goina Georgiu din Budureasa, alumnulu (elev de liceu n.n.) clasei a IV-a normală din Beiușu”]; un Goina Teodor, în două locuri: pe versoul forzațului din față („Goina Toader a lui Mihai”) și pe fila 414, unde precizează de astă dată că este elev la liceu în clasa a III-a („Goina Teodor, terțian, 1911, 11 iunie”) și, în fine, un Goina Ioan, despre care se știe că a fost preot și el, în mai multe locuri (Pe forzațul din față al cărții acesta a scris: „În anul 1916 au fost secetă mare și nu au fost mere, nici cucuruz, Goina Janos”; pe fila 16, doar „Goina Janos, Budureasa, în iulie 1916; și Goina Ioan, Budureasa, în anul 1917 au fost cătane în Budureasa”, și în sfârșit, pe fila 263: „Goina Janos, Budureasa, în ianuarie 1, an 1918, când au fost bătaie mare 4 ani”). Ocazional, au putut face pe carte însemnări fără prea mare semnificație și învățătorii sau „funcționarii” din perioada interbelică. Aflăm, de exemplu, dintr-una dintre acestea, că în 1927 în Nimăești funcționa ca învățător Ștefan Pufulete, un „venetic” sosit aici din Vechiul Regat, care în 15 august anul amintit a participat, împreună cu Iosif Bortos, notarul din Curățele, și probabil cu Gheorghe Mihoc, pe atunci proprietar al *Chiriadromionului*, la o cununie.

Menționăm că *Chiriadromionul* de la Bălgrad este tipărit cu litere chirilice și cerneală neagră, în afară de pagina de titlu, imprimată, parțial, cu roșu, și că are un

număr de 3 file fără numerotare și 415 numerotate. Titlul său complet este: *Chiriadodromion sau Evanghelie Învățătoare, care are întru ea Cazanii la toate Duminecele preste an și la Praznicele Domnești și la sfinții cei numiți. Acum, întâi întru acesta chip așezat și tipărit și mai luminat în limba Rumânească diortosit supt biruința prea luminatului și înalțatului Iosif Leopold, Craiul Budei și al țării Ungurești și al Ardealului. Fiind Gubernator țării mării sa Bámfi Georgie. Cu Blagoslovenia prea sfințitului Chir Atanasie, Mitropolitul Țării. În Sfânta Mitropolie în Bălgrad. În anul de la mântuirea Lumii 1699. De Mihai Iștvanovici Tipograful Tu ex Ungrovlahia (Cel din Țara Românească n.n.).* Un titlu cam lung pentru zilele noastre „pline de neastâmpăr”, dar satisfăcător pentru vremurile de atunci, „pline de zăbavă”, menit să-i impresioneze pe toți enoriașii. Supranumele atribuit acestei tipărituri, ca de altfel și *Cazaniei lui Varlaam*¹, acela de *păucenie* sau *ucitelnă*, dovedește că era socotită carte de învățătură, folosită foarte des, atunci când lipseau *bucoavnele*, sau abecedarele și de dascălii școlilor sătești, care îndeplineau de regulă și funcția de *cantori* sau cântăreți bisericești.

Trecute prin vitregiile vremii, puține exemplare din această carte s-au păstrat întregi, dar și mai puține în stare bună de conservare. De aceea, valoarea lor patrimonială este, astăzi, deosebit de mare.

¹ Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania. Studiu istoric și bibliologic*, Editura de Vest, Timișoara, 2005, p. 191; Idem, *Vechile tipărituri ...*, vol. II, p. 45.

Maria Flavia Ciocotișan

**Personalități marcante
ale cercetării folclorului românesc
din Bihor.**

Sfârșitul secolului al XIX-lea
și începutul secolului XX

În cadrul studiului de față ne propunem să prezentăm galeria personalităților marcante ale vremii, din Bihor, care s-au aplecat cu pasiune asupra folclorului românesc.

Un loc de frunte l-a ocupat I. Vulcan, care de-a lungul vieții sale, dar mai ales între anii 1868-1878, și-a manifestat adeseori prețuirea și admirația pentru patrimoniul popular. În disertațiile rostite în cadrul Adunărilor generale ale *Astreii*, în diverse discursuri, articole, recenzii și note publicate în revistele conduse de el sau în alte publicații ale vremii, precum și în câteva din creațiile sale literare, I. Vulcan se arată încântat de valorile artistice prezente în literatura, muzica, în datinile și obiceiurile poporului și atrage mereu atenția asupra importanței folclorului ca document istoric. Într-un articol publicat în 1865, și dedicat lui V. Alecsandri, I. Vulcan își mărturisea adevărată la poezia populară română și credința că ea ne poate recomanda cu cinste străinilor¹, pentru că ea păstrează

¹ I. Vulcan, *Vasile Alecsandri*, în *Familia*, I, 1865, Nr. 9, p. 105 și în *Panteonul român*, p. 47. A se vedea și L. Drimba, *I. Vulcan*, Universitas, Editura Minerva, Buc., 1974, p. 190.

trăsăturile caracteristice ale poporului nostru. Este de părere că în poezia populară se pot vedea, ca într-o oglindă, istoria, viața socială și suflătească însăși a poporului nostru, obiceiurile și aspirațiile sale, reflectând în mod complex și convingător ființa noastră națională.

I. Vulcan împărtășește credința că în creația artistică populară sunt reflectate caracterul și sentimentele unui popor, motiv pentru care ea este foarte importantă pentru cunoașterea fizionomiei spirituale a acestuia: „poezia populară e oglinda cea mai fidelă în care se reflectă caracterul orișicărui popor”¹ susține I. Vulcan.

Despre valoarea folclorului în cunoașterea caracterului și a sufletului unui popor au vorbit prima dată în cultura românească George Barițiu și Cezar Bolliac.

Acest adevăr putea fi verificat prin exemple luate din poezia populară românească pe care el o cunoștea mai ales din culegerile lui V. Alecsandri sau At. M. Marienescu.

În Transilvania însă, unde au existat vechi preocupări pentru cunoașterea, strângerea și studierea folclorului, Iosif Vulcan este primul care susține teoria etnopsihologică, fiind în această direcție un precursor al lui Gr. Silași². În orice caz, a îmbrățișat fără rezerve ideea aceasta și a susținut-o cu convingere în mai multe rânduri.

¹ I. Vulcan, *Poporul român în poezia sa*, în *Familia*, V, 1869, Nr. 32, p. 373.

² I. Breazu, *Folclorul revistelor Familia și Șezătoarea*, Sibiu, 1945, p. XXXVI.

Datorită faptului că „poezia populară e oglinda simțămintelor unui popor”¹, un istoric care ar dori să scrie o istorie corectă nu poate face abstracție de datele pe care le oferă folclorul cu privire la psihologia poporului. De aici apare și necesitatea cunoașterii și adunării creațiilor folclorice, pe care I. Vulcan o accentuează².

Legat de cele de mai sus avansează ideea că folclorul are și valoare de document istoric și social, fapt constatat mai ales din analiza creației poetice populare. Istoricul poate găsi în textele folclorice numeroase date legate de istoria și viața socială a poporului.

I. Vulcan identifică o particularitate specifică a folclorului nostru, anume că românul nu vorbește în poezii numai despre eroii neamului său, ci și despre cei ai altor popoare cu care vine în contact. Acest fapt îi adaugă o notă de superioritate morală de necontestat. În acest sens I. Vulcan amintește câteva balade ce prezintă pe regii maghiari, în timp ce maghiarii nu au creații folclorice în care să se vorbească despre ei.

Contiunuator al valoroaselor tradiții progresiste ale generației de luptători entuziaști de la 1848, I. Vulcan s-a apropiat de folclor cu înțelegere și a vorbit despre el cu multă admirație. A observat valențele estetice ale acestuia și a considerat că poezia noastră populară ne recomandă cu cinste lumii datorită numeroaselor frumuseți poetice pe care le conține, pe lângă faptul că ne ajută să cunoaștem istoria, viața socială din trecut, caracterul și sentimentele

¹ I. Vulcan, *Cântece haiducești*, în *Familia* III, 1867, nr 23 p. 385.

² L. Drimba, *op.cit.* p. 192.

poporului român. Considera complet nemotivată indife-rența unor intelectuali față de poezia populară, în care nu găseau calități. Cu atât mai mult cu cât poezia populară reprezintă „fala noastră cea mai nobilă”, iar străinii s-au grăbit să o traducă în limbile lor și astfel a ajuns să fie cunoscută și apreciată „pe tot rotocolul pământului civilizat”. Iată de ce I. Vulcan se crede îndreptățit să afirme că „poezia noastră populară ne-a fost biletul de intrare în literaturile națiunilor mari”¹, „pașaportul nostru pentru concertul neamurilor mari”². Avem datoria să adunăm comorile artistice ale poporului spune I. Vulcan în continuare. Puținele culegeri existente nu au dat la iveală decât o mică parte din bogăția noastră folclorică, ele sunt de natură a dovedi „că această poezie e o mină încă plină de bogății nevăzute”³. Toate acestea reprezintă motive suficiente, care îl îndreptățeau să ceară, în repetate rânduri, să fie strânse toate producțiile literare ale poporului. Culegerea trebuie să fie făcută cu respectarea strictă a textului: „când se reproduce vro poezie poporală – spunea I. Vulcan în 1888 – trebuie să se facă exact dimpreună cu toate provincialismele”⁴. Încă din anul 1867 îi ruga pe toți cunoscătorii doinelor și baladelor în care se vorbește despre anii 1848 – 1849, să le culeagă și să le trimită revistei *Familia* pentru a fi publicate.

¹ *Discursul prezidențial a lui I. Vulcan în Familia*, XXIII, 1887, nr. 37, p. 441- 442.

² *Discursul președintelui I. Vulcan în Familia*, XXXIII, 1897, nr. 22, p. 260.

³ L. Drimba, *op.cit.*, p. 190.

⁴ *Poșta redacțiunii în Familia*, XXIV, 1888, nr. 34, p. 396.

Iosif Vulcan, „un merituos pedagog în ale literaturii pentru copilăria unui popor”, cum l-a caracterizat Octavian Goga.

Datorită faptului că poezia noastră populară „și-a făcut intrarea triumfală în literaturile tuturor popoarelor culte”, impresionându-le prin frumusețea creațiilor pe care le conține, prin bogăția, originalitatea și farmecul ei, și creându-ne de multă vreme „un titlu de fală în lumea literară”¹, I. Vulcan aprecia ambiția culegătorilor de poezie populară. În această ordine, locul întâi îl deține V. Alecsandri, care „cu neobosită diligență a adunat basmele, baladele și doinele poporale”². Urmarea acțiunii sale

¹ Discursul lui I. Vulcan, în L. Drimba, *op. cit.*, p. 197.

² *Ibidem*, p. 197.

salutare a fost că ele au avut o influență benefică „atât asupra genialității d-lui Alecsandri, cât și asupra altor literați români”¹. Încă un motiv pentru care este salutată cu entuziasm apariția volumului de „Poezii populare ale românilor” din 1866 publicate de V. Alecsandri. A doua broșură de poezii populare românești, culese de At. M. Marienescu², este recomandată cu căldură de către redactorul Familiei cititorilor săi, cerând sprijinul material al publicului pentru ca să nu se întrerupă acțiunea de adunare a valorilor folclorice, folositoare nu doar pentru cunoașterea lor, dar și pentru dezvoltarea literaturii culte³. Colecția impresionantă de versuri a lui G. Dem. Teodorescu este anunțată elogios, ca și intenția lui de a o întregi la „peste 45 000 de versuri în 1 200 variante”, ceea ce va oferi un material bogat de studiu asupra limbii, istoriei, moravurilor și traiului poporului de odinioară.⁴ Sau, mai este amintit faptul că în ultima vreme tot mai mulți sunt cei ce „coboară în popor să adune de acolo comorile limbei noastre”⁵. Printre aceștia se află și învățătorul Ioan Bota, autor al unei „Culegeri din cele mai frumoase povești”, apărută la Brașov, care s-a străduit să reproducă exact limba poporului.

Pentru I. Vulcan, ca și pentru mulți predecesori și contemporani ai săi, literatura populară, muzica, datinile,

¹ *Ibidem*, p. 196.

² AT. M. Marienescu, în *Familia*, III, 1867, nr. 2, p. 449.

³ *Poezia populară*, în *Familia*, III, 1867, nr. 26, p. 314.

⁴ *O nouă colecțiune de poezii populare*, în *Familia*, XXXI, 1885, nr. 16, p. 190.

⁵ *Povești populare*, în *Familia*, XXVI, 1891, nr. 10, p. 113.

obiceiurile, portul poporului au nu doar valoare de documente etnopsihologice, istorice și sociale, ci, în același timp, ele reprezintă un bogat izvor de inspirație pentru literatura cultă, fiind una din temeliile ei cele mai puternice. O atentă examinare a evoluției noastre literare permite constatarea că literatura română cu adevărat națională s-a creat abia „după ivirea poeziei populare” ceea ce înseamnă că după descoperirea ei, și meritul de inovator îi revine lui V. Alecsandri „care în toate opurile sale a arătat că e conversatorul și cântărețul poporului”¹. În opinia lui I. Vulcan, literatura națională numai atunci are durabilitate dacă a crescut organic din literatura populară, izvorul „menit să nutrească literatura națională”², elementul care dă oricărei literaturi „farmecul originalității caracteristice”³.

Legătura apropiată cu folclorul ajută la dezvoltarea literaturii noastre culte, poporul fiind temelia unei națiuni, e firesc ca literatura națională să pornească de la popor, pe care să-l aibă mereu în vedere, rupându-se de popor, ea e sortită pierzaniei, dizolvării ei în cosmopolitism⁴. Acesta este un alt motiv pentru care I. Vulcan îndeamnă mereu la culegerea și valorificarea materialelor folclorice⁵.

Continuând prezentarea personalităților celor mai puternice și semnificative în direcția interesului pentru

¹ I. Vulcan, *V. Alecsandri*, în . L. Drimba, *op. cit.* p. 198.

² *Ibidem.*, p. 105.

³ *Ibidem.*, p. 198.

⁴ *Ibidem.*, *V. Alecsandri*, p. 198.

⁵ *Ibidem.*, *Cântecele haiducești*, p. 199.

folclor alături de Iosif Vulcan se cuvine a-l pomeni pe Miron Pompiliu.

Printre figurile marcante ale epocii, alături de I. Vulcan îl găsim pe Miron Pompiliu (1848-1897). Scriitor și folclorist, care în anul 1867, este ales membru al *Societații de lectură* din Oradea, iar în 1869, devine membru activ al *Societații Junimea*. Împreună cu Al. Lambrior prezintă în cadrul întâlnirilor societății recenzii referitoare la revistele românești din Ardeal și face o vreme rezumatul „prelecțiunilor populare” ținute de scriitorii junimiști. Colaborează și la revista *Convorbiri Literare*. Este alături de societatea literară *Junimea* prin întreaga sa activitate, aderând la ideologia sa literară și politică, pe care încearcă să o promoveze prin recenziile sale. Debutează ca scriitor în revista *Familia* din anul 1866, împreună cu M. Eminescu dar colaborează și la alte reviste ale vremii: *Concordia*, *Traian*, *Albina Pindului*. Culege folclor din Bihor, de pe Valea Crișului Negru și din împrejurimile Sibiului, adună și publică mii de versuri din aproape toate speciile folclorice.

În activitatea sa este îndrumat de ideea valorii documentare a folclorului, pe care îl consideră în măsură să ofere date despre originea și istoria poporului român, prin tradițiile naționale, care erau tot mai amenințate la noi de elemente străine împrumutate fără măsură de unii scriitori. Pentru a păstra valoarea documentară a folclorului, susține transcrierea exactă a textelor, fără modificări, păstrând lexicul, formele morfologice, ritmul, rima, și pronunția. Face un studiu etnografic și un studiu lingvistic despre graiul din zona Bihorului pentru a întregi imaginea vieții românilor

din această parte a țării (aceste studii sunt printre primele de natură lingvistică în țara noastră)¹.

Începutul culegerii folclorului bihorean este marcat prin apariția în paginile revistei *Familia* din anul 1866² a unui cântec ritual de nuntă cu titlul *Nevăstească*, cules din zona orașului Ștei. Tot în anul 1866, publica poezii populare la revista *Albina* (nr. 72); se va muta apoi la Iași, pentru a deveni unul dintre cei mai de seamă folcloriști ai Junimii, publicând balade populare și basme în *Convorbiri literare*³. Cunoscut în epocă mai ales ca prieten al lui M. Eminescu, Miron Pompiliu sau „bunul Mirune”, cum îi spunea poetul, este una din figurile junimiste cele mai cunoscute, reprezentând, alături de Samson Bodnărescu, Theodor Șerbănescu, Matilda Cugler-Poni și Veronica Micle, lirismul noii direcții ieșene. E adevărat că Titu Maiorescu nu-l enumeră direct între poeții *Convorbirilor*, ci în articolul „Poeți și critici” îl așază alături de cei mai importanți culegători de folclor, domeniu în care „noua direcție” se considera, de asemenea, a fi având un rol important, iar Iacob Negruzzi îl prețuia în mod deosebit, dovadă faptul că îi încredința, în perioada absenței sale din Iași, redacția revistei pe care o conducea⁴.

¹ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura. Academiei Române, București, 1979 Institutul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor al Univ. „Al. I. Cuza”, Iași, p. 688.

² *Familia*, nr. 29, 11/ 23 septembrie din 1866, p. 346- 347.

³ *Convorbiri literare*, 1869, p. 301- 304 .

⁴ Mircea Popa, *Pagini bihorene*, Ed. Universității din Oredea, 2003, p. 106.

La fel și Ioan Slavici, a intrat în cercul Junimii datorită prieteniei cu M. Eminescu, și M. Pompiliu. Este ardelean de origine, din Țiria, provenind tot din ținuturile vestice ale țării, din acea regiune a Munților Zărandului, dar vecin cu o serie de scriitori din depresiunea Beiușului care au dat literaturii noastre un suflu nou: Lucreția Suciu și Iosif Vulcan, sau mai încoace Gheorghe Pituț, Mihai Beniuc, Ștefan Augustin Doinaș sau Ana Blandiana¹.

Este de remarcat de asemenea culegătorii și împătimiții de folclor din zona Beiușului între care se numără și figuri importante ale vieții social-politice și literare, precum: Partenie Cosma, Simeon Florea Marian, Ioniță Bădescu, V. Ranta Buticescu, Coriolan Brediceanu, Mihai Veliciu, Nicolae Oncu, Ioan I. Papp și alții, mulți dintre ei cunoscuți oameni politici, clerici, scriitori, folcloriști, ziariști.

Ioan Slavici, în toamna anului 1866, se înscrie la Facultatea de Drept din Budapesta și își începe viața de student în capitala Ungariei, frecventând redacțiile *Familiei*, *Albinei* și *Concordiei*, în paginile cărora publică versuri și o serie de piese folclorice. Debutul propriu – zis și-l face în *Familia* lui I. Vulcan, numărul 18, din 1866 (25 iunie-6 iulie) cu poezia *Ecouri de suspine*, semnată M. Pompiliu și însoțită ca și în cazul lui M. Eminescu, de o notă de prezentare a lui I. Vulcan cu următorul conținut “atragem atențiunea on public asupra acestui talent frumos, carele acuma pășește întâia oară în publicitate”. Tot în 1866, mai publică poeziile *Rămas bun de la Crișana*, scrisă cu ocazia plecării sale la

¹ *Ibidem.* p. 108.

studii, la Budapesta, și *Din oraș* (nr. 35), transcrierea primelor impresii trăite de poet după despărțirea de satul natal și contactul cu realitatea dură a orașului, atât de străin din punctul de vedere al compoziției etnice. Sentimentul dureros al intrării printre străini apare în una dintre primele poezii cu accente presămănătoriste din literatura noastră, în care tema dezrădăcinării îl anticipa pe Octavian Goga. Îl aflăm alături de poetul Ioniță Bădescu și prozatorul V. Ranta Buticescu, ca membru onorific al Societății de lectură a Junimii studioase de la Academia de Drepturi din Oradea Mare, societate înființată de Episcopul Vasile Erdely, în 1852. La conducerea acesteia s-au perindat figuri importante ale Bihorului precum: Al. Roman, Iustin Popfiu și Dionisiu Pășcuțiu, Societatea făcându-se cunoscută prin publicarea almanahurilor *Diorile Bihorului* și *Fenice*, în paginile cărora se vor afirma câțiva dintre poeții talentați ai Familiei, precum Carol Grama, Vasile Iuțiu, Paul Vela Ventrariul, Paul Draga și Dimitrie Sfura.

În toamna anului 1868, M. Pompiliu îl reîntâlnește pe M. Eminescu și îi mărturisește acestuia că a cules mult folclor din părțile Beiușului și cei doi pun la cale înființarea *Societății Orientul*, care își propunea ca principal scop adunarea folclorului românesc din toate provinciile țării. Între membrii acesteia se numără mai mulți poeți și publiciști ardeleni, între care Ioniță Scipione Bădescu și N. Droc, cunoscuți anterior de M. Pompiliu și M. Eminescu¹. Pe alți transilvăneni, M. Pompiliu îi cunoaște la cursurile lui T.

¹ *Ibidem*, p. 112.

Maiorescu și ale altora, căci, în acea toamnă, el se înscrie la Facultatea de Litere din București, ca student. Pe lângă cercul literar și politic reprezentat de *Perseverența*, M. Pompiliu îl cunoaște pe Haralambie Granda, unul dintre promotorii Cercului *Orientul*, care îi deschide coloanele revistei sale *Albina Pindului*, revistă care dorea să joace rolul *Convorbirilor*, în București. Aici M. Pompiliu se afirmă ca poet printr-o serie de poezii: *Românca și pandurul*, *Odoarele vieții mele*, *Dorul României*, *În zori și seară*, etc. După *Albina Pindului* a lui Granda, M. Pompiliu se vede îndrumat de un alt mare om de cultură din epocă, Bogdan Petriceicu Hasdeu, care redacta tocmai atunci publicația *Traian*, consacrată atât studiilor filologice specializate, cât și culegerii și analizei folclorului. Astfel, I. C. Fundescu va oferi publicului colecția sa de 22 de „Basmе din Muntenia”, S. Fl. Marian, o serie de *Poezii populare din Bucovina*, în timp ce Dionisie Miron, alt prieten ardelean de-al lui M. Eminescu, publică *Balade sârbe despre crăișorul Marcu*. M. Pompiliu va publica aici *Poezii populare din Crișana* și un număr mare de poezii, ca: *Vrăjitorul*, *Oltul*, *Românca din Ardeal*, *Izvorul Tisei* și altele. În foaia lui B. P. Hasdeu mai întâlnim și numele altui poet ardelean, I. A. Lapedatul, drumul spre publicația *Traian* fiindu-i înlesnit de soția acestuia, Lucia Faliciu, româncă originară din Munții Apuseni.

După afirmarea lui M. Pompiliu în paginile a trei importante publicații bucureștene, *Perseverența*, *Albina Pindului* și *Traian*, popularitatea sa printre scriitori a crescut semnificativ. Drumul spre *Convorbiri* și-l făcuse încă

din 1867, când îi apăruse poezia „Vrăjitorul”, urmată, în 1868, de o alta, *O sară*, dar mai ales prin publicarea începând cu 1869, a unor piese importante din colecția sa de *Poezii populare de sub poalele Bihorului*, între care se aflau multe doine și balade necunoscute, precum *Feciorul și pedepsirea maică-sa* și *Drăguța înșelată*. În cele din urmă el și-a prezentat întreaga colecție *Junimii*, care a decis să o tipărească, fapt întâmplat în 1870 sub titlul *Balade populare române*, adunate de Miron Pompiliu”, lucrare ce l-a consacrat ca pe unul dintre cei mai avizați culegători și cercetători de poezie populară. În anii următori, el a publicat în *Convorbiri* și o serie de basme (*Ileana Cosânzeana*, *din Cosiță floarea-i cântă*, *Nouă- mpărății ascultă*, *Codreana Sînziana*, *Păcală și Amăgeală și-au găsit omul*, *Tovărășie de hoțit*), dar și studiul său dialectologic *Graiul românesc din Biharia* (1887) și un număr mare de poezii originale, mai ales după 1880, când poezia sa intra, în mod vizibil, sub influența eminesciană¹.

Trebuie să menționăm, de la început, că timpul ivirii în literatura noastră a lui M. Pompiliu echivalează cu timpul apariției unei noi generații romantice. E vorba despre generația lui M. Eminescu, H. Grădăraș, S. Bodnărescu, I. Bădescu, Al. Macedonski și alții, generație pe care o putem numi a doua generație post - pașoptistă și care recuperează temele și motivele romantice dându-le o nouă strălucire și un nou înțeles.

¹ M. Popa, *op. cit.*, p. 113.

Unele elemente de folclor pătrunseseră deja, cu un secol înainte, în paginile unor manuscrise, spre exemplu, într-un manuscris din anul 1750 întâlnim trei descântece și mai multe versuri populare, care pot fi încadrate și altor specii literare, dar care poartă amprenta modificatoare a celui care le a notat; pe lângă acestea mai întâlnim în manuscris și creații individuale (vezi D. Meciuc – *Poema Munților Beiușului*, despre care am mai vorbit).

Vom aminti în continuare câteva din contribuțiile folcloriștilor V. Sala și A. Pop, care au încercat să familiarizeze cititorii cu folclorul bihorean și nu numai.

Învățător și preot bihorean cunoscut, Vasile Sala (1862 – 1942), începe munca sa de colecționar încă din anul 1882, când, tânăr student preparandial, se hotărăște să răspundă Chestionarului lansat de B. P. Hasdeu cu tema *Obiceiurile juridice ale poporului român*. Constată cu acest prilej marea bogăție și diversitate a tradițiilor populare din zona Beiuș-Vaşcău, notându-și de pe teren multe piese care vor deveni obiect de predilecție pentru cercetător. Preocuparea sa esențială nu va fi atât cea de interpret, comentator, cât mai ales aceea de culegător de folclor, interesat înainte de toate de faptul folcloric, pe care îl îndrăgește în realitatea sa originală. În această muncă a fost ajutat de exemplul altor bihoreni, care s-au afirmat înaintea sa în acest domeniu, cum au fost I. Vulcan sau de At. M. Marienescu, și el, fost elev la Beiuș, unde se crease deja, datorită unor profesori inimoși, o tradiție în privința cultivării interesului pentru folclor. Cel dintâi care îl ajută este chiar I. Vulcan, ce îi pune la dispoziție paginile revistei

Familia, în care va publica, începând cu 1885, un număr mare de texte culese din zona Beiușului și Vașcăului, în special din Drăgănești, Criștior, Albac. Mai întâi vor fi numai „doine și hore”, apoi aria culegerilor sale va cuprinde și strigături, balade, legende, medicină populară, descântece, credințe, colinde, cimilituri. Cu timpul, acestea se vor înmulți așa de mult, încât I. Vulcan va crea o rubrică specială intitulată *Poporul*, unde va găzdui astfel de creații. Dintre textele publicate în „Familia” amintim *Colindele de Crăciun*, din 1886, legenda poporală – *În poarta Raiului* (1885), *Descântece* (1896), *Credințele și eresurile*, din 1900, *Strigăturile*, din 1896, doinele și horele din 1891, textele de medicină populară din 1905, baladele și altele. Un moment important în afirmarea sa îl reprezintă și lucrarea colectivă *Culegere de doine, strigături și chiuituri ce se obișnuiesc la jocurile și petrecerile noastre populare*, publicată la Brașov, în anul 1891. Volumul este realizat în întregime prin contribuția unor învățători aleși din cele mai diverse zone ale Ardealului (amintim doar câțiva dintre ei: Ioan Bota, P. Vancu, Vasile Olariu, Ștefan Dolga, Nicolae Bârsan, I. Capătă, Zosim Dobre, Antoniu Mincișan, Ion Pop Reteganul și V. Sala). Apariția numelui său alături de folcloriști mai cunoscuți, ca fapt în sine, este menită să-l impună în rândul intelectualilor sătești importanți ai momentului. Intră în legătură cu N. Densușianu, Iuliu Zanne, S. Fl. Marian, Artur Gorovei și alții, numărându-se printre primii care au înțeles apelul lui N. Densușianu, în a răspunde întrebărilor Chestionarului pe care acesta îl lansase, căci, pe 6 iunie 1893, el solicită din partea istoricului bucureștean

expedierea unui exemplar din chestionar, cu scopul de a-l completa prin răspunsuri. La îndemnul autorului chestionarului, își va continua munca de culegere a folclorului și în toamna anului 1893, ultimele materiale fiind trimise pe 23 ianuarie 1894, în așa fel că Țara Bihorului să fie bine reprezentată în colecție. În aprilie 1896, îi trimite și răspunsurile la partea a doua a chestionarului.

O dată cu provocarea venită din partea lui N. Densușianu, în 1893, V. Sala își face intrarea în rândul culegătorilor de folclor cunoscând trimițând primele culegeri la *Calendarul Eparhiei Diocezane* de la Arad. Dintre lucrările sale amintim următoarele: *Datinile poporului românesc la nunți în părțile Beiușului și Vașcăului, Strigături bătrânești, Doine din Bihor, Hore bihorene, De-ale poporului, De-ale mele, Descânțece de legat, Cântarea la nuntă* și multe altele. Își lărgeste aria colaborărilor, numele său putând fi întâlnit în reviste ca *Foaia literară* (condusă de Lucreția Suciu - Oradea), *Biserica și Școala* (Arad), *Bunul Econom* (Orăștie), *Foaia poporului* (Sibiu), *Timișana* (Timișoara), *Revista Critică Literară* (Iași), *Familia* (Oradea), *Șezătoarea* (Fălticeni), *Poporul român* (Budapesta) și altele¹.

Din 1901, începe să publice și la *Tribuna* din Arad, inaugurându-și colaborarea cu un articol – avertisment – program intitulat *Ni se pierd datinile străbune*, în care vrea să atragă atenția asupra unor tradiții care ar trebui respectate: adunările din post, ajutorarea celor săraci și nevoiași la sărbători, transmiterea către cei tineri a

¹ M. Popa, *op.cit.*, p. 193.

datinilor moștenite și alte obiceiuri românești. Nenumăratele colecții care se adunau an de an în caietele sale umpleau tot mai mult paginile diferitelor reviste și ziare din Transilvania; ele au pătruns și în Moldova, prin *Șezătoarea* lui Artur Gorovei, de la Fălticeni, sau în Oltenia, prin intermediul *Izvorașului* din Mehedinți. Cu timpul, mai ales după ce a ajuns la pensie și-a ordonat și organizat materialul în broșuri, adunându-le în colecții pe care le-a numit: *Biblioteca Beiușului* și *Biblioteca Vașcăului*, apoi *Biblioteca satelor*, unele apărute în Editura Doina, de la Beiuș, altele la Vașcău în editura proprie, iar altele la București¹.

Colaborator la chestionarele de limbă, Vasile Sala, a participat, după cum ne informează nepotul său, academicianul Marius Sala, la Campania de culegere de date inițiată de Muzeul Limbii Române din Cluj, condus de Sextil Pușcariu, primind pentru aceasta și un premiu. Glosare dialectale a publicat în *Familia*, dar și în *Șezătoarea* lui Artur Gorovei, acestuia trimițându-i unul dintre cele mai bogate glosare regionale, de aproximativ 200 de cuvinte, fapt care a intrat în atenția biografilor săi.

Bihoreanul Antoniu Pop (1868-1917) face parte din categoria *scriitorilor din popor*, promovați în Transilvania, de la Ioan Barac la Vasile Aaron, Petre Dulfu, Ion Pop Reteganul și extinsă până la începutul secolului al XX – lea, scriitori care erau activi în paginile calendarelor, ale revistelor și ale ziarelor „pentru popor”, dar și în ale unor

¹ *Ibidem*, p. 194.

colecții sau biblioteci populare, cum ar fi *Biblioteca populară a Tribunei*, colecțiile Ciurcu și Teochar Alexi de la Brașov sau cele ale lui A. Todoran, de la Gherla. Ei s-au format în universul spiritual transilvănean propice instaurat de *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov, *Tribuna* lui Slavici, de la Sibiu, *Familia* lui I. Vulcan, de la Oradea sau *Amicul Familiei* și *Cărțile Săteanului Român* ale lui Ioan Fekete Negruțiu, de la Gherla. Pentru toți acești „scriitori”, folclorul a reprezentat o preocupare constantă, de care au fost interesați încă de pe băncile școlii, la liceele din Blaj, Năsăud, sau Beiuș, licee care, prin profesorii lor, au contribuit în permanență la realizarea unor mici colecții de literatură populară, din indemul cărora s-au născut și primele colecții importante de literatură populară din Transilvania, cum ar fi cele ale lui N. Pauleti, Ioan Micu Moldovan, S. Fl. Marian, At. M. Marienscu, Simion Manguica, Tit Bud și mulți alții. Unele dintre acestea au rămas în manuscris, cum ar fi *Flori de pe Câmpie*, inițiate la Blaj și publicate în ultimii ani de Virgiliu Florea, sau colecția inițiată la liceul din Beiuș de profesorul Constantin Pavel, publicată de Dumitru Pop¹.

Numele lui Antoniu Pop nu figurează în *Dicționarul literaturii române de la origini până în 1900* și nici în *Dicționarul folcloriștilor*, dar este menționat de Ion Bradu în *Contribuții la bibliografia etnografiei și folclorului bihorean* și de Dumitru Pop în articolul *Din istoria preocupărilor pentru folclorul bihorean*, retipărit în volumul *Studii de istoria folcloristicii românești* (Baia Mare, Umbria, 1997).

¹ Mircea Popa, *op. cit.*, p. 179.

Antoni Pop era originar din zona Beiușului (localitatea Prisaca, cum aflăm dintr-o mărturie autobiografică), iar primele culegeri de folclor le face din Lunca Beiușului.

Intrarea în literatură a lui A. Pop s-a produs în 1899, prin colaborările la revista *Gutinel*, de la Baia Mare. Prima colaborare are loc pe 15 mai 1889 cu poezia *Veturiei*, datată „Oradea Mare, 1 decembrie 1888”, o poezie de dragoste în stil decepționist. La fel e și următoarea poezie *Suspinul*, apărută la scurt timp, urmate de altele. Activitatea sa poetică este dublată de una de culegător de folclor, deoarece aici îi apar primele colaborări de acest gen cu piese dintr-o culegere intitulată *Poezii populare din jurul Beiușului* sau *De la Luncă, din Biharia*. În același an, 1889, va începe și publicarea altor texte, culese din zona Barcăului, în paginile revistei *Familia* de la Oradea, colaborare începută cu nr. 25, când publică mai multe doine și chiuituri populare. Următorul popas îl va face în coloanele *Gazetei de Transilvania*, unde va colabora până târziu în 1904, cu tot felul de texte, apoi în paginile *Gazetei Poporului* de la Timișoara. În 1889, semnează în josul unor *Doine de pe Barcău*, apărute în coloanele gazetei *Telegraful Român* de la Sibiu. În anii următori, aria colaborărilor sale se extinde în mod semnificativ în publicații de pe întreg cuprinsul Transilvaniei ca: *Luminătorul* (Timișoara), *Foaia ilustrată* (Sibiu), *Foaia Poporului* (Sibiu), *Rândunica* (Sibiu), *Unirea* (Blaj), *Revista Bistriței* (Bistrița) și la numeroase almanahuri (*Almanahul preotului român*, Gherla, 1901) și calendare (*Calendarul Aurorii*, Gherla, 1896), *Calendarul Sibiu*, 1906, *Calendarul poporului român*, Budapesta, 1903,

Calendarul Unirii, Blaj, 1904 și altele). În toate aceste publicații îl găsim prezent cu o mare diversitate de creații: poezii și epigrame, monologuri, comedii, nuvele și povestiri în stil popular, scrieri satirico-umoristice, povești, snoave, balade populare și importante culegeri folclorice (*Lira Bihorului*, Gherla, 1894, *Balade populare*, Gherla 1894) și altele.

Dacă pe plan literar, în poezie și proză, creația lui A. Pop stă în umbra lui I. Vulcan sau a Lucreției Suciu, pe plan folcloristic munca lui ni se pare mult mai importantă. Pe urmele lui M. Pompiliu și influențat de activitatea în acest sector a lui Ion Pop Reteganul, el a căutat să facă cunoscută moștenirea folclorică locală, să familiarizeze publicul cititor cu creații lirice sau epice de pe valea Crișului Negru, de unde era originar, sau de pe valea Barcăului, unde a fost ani de zile preot. Contribuția sa se ridică la multe zeci de doine, balade, legende, basme, tradiții istorice sau mitologice, și, în unele privințe, ea este cu adevărat remarcabilă, chiar dacă unii specialiști îi reproșează lipsa interesului pentru transcrierea dialectală sau chiar încercarea de a interveni în texte, asemeni lui V. Alecsandri. Textele poetice ale culegerii sale, doinele și chiuiturile de pe valea Barcăului sau de pe Valea Beiușului, rămase prin periodice, dovedesc nu doar ambiție profesională, dar și gust artistic, preocuparea de a selecta, dintr-un material vast, doar ceea ce i se părea mai realizat și mai semnificativ. În ceea ce privește balada populară din Bihor, gustul său este neîntrecut. M. Pompiliu a reținut în culegerea sa doar unele creații de pe valea Crișului Negru, pe când Antoniu Pop,

care a colindat aproape toate satele și zonele Bihorului, a putut să își dea seama de bogăția și diversitatea elementului folclorului local, să-l aprecieze și să completeze în mod fericit, prin piese importante, culegerea folclorică a înaintașului său. Activitatea literară a lui A. Pop dobândește astfel o relevanță nouă, așezându-i numele alături de alți creatori bihoreni, spre deplina cinstire a urmașilor, a celor iubitori de limbă și grai strămoșesc de pe aceste meleaguri¹.

Un alt reprezentant al direcției folclorice este Vasile Ranta Buticescu (1841-1892). Scriitor, debutează cu versuri în 1864 la *Aurora română* din Budapesta. În 1866, când nuvela *Geniul lui Ștefan Cel Mare* îi este premiată la un concurs al revistei *Familia*, își începe colaborarea statornică la această publicație, unde îi apar aproape patru decenii, până în anul 1903, versuri dar mai ales povestiri și nuvele. Mai publică și la revista orădeană *Fenice* 1867, în *Amicul familiei*, 1878-1886, *Minerva* 1893, *Lumea literară* 1894, *Rândunica* 1894-1895, scrierile sale fiind reproduse și în alte periodice ardelenene și, sporadic, în cele de peste munții Carpați. Dintre volumele sale vom aminti *Poezii*, 1881, și *Novele* – 1902. Asemeni altor colaboratori ai *Familiei*, semnează nuvele cu subiecte istorice și legendare fiind deseori preocupat de o interpretare moralizatoare; limba este impură, cu excese latinizante și provincialisme; doar în povestirile și nuvelele inspirate din viața țărănească, eliberat de clișeele fals cărturărești, scriitorul s-a realizat armonios. Pune soarta eroilor săi în legătura cu o

¹ *Ibidem*, p. 187.

mulțime de credințe și vrăji din popor, vii încă în viața satului ardelean în secolul al XIX-lea; proverbe și zicători, vorbe înțelepte- tradiții, personaje și portrete¹.

Ioan Scipione Bădescu (1847-1904)², ziarist, poet și culegător de folclor, devine membru al *Junimii* încă din studenție, colaborează la *Convorbiri literare*, este redactor la *Curierul de Iași* și întemeiază un ziar propriu *Noul curier român* 1871, scrie și la „Timpul” alături de M. Eminescu, I. L. Caragiale și I. Slavici. În anul 1868 scoate volumul *Poezii*, în care include și câteva poezii populare, traduce din Petofi, Eotvos Jozsef și V. Hugo. Din 1864, începe să culeagă poezii populare, iar în 1869 culege, împreună cu M. Pompiliu și N. Droc- Barcianu, folclor ardelenesc(doine și balade cu caracter familial). Poeziile populare culese de I. S. Bădescu au contribuit la valorificarea folclorului dintr-o regiune mai puțin cunoscută până atunci³.

În aceeași ordine de idei îl mai amintim pe Gheorghe Alexici (1864-1936). Filolog și folclorist de seamă, traducător în limba maghiară din scriitori precum V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Slavici, I. L. Caragiale, B. Delavrancea și alții, colaborează la revistele: *Alföld*, *Budapesti Szemle*, *Nyelvor*, dar și la *Luceafărul* și *Convorbiri Literare*. Redactează el însuși revista de cultură *Poporul* (1893-1894), care se adresa oamenilor de la țară, oferindu-le o serie de cunoștințe practice folositoare în viața de zi cu zi, dar și texte folclorice de seamă. Ca membru al societății

¹ *Ibidem*. p. 722.

² *Ibidem*, p. 274.

³ *Ibidem*, p. 85.

Kisfaludy, în anul 1887 face o anchetă folclorică în Bihor, Banat și Hunedoara, după care scrie *Călătoria mea printre români* prezintă câteva din ideile și concluziile sale în legătură cu munca de cercetare a folclorului, insistând asupra necesității ca textele, să rămână originale, fără intervenția culegătorului. În anul 1899 îi apare volumul *Texte din literatura poporana română* care cuprinde balade, colinde, cântece, descântece, povești, legende, ghicitori, jocuri de copii și snoave. Postum apar *Tilu Buhogлиндă* și articolul „Din trecutul poeziei poporane române”, scrieri în care putem observa influențele folclorului românesc asupra celui maghiar, depistate în melodii, dansuri, ritmuri ilustrând sincretismul creațiilor populare. Viziunea lui Gh. Alexici asupra folclorului se dovedește a fi una dintre cele mai moderne în epocă, el este un precursor al orientărilor filologice în folclorul românesc prin redarea exactă a textelor și mai ales prin transcrierea lor cu ortografie, *folkloristică* ceea ce reprezintă un sistem intermediar între ortografia curentă și transcrierea fonetică. Mai face observații cu privire la evoluția genurilor și speciilor folclorice și la asemănarea dintre eposul românesc și acela al altor popoare, mai ales al celor sud-slave. Pune în discuție și necesitatea studierii variantelor, prin colecția sa contribuie la cunoașterea folclorului unor zone mai puțin cercetate până atunci, cum ar fi Bihorul, Banatul și Hunedoara¹.

¹ *Ibidem*, p. 32.

Am considerat utilă o astfel de întocmire a unei galerii de portrete ale unor personalități remarcabile, subliniindu-le interesul pentru creația populară, mai ales din Ardeal și mai precis, din zona Beiușului.

Notă: Cercetătorul Mircea Popa mi-a oferit un exact și bogat izvor documentar, după ce domnia sa preciza cât de puțin studiate deci cunoscute în detaliu au fost aceste chipuri ardelene.

Vasile Todincă

Scriitorul și folcloristul bihorean

Antoni Pop.

Consemnări din presa vremii

O preocupare statornică pentru depistarea producțiilor ce aparțin folclorului și literaturii populare scrise (laice și religioase) există la ora actuală la cercetătorii de specialitate, dar ea se limitează la cercetarea presei vremii, întrucât aici s-a publicat din plin literatură versificată. Literatura veche a fost oarecum ocolită, întrucât se împuținează numărul cunoscătorilor de latină, chirilică, greacă veche etc., deși ea poate oferi date concludente privitoare la atestarea și vechimea unor piese folclorice. Sunt manuscrise ce semnalează prezența unor balade populare, versuri religioase, orații de nuntă, colinde, cântece etc. Am aminti aici și un izvor folcloric publicat de etnologul Dumitru Pop, care semnalează într-un manuscris de la 1864 obiceiuri de iarnă, alături de orațiile prilejuite de aceste manifestări spirituale.

Prin intermediul studiului de față, dorim să atragem atenția asupra unui publicist, scriitor și culegător de folclor din Bihor, care, din păcate, este astăzi puțin cunoscut și aproape uitat chiar de către cercetătorii domeniului, istoricii literari, folcloriștii și etnografii, deși contribuția lui ca publicist și culegător de folclor nu poate fi trecută cu vederea. Numele lui este Antoniu Pop, despre care Constantin Pavel, în monografia *Școalele din Beiuș* ne spune

că ar fi absolvit liceul în promoția 1887-1888 la Beiuș, cu specificația „fost preot”. De altfel, Antoniu Pop a fost între primii absolvenți ai Seminarului greco-catolic din Oradea, seminar înființat în 1792 pe locul actualului Institut teologic greco-catolic.

Cu toată contribuția lui publicistică și scriitoricească, numele lui Antoniu Pop nu figurează în *Dicționarul literaturii române de la origini până în 1900* și nici în *Dicționarul folcloriștilor*, dar este menționat de Ion Bradu în *Contribuții la bibliografia etnografiei și folclorului bihorean* și de Dumitru Pop în articolul *Din istoria preocupărilor pentru folclorul bihorean*¹.

Antoniu Pop era originar din zona Beiușului, din localitatea Prisaca, cum aflăm dintr-o mărturie a lui aflată la începutul *Legendei Belesci* și unde arată locul de proveniență : „În Prisaca, comună românească în apropierea Beiușului, în comitatul Bihor, este o fântână, căreia îi dic: fântâna de la Belesci. În pruncia mea, căci aici m'am născut, am mers adese ori cu alți copii după apă la Belesci. Bătrânul Vasalica lui Bodor, care de bătrân ce era ajunsese în mintea copiilor, căci se juca cu noi de a plătintăul, venind o dată și el cu un oluș ce-l avea după apă la Belesci, fiind și eu acolo, ne întreba, de știm cutarele dintre noi povestea acestei fântâne”. Tatăl său, Petru Pop, a fost preot greco-catolic în satul Prisaca în perioada 1866-1880, cum rezultă din registrele de stare civilă.

¹ Retipărit în volumul *Studii de istoria folcloristicii românești* (Baia Mare, Editura Umbria, 1997).

Primele culegeri de folclor le face în satele din jurul Beiușului, culegeri pe care le publică sub numele de *Poezii populare din jurul Beiușului* sau *De la Luncă din Biharea*.

Antoni Pop (1868-1917) face parte din categoria scriitorilor din popor, promovați în Transilvania, de la Ioan Barac, la Vasile Aaron, Petre Dulfu, Ion Pop Reteganul și extinsă până la începutul secolului al XX-lea, scriitori care erau activi în paginile calendarelor, revistelor și ziarelor pentru popor, dar și în colecții sau biblioteci populare, cum ar fi Biblioteca populară a Tribunei, colecțiile Ciurcu și Teochar Alexi de la Brașov sau cele ale lui A. Todoran de la Gherla. Ei s-au format în universul spiritual transilvănean propice instaurat de *Gazeta de Transilvania* de la Brașov, *Tribuna* lui Slavici, de la Sibiu, *Familia* lui I. Vulcan, de la Oradea sau *Amicul Familiei și Cărțile Săteanului Român* ale lui Ioan Fekete Negruțiu de la Gherla. Pentru toți acești scriitori, poeți și dramaturgi, folclorul a reprezentat o preocupare constantă, de care au fost interesați încă de pe băncile școlii, la liceele din Blaj, Năsăud sau Beiuș, licee care, prin profesorii lor, au contribuit în permanență la realizarea unor mici colecții de literatură populară. Astfel, s-au născut și primele colecții importante de literatură populară din Transilvania, cum ar fi cele ale lui N. Pauletti, Ioan Micu Moldovan, S. Fl. Marian, At. M. Marienescu, Simion Manguica, Tit Bud și mulți alții. Unele dintre acestea au rămas în manuscris, cum ar fi *Flori de pe Câmpie*, inițiate la Blaj și publicate în ultimii ani de Virgiliu Florea, sau colecția inițiată la liceul din Beiuș de profesorul Constantin Pavel, publicată de Dumitru Pop.

Intrarea în literatură a lui Antoniu Pop s-a produs în 1889, prin colaborările la revista *Gutinul*, de la Baia Mare. Prima colaborare are loc pe 15 mai 1889 cu poezia *Veturiei*, datată „Oradea Mare, 1 decembrie 1888”, o poezie de dragoste în stil decepționist.

“Privit’am bolta cerească
Și a stelelor comori
Dini cu fața ângerească
Și a câmpurilor flori

Privit’am tot ce’n natură
E creat de Dumnezeu
Dar ca și a ta făptură
De mândră nu văzui eu”.

Următoarea poezie, *Suspinul*, apare la scurt timp, tot în ziarul *Gutinul* din 14 august, 1889, și este o poezie în care tristețea, dezamăgirea și lehamitea de viață fac parte din universul uman.

“Tristă e în colivie
Păsărica singurea
Tristă-i visceda câmpie
Când nu mai sunt flori pe ea

Tristă-i noaptea fără’ de lună
Fără’ de-a stelelor lucit
Tristă-i inima nebună
Trist e bietul asuprit

Tristă-i diua făr' de soare
Trist e crinul vescedit
Trist e omul în prinsóre
Trist e cel neliniscit

Dar mai trist nu cred că este
Nime ca cel ce-a iubit
Când de-odată făr' de veste
Se vede-a fi amăgit."

Activitatea sa poetică este dublată de una de culegător de folclor. Primele culegeri îi apar tot la Baia Mare, în ziarul *Gutinel*, piese ce vor face parte dintr-o culegere intitulată *Poezii populare din jurul Beiușului* sau *De la Luncă, din Biharia*, cum am arătat mai sus și care vor fi tipărite la Gherla în anul 1894, la Tipografia Aurora a lui A. Todoran.

În anul 1889 publică texte, culese din zona Barcăului, în paginile revistei *Familia* de la Oradea. Astfel, în nr. 25 din 18 iunie 1889, îi apare *Doine și chiuituri populare - De pe Barcău în Biharia*.

Următorul popas îl face în coloanele *Gazetei de Transilvania*, unde va colabora până târziu în 1904, cu tot felul de texte, apoi în paginile *Gazetei Poporului* de la Timișoara.

În 1889, semnează în calitate de culegător de folclor câteva strofe intitulate *Doine de pe Barcău*, apărute în coloanele gazetei *Telegraful Român* de la Sibiu. În anii următori, aria colaborărilor sale se extinde în mod semnificativ în publicații de pe întreg cuprinsul Transilvaniei ca: *Luminătorul* (Timișoara), *Foaia ilustrată* (Sibiu), *Foaia*

Poporului (Sibiu), *Rândunica* (Sibiu), *Unirea* (Blaj), *Vulturul* (Oradea), *Revista Bistriței* (Bistrița) și la numeroase almanahuri (*Almanahul preotului român*, Gherla, 1901) și calendare (*Calendarul Aurorei*, Gherla, 1896, *Calendarul Sibiu*, 1906, *Calendarul poporului român*, Budapesta, 1903, *Calendarul Unirii*, Blaj, 1904 și altele).

În toate aceste publicații îl găsim prezent cu o mare diversitate de creații: poezii (*Veturiei*, *Suspîn* etc.) și epigrame, scrieri satirico-umoristice, proză (*Răsbunarea Zefirului*), comedii (*Vine Vlădica*), drame (*La Crăciun*, *Pictorul fără voiă*), nuvele și povestiri în stil popular, povești, snoave, balade populare și importante culegeri de folclor (*Doine din Bihor*, *Lira Bihorului*. *Balade populare*, Gherla 1894) și altele.

După profesorul Mircea Popa creația lui Antoniu Pop stă în umbra lui I. Vulcan sau a Lucreției Suci, pe plan folcloristic, însă, munca lui ni se pare mult mai importantă. Pe urmele lui Miron Pompiliu și influențat de activitatea de culegător de folclor a lui Ion Pop Reteganul, el a căutat să facă cunoscută moștenirea folclorică bihoreană.

Așa se face că, de la apariția colecției lui Miron Pompiliu, în 1870, vreme de 24 de ani nu mai vede lumina tiparului niciun alt volum de folclor din Bihor până cu Antoniu Pop.

Acesta a colindat aproape toate satele și zonele Bihorului, a putut să își dea seama de bogăția și diversitatea elementului folclorului local, să-l aprecieze și să completeze în mod fericit, prin piese importante, culegerea folclorică a înaintașului său.

După cercetătorul Dumitru Pop, culegerea lui Antoniu Pop *Lira Bihorului. Balade populare* „este departe de cea a înaintașului său Miron Pompiliu, atât sub raport cantitativ, cât și calitativ”.

Multe din textele poetice, doine și chiuituri de pe valea Barcăului sau de pe valea Crișului Negru, legende și povestiri ale lui Antoniu Pop au rămas prin periodice, nefiind adunate în volume.

Prin ele, autorul dovedește, la o cercetare atentă: o ambiție profesională, un gust artistic, preocuparea de a selecta, dintr-un material vast, doar ceea ce este mai semnificativ.

Cât privește analiza materialului publicat de Antoniu Pop, criticul literar Mircea Popa conchide că, deși este bogat și divers, „acesta nu depășește nivelul literaturii de colportaj practicat în acea vreme în Transilvania și chiar dincolo de munți de către o serie de scriitori populari, al căror nivel de lectură trebuie raportat la N.D. Popescu, Panait Macri, Th. M. Stoenescu, iar în Ardeal la cel al lui Th. Alexi, scriitori care se complăceau a produce în serie o gamă infinită de scrieri menite să facă tranziția la literatura adevărată”.

Trebuie arătat însă că Antoniu Pop, prin creația sa, indiferent că este sub formă de poezie, comedie, dramă, monoloage satirice, s-a adresat poporului de la sate pe care a încercat să-l familiarizeze cu creații lirice sau epice de pe valea Crișului Negru, iar prin culegerile de folclor a căutat să facă cunoscută zestrea folclorică atât a zonei Beiușului,

de unde era originar, sau de pe valea Barcăului, unde a funcționat ani de zile ca preot în satul Chioag.

Contribuția lui se ridică la zeci de doine, balade, legende, basme, tradiții istorice sau mitologice, care au fost selectate dintr-un material mult mai vast cules de pe teren, cu un gust artistic demn de invidiat și care au văzut lumina tiparului în diverse publicații.

Melente Nica

Portul sârbeștenilor.

Incursiune în industria textilă tradițională

În perioada interbelică, Sârbeștiul era considerat sat agro-industrial cu meșteșugari specializați, alături de Criștiorul de Sus, Săliște de Vașcău¹. Menționăm că Sârbeștiul, în unele lucrări de specialitate² nu este menționat la monumentele arheologice, întrucât nu s-au făcut săpături în această localitate. Numai săpături făcute La Pomi, respectiv în locurile unde au fost cătunele Foltești și Nicești, ar putea atesta vechimea așezării. La monumentele istorice se menționează prima atestare documentară la 1692, fără monumente de arhitectură și arte plastice, dar e evidențiat la monumente etnografice, ca vechi și vestit centru de confecționare a sumanelor țărănești.

Materia primă pentru confecționarea îmbrăcăminteii a fost cânepa, inul, lâna, pieile de animale, iar din secolul al XIX-lea bumbacul. Cânepa se însămânța primăvara, se culegea cea timpurie în iulie, iar cealaltă în august. Se formau mănunchiuri (mănușe, cât cuprinzi cu degetele a

¹ Ioan Godea, *Zona etnografică Beiuș*, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 19.

² Repertoriul *Monumentele naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă în județul Bihor*, Oradea, 1974. Este atestat la poziția 366.

două mâini) și se uscau pe pământ. După aceea se duceau la Valea Pârâu, în bălți sau la Șuștiu, pe marginea Crișului Negru, la topit. După aproximativ două săptămâni, se verifica dacă cânepa este topită, adică dacă tulpinile s-au descompus prin ținerea lor în apă, separându-se astfel fibrele textile. Dacă această condiție era îndeplinită, se scotea din baltă, se spăla în apă curgătoare și se întindea la soare.

După ce s-a uscat, se bătea la frânghetoare, unde se mărunțesc tulpinile prin lovire (bătăi). Frânghetoarea seamănă cu o meliță, ca format și principiu, atât doar că are spațiul de frângere mai larg și este de două ori mai mare ca melița, pentru ca să poată fi folosită de două persoane, concomitent. Materialul rezultat de la frânghetoare are o formă mai brută și se trece apoi la melițat. Melița este o unealtă de lemn cu ajutorul căreia se zdrobesc și se elimină restul de pudrerie. Fuiorul rezultat se trece prin dinții daracului - unealtă de pieptănat și de scărmanat cânepa, inul sau lâna, formată dintr-un sistem de piepteni cu dinți mari de oțel, fixat pe un suport.

Din dărăcit rezultă câlții și fuiorul de calitate foarte bună care apoi se toarce cu ajutorul fusului și al furcii. Aceasta este o vergea de lemn la capătul căreia se leagă caierul pentru tors. Ea este simplă sau cu roată. Câlții (feștilele) sunt fire scurte, rămase în urma trecerii fuiorului de cânepă sau de in printre dinții daracului, din care se țese pânza de saci sau de saltele, se fac funii. Din fuiorul tors se face urzeală, pentru că are firul suplu și rezistent. De pe fus, firul se face ghem, se dă apoi pe rășchitor și se face jirebie

(grup de 30 de fire de tort, formând o unitate de măsură la urzit, la depănat). Mai multe jirebii se puneau într-un ciubăr de lemn care în partea de jos avea o gaură, pentru eliminarea apei, care se astupa cu un dop. Jirebiile se acopereau cu cenușer (bucată de pânză cu fire rare), peste care se puneau cenușă de o palmă, într-o căldare se fierbea apă, care se turna peste cenușer. Se lua dopul și se da drumul la leșie care se fierbea din nou și se arunca pe cenușă. Aceasta se repeta de 3-4 ori. Ciubărul se ținea astupat până în ziua următoare. Jirebiile erau apoi duse la apă curgătoare și erau întinse la uscat. Firele se pun pe vârtelniță cu ajutorul sucălei în care se introduc mosoarele și se trece la depănat. Cu mosoarele depănate și cu sulul dindărăt al războiului se merge la urzitor. Pe sul se trece urzeala împănată cu fuscei. Acesta se aduce la războiul de țesut care este o unealtă casnică denumită și argea sau stative. El este compus din butuci, două grinzi paralele, sprijinite pe două picioare de dinainte și două dinapoi. Spetezele leagă butucii (grinzișoarele). Cele două brațe ale sulului dinainte și cele două dinapoi susțin fiecare câte un sul, cel din față - valul de pânză, și cel dindărăt - urzeala. Cele două furci susțin cioacele, iar acestea vătalele (fiecare dintre cele două lemne orizontale și paralele în care se prinde spata războiului de țesut susține și poartă spata). Vergelele sunt bețișoarele care se pun între firele urzelii pe măsură ce aceasta se înfășoară pe sulul războiului de țesut. Ița este un dispozitiv format din rame care susțin o serie de fire așezate vertical, unele lângă altele, prin ochiurile cărora se trec firele de urzeală la războiul de țesut, pentru

formarea rostului. Iepele (tălpigi) sunt cele două scânduri așezate sub războiul de țesut, pe care țesătoarea pune picioarele, pentru a schimba ițele. Iepele sunt legate de scripeții de sus. Slobozitorul este o parte a războiului de țesut, format dintr-un băț lung care fixează sulul dinapoi. Scaunul este un dispozitiv de lemn în formă de laviță (bancă) pe care stă țesătoarea când țese.

După ce pe sulul dindărăt s-a trecut urzeala (totalitatea firelor textile paralele montate în războiul de țesut), printre care se petrece firul de bătătură, se așază sulul cu urzeala în război, firele urzelii fiind trecute prin ițe și spată în ordinea cerută de modelul țesăturii. Se pun fusceii (fiecare dintre vergelele trecute printre firele de urzeală la războiul de țesut). Spata este piesa din războiul de țesut formată dintr-un sistem de lamele paralele, fixate la ambele capete, formând un fel de pieptene cu două rădăcini printre dinții căruia s-au trecut firele de urzeală și se leagă de sulul din față. Spata se pune în bârle (două scânduri special amenajate, între care se pune spata cu firele). Pe orizontală, cu suveica se trece printre firele verticale și apoi se bat cu bârlele, țesătoarea călcând alternativ pe iepe. Suveica este o piesă din lemn la războiul de țesut de formă lunguiață în interiorul căreia se fixează țeava pe care este înfășurat firul de bătătură și cu ajutorul căreia se trece acest fir prin rost pentru a țese. Firul se pune întâi pe vârtelniță (unealtă de lemn cu ajutorul căreia de deapănă firele de cânepă, de in, de lână, de bumbac; depănătoare), apoi cu ajutorul sucălei se deapănă pe țevi (sucala: unealtă cu ajutorul căreia se deapănă pe țevi firul pentru războiul de țesut). După ce se

termină cu țesutul, valul de pânză este spălat la râu, întins la soare și uscat.

Lâna se spăla la apă curgătoare, se ducea la pieptănat la Vașcău, se torcea firul, se teșea în război ca și cânepa, inul sau bumbacul, iar materialul rezultat din țesut se ducea la piuă, la dubit la Vașcău, rezultând pânura din care se croiau sumane și cioareci.

Din cânepă se confecționau în general pânzeturi: cămăși, spătoaie, poale, izmene, ștergare (prosoape), lipideuri (cearceafuri), fățărițe (de masă, de lădoi), acoperitoare de pături.

Am prezentat războiul de țesut și întregul proces de confecționare a pânurii (aba sau dimie în Vechiul Regat) și a pânzei, pentru a arăta hărnicia și destoinicia sârbeștencelor, dar și viața lor atât de grea în trecut.

Femeile și bărbații își confecționează îmbrăcămintea din aceleași materiale.

Cârpa sau basmaua era o bucată de pânză sau de mătase (colorată) folosită de femei pentru a-și acoperi capul și înveli concii (împletitură de păr). Până a nu se cunoaște mătasea, cârpele erau țesute din cânepă sau bumbac însă înflorate.

Cârpa mare, adică cu ciucuri împlețiți, era uneori din material mai gros, de obicei de culoare neagră, cu care se lega în cruce peste piept.

Spătoiul sau cămașa era confecționată din cânepă sau bumbac țesută la război. Pe guler, pe mâneci și pe piept erau diferite înflorituri, care de care mai frumoase.

Lăibărașul era confecționat din postav mai gros, înflorat, sau de culoare neagră la femeile bătrâne. Se asemana cu cel bărbătesc.

Pieptarul era un fel de cojoc din lână de oaie prelucrată cu mițe, ca la bărbați, cu mai multe ornamente.

Viziclul era confecționat din satin sau catifea, strâns pe talie ca lungime mai jos de o palmă de la brâu, în partea inferioară mai largă decât în jumătatea superioară.

Poalele erau făcute din mai mulți „lați”, confecționate din cânepă sau din bumbac, ornamentate în partea de jos, unde se adăuga cipca. Poalele erau încrețite.

Zadia (șorțul) era confecționată din cânepă, bumbac sau din satin, în partea de jos având o bogată ornamentație și tivită cu cipcă.

În locul poalelor, mai târziu s-a purtat rochia cu ornamentație jos și cu cipcă. În timpul răcoros se purta lăibărașul sau pieptarul și sumanul.

Dintre toate tipurile de îmbrăcăminte, cele mai frumoase rămân sumanul și poalele. Ornamentația acestora impresionează deosebit de plăcut. Prin ele, Sârbeștiul a intrat în istoria artei populare românești. Reținem că îmbrăcămintea femeilor era mai bogată în ornamente. În zonă se practica tehnica țesăturilor în mai multe ițe. Satele mai specializate în acest fel de țesut erau: Vașcău, Criștior, Săliște de Vașcău, Tărcăița, Totoreni, Sârbești, Pietroasa, Ferice etc. Specialiștii menționează portul bihorean cu spăcel sau spătoi (cămașă), poale, zadie și cârpă de brâncă țesute în casă și decorate prin alesături, cusături și împletituri (cipcă) și cu suman și cioareci împodobiți prin

aplicații de postav și cusături. La confecționarea lor s-au păstrat cele trei legi nescrise ale artei populare: simetria, alternanța și repetiția.

Cât privește îmbrăcămintea bărbaților, *pălăria* era de culoare neagră, *căciula* de culoare neagră, albă cu negru sau de culoarea pieii mielului. *Cămașa* avea cusături la mâneci (colorate pentru cei tineri). *Izmenele* erau largi și jos cu cipcă (dantelă). Cipca era mai îngustă și confecționată manual. Peste cămașă se purta *laibăr* vara și *pieptar* sau cojoc iarna. Laibărul este o haină țărănească de postav mai gros, albastru sau negru, scurtă până la talie, strânsă pe corp și de obicei fără mâneci. Era căptușit pe dinăuntru și cu două buzunare în exterior și cu unul în interior. Pieptarul putea fi din postav de lână sau blană de oaie, fără mâneci, adesea ornamentat, încheiat în față sau pe umăr. Cojocul era făcut din piele de oaie prelucrată, era împodobit cu flori și figuri de diferite culori, având deschizătura la gât și încheiat cu nasturi. Cojocul și pieptarul aveau în față două buzunare. La Sârbești, în perioada interbelică, se purtau pieptare de Sibiu, datorită legăturilor comerciale cu negustorii din Cislădie. Iarna peste izmene se purtau *cioareci*, adică pantaloni strâmți pe picior, cu buzunare ce aveau cusute pe ele ornamente. *Sumanul* este un fel de palton lung până la genunchi, făcut din pânură, cu o ornamentație diferită după regiuni. Sumanele erau ornamentate cu găitane aplicate pe postav, de preferință albastru.

Pielele de vite erau argășite, prelucrate la Vașcău și se confecționau din ele opinci, piele și talpă pentru cizme ce s-

au purtat înaintea pantofilor. Opincile se legau de picior cu șurinci peste obiele, fâșii de pânză ce înveleau piciorul, înlocuite mai târziu cu ciorapii. Vremurile de glorie ale portului popular au apus o dată cu infiltrarea elementelor de modernizare în sat și mai ales a exodului, a migrației spre oraș. Le admirăm astăzi cu mândrie cu ocazia sărbătorilor naționale și a manifestărilor culturale.

*Notă: La redactarea articolului au mai
colaborat Lucreția Marnea, din Sârbești,
Eugenia Nica, din Arad și Maria Baicu, din Arad.*

Maria Ujoc, Valentina Silaghi-Popoviciu

Roșia: ocupații meșteșugărești.

Lemn și textile

Informațiile documentare vechi privind dezvoltarea a diferite meșteșuguri în Țara Crișurilor sunt relativ puține. Primul document scris care menționează existența și diversitatea meșteșugurilor în zonă este actul de danie al mănăstirii Sâniob (de lângă Oradea), la 1169, în care, alături de gospodăriile țărănești sunt pomenite casele meșteșugarilor: „patru case de cojocari (pellipari), două de fierari (fabri)...” Fierari, dogari, pietrari, sumănari, etc. nu lipseau din nici o colectivitate.

Deci, existența unor meșteșuguri ca: olăritul, lemnăritul, morăritul, piuăritul, etc. ajunse la un stadiu tehnic dezvoltat în secolul al XII-lea, în Bihor, presupun o permanență de-a lungul veacurilor, constituind astfel un argument hotărâtor în demonstrarea continuității așezărilor de agricultori și crescători de vite, sedentari.

În pofida restricțiilor de a se stabili și extinde la orașe și cu toate greutățile întâmpinate în procurarea materiei prime (lemn, fier, etc.), în condițiile administrației domeniale din secolul al XVI-lea - începutul secolului al XVIII-lea, meșteșugurile practicate de românii bihoreni cunosc o evoluție ascendentă, zona Beiușului câștigând o reputație mereu sporită pe piețele Transilvaniei.

Roșia era specializată, în special, în prelucrarea lemnului pentru construcții și în cojocărit.

Exploatarea și prelucrarea lemnului

Exploatarea bogățiilor pădurilor seculare din Munții Bihorului a constituit una din ocupațiile cu pondere însemnată în viața economică a Bihorului, și implicit a Roșiei.

Pe pâraiele repezi de munte (afluenți ai Crișului Negru), „morile de scânduri” (joagărele) funcționau fără odihnă. Cea mai mare „moară” se deschisese la Oradea, iar satele iobăgești de pe Crișul Negru aveau obligația de a o aproviziona cu material lemnos și cu brațe de muncă.

Din pădurile satești, înscrise în Conscriptiile urbariale ca păduri date în folosința comunității unei așezări rurale, localnicii își păstrasera dreptul de a tăia și folosi lemnul după necesități, dar la sfârșitul secolului al XIX-lea, pădurăritul devine și o ocupație care contribuie substanțial la venitul gospodăriilor țărănești, mulți angajându-se ca lucrători plătiți, la muncile de defrișare, de corhănire, de prelucrare a lemnului.

Pentru început, lucrătorii la pădure era angajați sezonier, în perioadele când nu erau prinși cu activitățile agricole, mai apoi au ajuns treptat la o anumită specializare (roșienii erau vestiți ca dulgheri și stânenari), munca lor căpătând un caracter permanent.

După cel de Al Doilea Război Mondial, patrimoniul forestier trecea în proprietatea statului. Pe lângă „firmele” de exploatare de la Finiș și de la Sudrigiu a luat ființă una nouă, la Ioaniș. La aceste „firme” erau angajați mulți roșieni. Aria activității forestiere a roșienilor se extinde, practicând și pădurăritul sezonier în alte zone.

La începutul secolului XIX, pentru prelucrarea lemnului mai funcționau „fireze” (joagăre mici) care treptat au fost înlocuite cu „circulare” („țercule”) acționate cu energie electrică.

Nu trebuie uitat nici meșteșugul prelucrării lemnului. Multe instrumente utilizate la munca câmpului erau confecționate din lemn (furci, greble, grape, care, tileaga de la plug) sau au în componența lor părți de lemn (sapa, hârlețul, parte din plug). Multe din aceste instrumente erau rezolvate la nivelul gospodăriei în special în lunile de iarnă. Sunt, însă, și instrumente care necesitau o muncă specializată.

Cojocăritul

Cojocul care se făcea la Roșia nu se deosebea cu mult de cel care se făcea la Beiuș ca și structură ornamentală, dar se deosebea evident ca și cromatică, caracteristic fiindu-i alternanța dintre negru și verde cu predominanță a celor verzi, de unde și denumirea de „cojoc verde”.

Frumusețea cojoacelor, sumanelor confecționate la Roșia a depășit chiar hotarele țării: „Bihorul a fost reprezentat numai prin țeșăturile adunate și trimise de noi.... lucrurile au plăcut mult,... fiind admirate și de familia regală, de înalta societate din București, de delegații din străinătate, dintre care a Belgiei a cumpărat un suman sur din Roșia.”¹

¹ Raportul despre activitatea Reuniunii Femeilor Române din Beiuș și jur pe anul 1934.

Roșienii purtau sumanele lucrate de meșterii din propria așezare, iar arta sumănăritului se învăța și se transmitea în cadrul familiei specializate pe acest meșteșug. Sumanele, ciorecii, sumănițele - piese de port de mare importanță - au determinat, de altfel, de-a lungul secolelor, dezvoltarea unui meșteșug artistic, în care s-au specializat numeroși meșteri locali. Au rămas în amintirile generațiilor actuale prezența unor meșteri în arta sumănitului precum: Teodorea Lăzarii, Oana Cicianii. La începutul sec. XX, funcționau 3 „dube” la Roșia.

Producerea cergilor, a pânzei pentru îmbrăcăminte

Activitate atestată documentar în satele românești încă din 1374. Pentru obținerea acestor produse trebuiau parcurse câteva etape. O primă etapă era obținerea materiei prime, o alta era țesutul acesteia și din pânza obținută, în funcție de necesitate se realiza diverse produse.

Materia primă

A. Cânepa, principală furnizoare de materie primă în obținerea textilelor, era cultivată aproape în fiecare gospodărie, iar textilele de casă și țesăturile de îmbrăcăminte sunt confecționate de „soții”. Cultura de cânepă constituia un domeniu de acțiune în exclusivitate feminin, nu numai la noi, ci și peste tot în Europa.

a) Semănatul cânepii - plantă pretențioasă, cânepa se cultiva numai pe terenuri speciale numite cânepiști, terenuri foarte fertile, bine îngășate cu bălegar, bine

mărunțite și situate aproape de casă. Se semăna cam prin aprilie și era atent supravegheată până ieșea pentru a nu fi „mâncată de păsări”.

b) Culesul cânepii - se realiza în două etape. Prima dată se culegea cânepa care nu făcea semințe, așa numită cânepă de vară. Cam peste două săptămâni se culegea și care a mai rămas, cânepa de toamnă. Firelor de cânepă smulse cu mâna li se tăiau rădăcinile și apoi se legau în mănuși (trei mâini de fire). 7-8 mănuși se legau împreună cu o nuia de salcie, formând o sarcină. Aranjată în grămezi, era lăsată cam 2-3 zile la soare pentru a se usca. Uscată, cânepa de toamnă (mohor) era îmblătită care se scutura de semințe, semințe folosite pentru recolta următoare.

c) Prelucrarea cânepii era o operație care se desfășura pe mai multe etape:

- topitul: sarcinile de cânepă se duceau la topilă (gropi făcute special pe marginea văii), se cufundau în apă și se așezau peste ele lemne, pietre, ca să nu le permită să iasă din apă, fiindcă nu mai era bună (era compromisă). De asemenea era verificată mereu să nu se prea topească;

- uscatul: cânepa topită (10-12 zile), după se spăla bine de nămol, „se lăsa să se usuce cam o zi pă pajiște, ca să fie mai ușoară, apoi se ducea acasă, unde se usca sprijinită de porți și de garduri”;

- melițatul: cânepa uscată se melița cu o unealtă specială de lemn, melița („crodeanci”, o scândură de fag fin prelucrată teșită în partea de jos care era articulată între alte două scânduri de fag fixe teșite în partea de sus «gura meliței» și prinse pe două picioare), și consta în separarea

părții lemnoase din tulpină (puzderiile) de fibrele propriu-zise (fuiorul). Mănușea se împărțea în trei mănunchiuri și se melițau separat obținându-se trei fuioare mai mici care se puneau „laolaltă” formând o „păpușă”;

- pieptănatul: „păpușa” era trecută prima dată prin „pieptenele mare”, apoi prin perie. În urma operației de pieptănare rezultau fuioare de calitate diferită: fuiorul (rămas la finalul operației de pieptănare și din el se țesea pânza), trama (folosită pentru neveditul sacilor) și ultima categorie căiți (folosiți la bătutul sacilor). Din fuioarele obținute se făceau caiere, erau puse în furcă și toarse.

d) Pregătirea firului

- torsul: caierele se torceau iarna cu furca și fusul. Torsul consta de fapt în tragerea cu degete a fibrelor de cânepă din fuior, răsucirea lor și învârtirea pe fus a firului rezultat. Torsul se făcea de multe ori în șezători sau în clăci;

- rășchiatul: depănarea firului tors pe rășchitor în vederea obținerii jirebiilor;

- albitul: jirebiile se albeau prin spălări repetate cu leșie (cenușă fiartă în apă). Iarna jirebiile se lăsau să înghețe, între spălări, fapt ce le albea mai ușor;

- depănatul firelor: jirebiile albite erau puse pe depănător și făcute ghem;

- vopsitul firelor: în funcție de destinație, unele fire necesitau vopsirea acestora. Pentru obținerea culorilor se foloseau: coji de arin, cojile de nuc (negru), frunzele de nuc (cafeniu), coji de ceapă (galben). Erau folosite simple sau în amestec cu „gălăscău” (praf din comerț).

Țesutul

a) Urzitul: se realiza cu ajutorul urzoilor (un instrument din două bucăți care formau patru aripi și care se prindea cu partea de sus în grinda casei, iar partea de jos într-o bucată de scândură groasă, găurită. La urzoi nu putea lucra orice femeie deoarece prin întinderea firelor dintre cele două „rosturi” (cuie) ale urzoilor reieșea lungimea, de asemenea, lățimea era dată de numărul de păpuși (o păpușă era formată din 30 de fire) urzite (7, 9, 10, 12). La început se urzea doar cânepă, cu timpul aceasta a fost înlocuită de misir (bumbac) pentru a ieși o pânză de calitate superioară. De asemenea, tot din priceperea celei care urzea se puteau introduce fire colorate, pentru a obține diverse vârste (dungi longitudinale).

b) Învelitul: consta în adunatul urzelii pe sulul din spate al războiului. Se făcea cu ajutorul a doi fuștei și a mai multor vergele de lemn la care se lega urzeala și apoi vergeaua se lega la sulul din față. Urma apoi montarea „lipidauălor”. Partea din față a tălpicilor se lega la ițe și astfel, prin apăsarea tălpicilor cu picioarele, se manevrau ițele și se forma restul urzelii. Urzeala întinsă între cele două suluri se asprea cu mujeală (o fiertură dintr-un amestec din faină de mălai și tărâțe de grâu).

c) Neveditul: operație pretențioasă care consta în trecerea firelor prin ițe și prin spată. Neveditul prin iță avea sarcină să despartă în timpul țesutului firele, înălțându-le sau coborându-le într-un anume fel încât să se obțină „rosturile” (distanța dintre fire pe unde se introducea suveica). Acesta se putea face, în funcție de modelul dorit,

prin două, trei sau patru iță. Ițele se legau apoi la partea de sus a războiului cu sfori și cu oase din piciorușe de cocoș. Neveditul prin spată consta în trecerea firelor trecute deja prin iță, printr-o spată mai rară sau mai deasă, câte unul („fir în dinte”), câte două, sau combinații (în funcție de modelul dorit).

d) Umplutul țevilor: operația cea mai ușoară și era realizată de obicei de copii. Din gheme, băteala se aduna pe țevi din lemn de soc (singurul care permitea găurirea lui de-a lungul în interior) cu socala (un ax de lemn fixat în două lagăre, tot din lemn, prevăzut în spate cu o roată volantă, iar în față cu o prelungire metalică pe care se fixa țeava).

e) Țesutul propriu-zis: având firele puse pe război, prin manevrarea itelor cu „lipideauăle”, firul după țevile obținute cu sucala și introduse în suveică se trecea prin rostul format și prin tragerea puternică a târlelor spre țesătoare.

O ultimă operație care mai trebuia făcută înainte ca pânza țesută în război să fie folosită la obținerea îmbrăcăminții era albirea ei (ca jirebiile) în ciubăr de lemn cu apă fierbinte și leșie.

Toate aceste operații descrise la țesut se realizau cu ajutorul „războiului”. Acesta era format din două tălpi în care se fixau picioarele. Acestea erau prevăzute cu găuri (locuri) în care erau introduse sulul pentru firele urzite (în piciorul mai mare și din spate) și sulul dinainte pentru pânza țesută. Ambele suluri erau prevăzute cu slobozător (mecanism de modificare a firelor întinse căruia i se mai spunea și bărbătuș, respectiv a pânzei țesute). Orizontal

picioarele erau prinse de brânci și care aveau rolul de a fixa ițele și bârlile cu spată. Altă piesă a războiului erau lipidaule (tălpicile războiului), două bucăți de lemn, lungi, fixate la capătul din spate, într-o traversă a războiului și legate la ițe.

Arta țesutului

Modelele și tehnicile utilizate pentru confecționarea pânzelor în războiul de țesut difereau în funcție de utilitatea acestor pânze. Vom enumera câteva întrebuințări ale acestor pânze, dar și modul lor de lucru, așa cum ne-au fost descrise de către informatorii noștri, cunoscători și practicanți ale acestei frumoase îndeletniciri casnice atât de prezente în satul românesc tradițional până de curând.

În funcție de utilitatea lor, aceste confecții se împărțeau astfel: pentru îmbrăcat și pentru casă. Pentru îmbrăcat se țesau lați de pânză din care apoi erau confecționate: poale, spăcele (cămăși), gaci, ori sumanele care erau și ele țesute în casă. Din pânza țesută pentru casă se obțineau: saci, preșuri, prosoape de bucătărie ori de față, așa numitele ștergare, feligi (fețe de masă) și nu în ultimul rând străițile (traistă) și desagii. Produsele astfel obținute pe lângă menirea de a fi utilizate în casă, constituiau și zestrea pe care o primeau la căsătorie tinerii. Materialele din care erau confecționate pânzele erau cânepa, lâna (canuri) și mai nou bumbacul (misirul).

Sacii, traistele, desagii, prosoape de bucătărie și de față

Sacii erau țesuți în două și patru ițe din cânepă la început, iar mai apoi din bumbac cunoscut la Roșia sub numele de misir. Sacii din misir constituiau și ei la căsătorie parte din zestre. Ei erau țesuți în două sau patru ițe cu model pe pod sau simpli, în cazul în care erau aleși în patru ițe ei erau nevedii sumănește cu șire iar din loc în loc la intervale regulate erau bătute fire colorate, pămucă (bumbac) de culoare roșie și albastră, iar în unele cazuri dungile erau mai groase și mergeau pe longitudinală, fiind „făcute din alesătură”.

Straistele erau țesute în două ițe, sumănește din lână de diverse culori, înlocuită în ultimul timp de melană. Și desagii erau țesuți din lână, în culorile alb-negru, învrâstați cu roșu și verde.

Prosoapele - ștergarele erau alese la capete cu inserții de pămucă de diferite culori, se țeseau în două ițe pe fond (pod) alb.

Covoarele, cuverturi de pat

Cel mai simplu de făcut era țesătura în două ițe, fără nici un model pe fond. Aici putem exemplifica preșurile (covoarele) sau lipideauăle de port (numite și „lipideauă rele”, erau cuverturi de pat din bumbac, cânepă sau zdrențe, utilizate în viața de zi cu zi). Țesute în două ițe cu fitău (bumbac roșu) la capete sau din loc în loc.

„Lipideauăle bune” erau făcute din canuri (fire de lână vopsite în diverse culori lila, bordo «vișiniu», verde, roșu,

albastru). Lipdeauăle bune erau țesute în 4 ițe, iar după modul de țesere acestea puteau fi: alesătură în vrăste (realizarea unor vrăste de diverse culori bătute cu suveica pe lățimea țesăturii sau cu vrăste atât pe lățime cât și pe lungime (firele colorate sunt și în beteală și în urzeală) sau alesătură în degete (constă în trecerea firelor colorate cu degetele printre firele de urzeală). Astfel, puteau fi obținute diverse modele cum ar fi: prescură, mure, biscuiți.

Ștergurile și feligile

Confecționate cu scopuri decorative ele erau așezate în spatele taljerelor (farfurii decorative) de pe pereții casei. Țesute în două ițe cu modele la capete, modele care puteau fi florale sau geometrice.

Feligile așa cum erau numite fețele de masă la Roșia, se numărau printre cele mai de preț țesături, ele oglindind măiestria și priceperea gospodinei. O feligă era formată din doi lați, care erau prinși împreună simplu sau prin intermediul unei dantele făcută în casă, așa numita cipcă (tăcută cu un ac special din fir de bumbac). Cipca se regăsea și de jur împrejurul feligii, iar mai apoi au apărut ciupii (ciucurii) de diverse culori, făcuți din melană. Și acestea erau „feligi de port” sau „rele”. Se țesau pe un fond alb, iar la cele două capete și pe margini (din urzeală) erau inserate alesături cu pămucă roșie sau neagră. Ca și tehnică a războiului acestea erau țesute în trei ițe. Cele mai vechi feligi „din bătrâni” erau țesute în două ițe având ca și coloristica predominantă în alesătură roșu și negru pe un fond alb. Alesătură se tăcea din degete sau neveghitură

(modul de trecere a firelor prin spată): „bună” (trecerea a două fire prin fiecare dinte al spetei) „răită” (trecerea a câte două fire printr-un dinte al spetei urmat de un singur fir și se repeta) sau „fir în dinte” (trecerea unui singur fir prin fiecare dinte al spetei). Odată cu evoluția în timp și tehnicile și modelele feligilor au evoluat. Au apărut feligile țesute în 3 ițe cu model pe pod (latul) de biscuiți, în diverse culori și pe diferite fonduri, în aceste cazuri modelul fiind distribuit pe întreaga suprafață a feței de masă. Și acesteia i se adăuga la final cipca sau ciupii „să încheie cu ciupi ori cipcă”. Se mai țesau feligile în 4 ițe cu nevedit sârbește - cu roate, sau sumănește cu șire. O altă tehnică era alesul la capete cu cojlețul sau cu suveicuța, alesul cu boți și mai nou alesul cu ghemuțul.

Informatori: Ujoc Alexandru, anul nașterii 1938, Roșia, nr. 403; Ujoc Maria, anul nașterii 1942, Roșia, nr. 405; Bocoii Floarea, anul nașterii 1955, Roșia, nr. 13.

Maria Goina

Budureasa: ocupații tradiționale.

Arta lemnului

Așezarea comunei Budureasa i-a făcut pe locuitori să se înfrățească cu codrul, fiindcă el, codrul, le-a fost sursă de încântare a ochilor, dar mai ales le-a asigurat un loc de muncă, fie participând la defrișări, împăduriri, fie la exploatarea forestieră. Pădurea le-a asigurat lemnul pentru foc, construcția caselor, anexelor, gospodărești, grajdurilor, carului, jugului, căruței, plugului de lemn, grapei, roților de moară ori de piuă, mobilierului din casă, meliței, furcii de tors, războiului de țesut, furcii și greblei pentru strâns fân sau lemnul pentru șindrilă, hambare, lăzi de zestre.

În Budureasa, circula expresia „merge la moară” pentru cetățeanul care vindea un mc de lemn în Beiuș, iar pe bani își cumpăra cereale pentru pâine.

Alegerea lemnului, tăierea, pregătirea pentru prelucrare și asamblarea hambarelor și lăzilor se executa iarna, iar primăvara, vara și toamna erau vândute la schimb pe grâu și porumb. Pentru evitarea concurenței, cărăușii foloseau rute diferite: Budureasa - Beiuș - Salonta - Arad - Jimbolia, Budureasa - Șoimi - Beliu - Ineu - Curtici - Gyula. Lădarii care nu dețineau cai și căruță își tocmeau cărăuș pentru transportarea mărfii pe care îl plăteau cu 1/3 din venit. Asocierea dintre lădari și cărăuși se numea ortăcie. Lădarii Nistor Gheorghe, Laza Nicolae, Laza Gheorghe vindeau marfa unor localnici (cheujeri), iar aceștia o

valorificau pe piață ori prin sate. Între vânzători și cumpărători se stabileau relații de colaborare, schimburi de păreri în probleme de ordin gospodăresc, agricol, social-cultural, politic.

Istoricul D. Prodan menționează că în sec. XVI la Budureasa se confecționau hambare pentru cereale, lăzi de zestre, furci pentru tors, podișoare, albi, scări, cozi de unelte agricole, sănii, săniuțe. La începutul sec. al XVIII-lea, un număr remarcabil de meșteșugari prelucrau lemnul pentru piață. Obiectele au fost apreciate atât pentru utilitatea, cât și pentru frumusețea lor, fapt pentru care au fost achiziționate de instituții muzeale. În anul 1932, Muzeul Casei Naționale a județului Bihor avea în colecție 166 obiecte în inventar, printre care o ladă din lemn sculptat, două scaune, un leagăn, un jug pentru boi, o roată și alte șase unelte din Budureasa.

De-a lungul anilor, lăzile de zestre din Budureasa au fost expuse la diferite expoziții zonale și naționale obținând locul I, iar meșterii titlul de laureat. Laza Nicolae (Cula Trifii) și Laza Gheorghe (Băraru) au participat în anul 1982 la Festivalul Național „Cântarea României”, ocupând locul I. În Revista „România pitorească” găsim un articol și poza meșterului lădar Nistor Ioan a Zbeutii. Laza Nicolae a executat mobilierul din interiorul localului „Cârciuma bihoreană” din Oradea. Din trecut și până în prezent în Budureasa se cunosc lădari cu renume: Liucu, Nistor Gheorghe (Durla Zbeutii), Nistor Ioan (Lentu), Goina Ioan (a Ghiobului), Goina Teodor (Dorița Ghiobului), Laza Dumitru (a Trifii), Laza Nicolae (a Trifii), Laza Nicolae (a

Albului), Nistor Ioan (a Zbeutii), Laza Gheorghe (Băraru), Buz-Goina Gheorghe (Băcescu), Sala Ștefan (Fanea Durii), Oancea Ioan (a Haiului), Oancea Ioan (a Găborii), Oraș Nicolae (a lui Miculae). Tânărul Oraș Nicolae a fost prezent în anul 1997 la Țebea la Târgul Meșteșugarilor; în anul 1999, la Târgul Meșteșugarilor din Beiuș; în anul 2002 la (expoziția de artă populară organizată la largul de Fete de pe Muntele Găina).

An de an, Oancea Ioan (a Ilaiului), Oancea Ioan (a Găborii) și Goina Gheorghe (Băcescu) sunt prezenți la Târgul Meșteșugarilor din Beiuș, la Târgul Meșteșugarilor din luna iulie de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea. Oancea Ioan (a Haiului) a fost prezent la Muzeul Satului și la Muzeul Țăranului Român din București, cu diverse obiecte: lăzi de zestre, fluieri, tulnice, căuce, pistornice, farfurii decorative.

Ladă de zestre din Budureasa (detaliu).

În anul 2000, cu acordul unui număr de patru lădari, au fost repartizați câte 2-3 elevi pe lângă fiecare, în scopul transmiterii acestui meșteșug. Între anii 1940-1972, Boruț Ioan (Bățu) confecționa bastoane împistrite pe care le valorifica în Stâna de Vale la turiști.

Fiecare gospodărie, cu ani în urmă, avea 1-2 lăzi de zestre, care în mod treptat au fost înlocuite cu mobilier modern cumpărat din Beiuș ori comandat la tâmplari ca: Goina Sabina, Magda Dănuț din Budureasa, Mihoc Sabin din Săliște de Beiuș și Tiț Ioan din Burda. Mobilierul vechi a fost vândut, pe un preț de nimic, la 2-3 familii de rromi din Arad, care le-au vândut peste hotare.

Câteva persoane din rândul rromilor confecționează fuse, linguri, oboroace (troace), coveți (albii), lopeți pentru cuptor, târșuri (mături din nuiele), folosind lemn de fag, plop, mesteacăn și salcie.

Materialul folosit în construcția caselor și anexelor gospodărești era prelucrat în mare parte cu toporul de cioplit: tălpi, șoși, șindrilă, coarne, dar și în fireze (joagăre): scânduri, lețuri, grinzi, grindare. Toate firezele erau amplasate în marginea văii, fiind puse în mișcare cu ajutorul apei.

Ca în orice localitate, au existat și există oameni pricepuți în construcții: Laza Florian (Florea Donii) a ridicat 170 de case în peste 25 de sate, 5 biserici, 9 școli, 30 fireze, un ceas din lemn (cu excepția arcului), teascuri pentru strivit struguri ori semințe, oloiște (prese simple pentru ulei), pive (șteze). Ca militar, ajuns prizonier în Italia și Austria, a construit edificii militar-administrative. Un altul

a fost Brie Teodor (Dorea Dodului) care a ridicat prima casă cu etaj (din lemn) din Budureasa, o bicicletă și o mașină de cusut din lemn (cu excepția acului). Alți meșteri constructori: Borha Gheorghe (Ghicu), Petrugan Ioan din Teleac, Tiț Vasile (Niucu), Mihalcea Ioan (a Crăciunii) Boruț Ioan, Fâșie Ioan din Burda, Oraș Lazăr (Lăzarea Florii-), Matiu Teodor (Monu), Laza Mihai (a Ticului), Laza Gheorghe (a Bușii), Laza Ioan (a Gughii), Magda Vasile (a Găvrilii), Petrila Teodor (a Ghioghiului), Oancea Vasile (a Haiului), Goina Ioan (a Ghiobului), Goina Sabin (a Șunii) din Budureasa, Mihoc Sabin din Săliște de Beiuș. Au mai rămas ca mărturie a construcțiilor din lemn câte 1-2 case în fiecare sat, biserica din satul Saca și biserița din Stâna de Vale.

Casele erau majoritatea din bârne dispuse în cununi orizontale, încheiate în chiotori sau în șoși și acoperite cu paie sau șindrilă, lucrată de șindrilarii din Budureasa și Cărbunari. Bârnelor din stejar, fag, pin, erau tăiate la morile de scânduri din Budureasa și Cărbunari. Alte case aveau pereții din împletitură din lemn-sistem gard (îngrădele) - lipite cu pământ, mai târziu din văioagă tencuită cu lut și văruiță.

Aspectul caselor era asemănător, dar se deosebea după numărul încăperilor și depindea de puterea economică și numărul persoanelor din gospodărie. La început, predomina casa cu o cameră, târnaț și tindă, dar și casa cu două camere despărțite de tindă și cu târnaț. Gospodăria bunicului meu, Goina Teodor (Teodoraș) a fost alcătuită din casă cu 5 încăperi (în care se includea atât camera, cât și târnațul cu pivnița), colnița, depozitul pentru

cereale, grajdul și șura pentru vaci, boi și cai, cotețul pentru porci, cotețul pentru păsări, adăpost pentru oi, latrina, cuptorul, sușnicul, merăria.

După spusele înaintașilor, se pare că lemnele de casă au fost aduse din Albac, de peste munte, cu boii.

Camera de la stradă era mai mare și în ea se găsea lada cu spătar, două scaune lungi, trei paturi, lavița lungă și lată, almarul, vâsarul, rudă pentru haine, un scaun cu gaură la mijloc pentru vârtelniță, două scaune cu spătar, caminița cu ler. Iarna se găsea loc și pentru războiul de țesut, sucală, vârtelnița și furca de tors. Leagănul pentru copilul mic era prezent lângă patul mamei.

În tindă, se afla scara de la podul casei, un pat, soba de cahale, înlocuită mai târziu de cîndălău, iar în camera dinspre ogradă 2-3 paturi, masă, scaune lungi pe lângă paturi, un dulăpior pentru vase atârnat sus la două grinzele; lângă perete, un scaun pentru cântițe, olurile și cofa cu apă, un lingurar (suport pentru linguri), două-trei scaune mai joase pentru șezut la tors ori la sfarmatul de porumb, o rudă pentru haine, o sobă.

În cameră, se aflau una-două lăzi cu haine bune, o rudă cu haine, un vâsar cu valuri (perdea) de pânză, găleata cu brânză, badocul cu unsoare, oala cu miere de albine, oalele cu liptar (majun).

Târnațul se afla paralel cu tinda și camera de la stradă, având lățimea de 1 m. La capătul dinspre stradă, latura spre curte, pe lungimea de 2 m, era separat de curte cu scânduri până la înălțimea de 1 m, spațiu în care se afla un pat.

Spre curte, fiecare capăt al grinzelelor avea un cui de lemn în care se agățau oalele de pământ de diferite mărimi.

În târnaș se găsea instalată o rudă pentru haine.

Scaunele mici, două-trei, nu aveau spătar iar două erau cu spătar încrustat pe margini.

Sub camera dinspre ogradă era pivnița cu pereți de piatră și pământ pe jos, unde se păstrau cartofii, ciubărul cu varză murată, morcovii (în nisip). În podul casei se păstrau slămina, cârnațul, carnea (la fum), poamele (în coșuri împletite din nuiele) și porumbul.

Construcțiile anexe în această gospodărie erau: grajdul (iștalăul) cu șură, tartăul și podul cu fân; colnița cu tăietor de lemne, scândeș, mezdreaună, sfredele de diferite dimensiuni, jilău, ciocan, harapauă (clești), bardă (zbardă), topor (săcure), topor cu tăiș lat pentru cioplit grinzi, coarne, tălpi, cursurauă, stâlpi pentru grajduri etc.

Tot în colniță se afla cuptorul pentru copt pâine făcut din îngrădele, lipit cu pământ frământat cu pleavă, bălegar de cal, vatră de mâl.

Lângă cuptor erau așezate lopata de pâine, drâglul, ijogul, ruda de cuptor.

Separat se afla sușnicul pentru uscat poamele (mere, prune, pere).

Sub colniță se găsea merăria cu rafturi pentru păstratul fructelor pentru iarnă.

În spatele casei de locuit se afla adăpostul oilor.

Separat, la o distanță de 6 m față de casă, exista o cămăruță cu târnaș în care se păstrau lădoaiele cu grâu, secară, semințe de floarea soarelui (ierboaie) și cele de

dovleac (cucurbătă) și alte obiecte ca urzoi, vârtelnițe, sucale, război, furci de tors, brădia, piua de sare.

Lădoiul cu boabe pentru păsări se afla în târnațul cămăruței. Sus, prinsă cu sfori, se afla o rudă cu saci.

Podieșul cămăruței constituia locul pentru păstrarea nucilor, a pieilor de oi și miei etc. Sub târnaț era cotețul porcilor.

Latrina era situată la 15 m depărtare de casă aproape de cotețul găinilor.

Stupăria (stupi nesistematici) era amplasată în grădina de lângă casă.

Miron Blaga

Tradiții, obiceiuri și superstiții pe Valea Iadului.

Câteva aspecte

Relicte mitologice.

Marțole era un duh rău sau o ființă supranaturală, care sancționa femeile care lucrau marțea, joia și sâmbăta după ce se lăsa seara, chinându-le trupul sau aducându-le boli.

Urieșii erau ființe de o mărime și o forță deosebite, care nu făceau rău oamenilor, asemeni cărora trăiau.

Strigoii (fem. s.: strâgă, strâgoaie) erau spirite ale morților, care se întorceau pe pământ și “furau mana vacilor”. Puteau să ia diferite înfățișări. Ei se cunoșteau încă din timpul vieții, având o coadă mică, în spate; câinii nu-i latră, fiindcă se tem de ei; în timpul vieții, noaptea, după ora 3, omul care e strigoi se dă de trei ori peste cap și se poate transforma în orice: lup, vulpe, muscă, șarpe etc.

Împotriva strigoilor, pentru a nu lua laptele de la vaci, se punea usturoi (ai) în grajd, pe oblac (fereastră) și între bârne.

La moartea unui strigoi, pentru a nu mai reveni, i se umplea gura cu usturoi, iar morților cărora li se întorcea spiritul, li se băga un ac înroșit în inimă, după ce erau, în prealabil, dezgropați.

Ursitoarele veneau la noii-născuți și le preziceau viitorul. Ca să fie bune, sau măcar indulgente, li se pregătea o masă specială, din care se ospătau trei zile, ceea ce rămânea dându-se, de obicei, ca răsplată, femeii care moșea copilul.

Zvârcolacii (vârcolacii) erau niște ființe supranaturale, care produceau diferite catastrofe, între care cele mai periculoase erau mâncatul soarelui sau al lunii de percer.

Etnoiatria.

Pe Valea Iadului, tradiții de medicină populară se păstrează până după mijlocul veacului trecut.

Plantele, culese în anumite perioade sau zile ale anului (de Ziua Crucii, înainte sau după apusul soarelui etc.), se foloseau sub formă de ceaiuri, infuzii, comprese, aplicări directe, dar și pentru obținerea unor coloranți sau “pentru că miros frumos”.

Pentru “reumă” (reumatism) se folosește untul pământului (*Bryonia alba*), pentru poftă de mâncare – ceai de țintaură (*Centarium umbellatum*), pe “bubă rea” se aplică bureana zgaibii, pentru răceală, dureri de dinți, infecții este întrebuințat mușețelul (*Matricaria chamomilla*), tăieturile și zgârieturile se tratează cu frunze de minciună (*Plantago media*) sau de iarba tâlharului (*Digitalis grandiflora*), împotriva băuturii și fumatului se folosește ceai de brăul vântului etc.

Cu fructe de afin (*Vaccinium myrtillus*) se tratează diareea, iar din frunze se face ceai pentru bolile de rinichi și

de stomac, în vreme ce brusturele (*Arctium lappa*) are utilizări pentru tratarea căderii părului și a unor boli de piele și de ficat; coada calului (*Equisetum arvense*), sub formă de ceai, se folosește în bolile de rinichi, iar coada șoricelului (*Achillea millefolium*) se întrebuințează la răni și tăieturi, boli de piele și de stomac; fericea (ferigă, *Dryopteris filix-mas*), fiertura de rizomi, se utilizează împotriva viermilor intestinali, iar din izmă (*Mentha piperita*) se fac ceaiuri pentru răceală, dureri de dinți și de stomac; din pelin (*Arthemisia absinthium*) se fac ceaiuri pentru durerile de stomac, stimulând și pofta de mâncare; podbalul (*Tussilago farfara*) este bun pentru ceai de tuse, iar frunza proaspătă se aplică pe răni și copturi; plămânărica (*Pulmonaria officinalis*) se folosește pentru vindecarea bolilor de stomac, ficat și plămâni; florile de sunătoare (*Hypericum perforatum*) se utilizează pentru ceai în bolile de stomac și ficat, dar se aplică și direct, pe diferite bube, având efect cicatrizant: talpa găștei (*Leunurus cardiaca*) se folosește în stările cardiace, sub formă de ceai, iar frunzele și crenguțele verzi de zmeură (*Rubus idaeus*), fierte în ceai, tratează “tusa grea” și rinichii, în vreme ce frunzele, aplicate direct, trag coptura etc. etc.

Pe Valea Iadului, culegerea, păstrarea și uzul plantelor medicinale se face de către femei, doar pentru nevoile familiei.

Descântece și rugăciuni.

Pentru tratarea diferitelor boli, “vrăciuitoarele” făceau apel la descântece și rugăciuni. Transcriem, dintre

acestea, *Rugăciune pentru durerea de cap care se zice în popor deochi:*

Domnului să ne rugăm:
Stăpâne Dumnezeu nostru,
Împăratul veacurilor cel atotputernic și atotțietor,
care faci toate și le prefaci singur, cu voia ta,
acela ce cuptorul cel de șapte ori ars
și văpaia cea din Vavilon în rouă ai prefăcut-o
și pe sfinții trei coconi întregi i-ai păzit,
doftorule și tămăduitorule al sufletelor noastre,
mântuirea celor ce nădăduiesc întru tine,
Ție ne rugăm și Ție ne cucerim:
depărtează, înstrăinează,
gonește toată lucrarea diavolească,
toată calea satanei și toată vrăjmășia,
privirea cea rea,
stricăciunea și deochetura celor făcători de rele
și a pizmașilor oameni
de la robul tău (numele)
și ori din frumusețe sau din putere
ori din nenorocire sau din pizmă și răutate
sau din deochi i s-a întâmplat lui aceasta neputință,
Înșuți, Iubitorule de oameni, Stăpâne,
întinde mâna Ta cea tare
și brațul Tău cel atotputernic și înalt
și cercetează această zidire a Ta
și-i trimite înger de pace,
stăpânitor și păzitor sufletului și trupului,
care să nimicească și să gonească de la dânsul

tot sfatul rău
toată pizma și deochiul
făcătorilor de stricăciune,
al oamenilor răi
dăruindu-i izbăvire, ca să-Ți cânte Ție cu mulțămire.
Domnul este ajutorul meu
și nu mă voi teme
de ce-mi va face mie omul
și iarăși nu-mi va fi frică de rele,
că Tu cu mine ești:
că Tu ești Domnul puterii mele tare stăpânitor,
Domnul păcii, Părintele veacului ce va să fie.
Așa, Doamne Dumnezeu nostru,
milostivește-te spre robul tău
și de toată stricăciunea și supărarea
ce i s-a făcut
din deochi izbăvește-l.
Pentru rugăciunile preabinecuvântatei
stăpânei noastre,
de Dumnezeu Născătoarei și pururi Fecioarei Maria,
cu puterea cinstitei și de viață făcătoarei cruci,
ale Arhanghelilor celor în chipul luminii,
ale cinstitului și măritului proroc
înainte-mergătorul și botezătorul Ioan,
ale sfintei mari mucenițe Marina,
ale Sfântului Stelian,
ale preacuvioasei maicii noastre Paraschiva cea nouă,
ale sfântului sfințitului mucenic Elefterie
și ale sfântului (nume), a cărui pomenire săvârșim

și ale tuturor sfinților tăi,
că tu ești doftorul sufletelor și al trupurilor noastre,
Hristoase, Dumnezeuul nostru
și Ție mărire înălțăm
și celui fără de început al Tău Părinte
și prea sfântului, bunului și de viață
făcătorului tău Duh,
acum și pururi și în vecii vecilor amin.¹

Spre deosebire de rugăciuni, descântecele se adresează mai puțin cu rugăminți puterilor cerești și dumnezeiești, și mai mult cu porunci și blesteme duhurilor rele, celor ale întunericului și necuratului. La descântat, descântătoarele (vrăciuitoarele) utilizează diferiți adjuvanți: cărbuni, cuțite, securi, pâine, sare, piper, animale, păsări, arbori, iarbă, pământ etc. Ele sunt femei în vârstă, curate, au postit în ziua în care descântă și, înainte de a începe descântatul, își fac cruce și zic "Doamne ajută!" sau "Tatăl nost".

Iată, dintre extrem de puținele auzite pe Valea Iadului, un *Descântec pentru alungarea duhului necurat*:

Ieși, duh necurat
Blăstămat
Peri din trupu lu' (numele)
Ieși din păr și din cap
Din creieri, din urichi, din uochi
Din nari, din dinți, din gurî
Din grumaz, din fălci, din barbî
Din tept și din coasti

¹ Inf.: Toda Ioan, 81 ani, 1970, Remeți.

Din spati și din șeli
Din carni și din ciolani
Din pântici și din irimî
Din rărunț și din plomâni
Din mai și din mați
Din șezut
Din născut
Din picioare
Din oasi, din obraz, din vâni
Din jejiti și din înctituri
Din creștetu capului până-n tălpili picioarelor
Ieși și ti du pă pustii
În munț cărunț
În fundu pădurii
În gropoaii mari
În holdi săci
Indi nici iarba nu crești
Nici apî nu să ivești
Indi nu răsari soari
Și uom nu umblî
Și paseri nu cântî
Și vânt nu bati
Doamni mărit și lăudat
Ascultă-mî și-ajută-mî
Și iasî duhu necurat
Din trupu lu' (numele)
Robu tău smnerit
Și fii iel curat
Zdravăn și luminat

În pielița lu Cristos înfășat
Amin, amin
Dă, Doamni, dă!
(Inf.: Costea Dochia, 1969)
Într-un alt descântec, de bubî re, se spune:
Cruci-n cer
Cruci pă pământ
Tu, bubî re
Du-ti di pă brânca lu' (numele)
Că di nu ti-i duci
Cu focu ti-oi ardi
Cu cuțātu ti-oi tiie
Cu apa ti-oi îneca
Și te-oi da la nouî cățeli
Și ti mân-ci
Și ti-oi da la câni
Și câinii ti-or mânca
Și (numele) o rămâni curat
Fii numili Domnului lăudat.¹

În mentalul oamenilor de pe Valea Iadului, cele mai multe boli și “necazuri trupești” erau pricinuite de “farmecele”, blestemele și vrăjile unor dușmani sau vecini invidioși. Femeile, mai ales, aveau astfel de îndeletniciri, dar și strigoii, și oamenii care-l aveau “pe dracu în ei sau îl cumpăraseră slugă”.

Fetele, de exemplu, făceau vrăji cu mătrăgună, pentru a se putea mărita; unele femei – pentru a se răzbuna sau a face rău celor pe care-i dușmăneau – le aruncau în curte

¹ Inf.: Costea Dochia, 1969.

diferite obiecte (în special haine și lenjerie), care, odată aduse în casă și atinse, produceau efectul blestemului sau “farmecelor”; existau și vrăjitori, care se ocupau cu “blesteme” și “farmecături”.

Pentru a scăpa sau a întoarce răul produs, se apela la descântece, la rugăciuni și slujbe la biserică, dar și la vrăciuitori care știau a întoarce răul asupra celui care l-a generat.

Exista și o “profilaxie” a aruncăturilor: obiectele găsite în curte nu trebuiau atinse cu mâna, ci luate cu o bâtă sau pe “fărăj” și duse la o apă curgătoare, pentru a fi curățate de rele, după care pot fi dăruite altcuiva, fiindcă nu mai au nici un efect.

Muzica și dansul.

În mod sigur, muzica și dansul specifice zonei Valea Iadului îndeplineau aceleași funcțiuni ca în întreg spațiul românesc – magico-mitologice și social-culturale -, pe lângă exaltarea spiritului, ele contribuind la “umanizarea naturii” și la transformarea paradisiacă a realității vieții etc.

Limbajul ritmic, accentele melopeice sau lamen-tative, tremolourile, repetările, enumerările ritmice, insinuările, șoaptele etc. sunt valori ale muzicii tradiționale care însoțesc cântecul funebru ceremonial și bocetele improvizate, cântecele de incantație, de leagăn, de dor și dragoste, dar și descântecele, farmecele, vrăjile, colindele, baladele etc. Muzica instrumentală, dar și cea vocală, traduceau, astfel, pe lângă pasiunile, sentimentele și emoțiile țărânului, complexitatea de idei, teme și motive

mitice pe care le-a moștenit din vremi imemorabile și care configurează încrederea omului simplu în puterea morală a muzicii, în liniștea creatoare și pacea universală obținute prin cântecul senin, meditativ, binefăcător, în armonie cu sine și cu întreaga natură.

Dansul (danțul, jocul), acompaniat de chiuituri, strigături, tropotit, tobe și fluiere, cimpoi și hidedi, care se desfășura conform anumitor norme sau ceremoniale ce țineau de calendarul credințelor, datinilor și tradițiilor comunității dezvăluie atitudini ritualice, dar și numeroase aspecte ludice, reflectând concepția despre viață și lume a omului de la țară.

Dincolo de tradiția ceremonial-ritualică, muzica și dansul însoțeau munca sau alte obiceiuri din viața satului, prilejuite de praznice și sărbători. Astfel, muzica și dansul erau prezente la habă și la clacă, dar și în zilele de duminică, exceptând perioadele de post, cu ocazia Anului Nou etc., în băătăură ("di la șurî"), la crâșmă sau, mai târziu, la căminul cultural. Alături de povești, la habă și la clacă se trăgăna (cu noduri sau din gârț), se horea și se încingea câte-un danț, în care strigăturile reprezentau sarea și piperul manifestării. Muzica era asigurată în special de fluierași și hididiși.

La joc, la horă – în băătăură (la casa cu feciori sau fete de măritat), la crâșmă sau la căminul cultural – participa aproape tot satul, de la copii la bătrâni. Erau angajați muzicanți din sat sau de pe alte sate. Chiuiturile și strigăturile constituiau, și aici, partea artistic-afectivă a petrecerii, care începea după-amiaza de duminică și ținea până spre primul cântat al cocoșilor de luni.

Dintre instrumentele muzicale tradiționale pe Valea Iadului, fluierul și trișca ocupau primul loc. Urmau cimpoiul, hidedea, banda (contrabas) și doba. Alte instrumente – bucinul (buciumul) și cornul – erau folosite doar de ciobani (păcurari).

Dintre danțuri, cel mai vechi, dar și primul pierdut, îl reprezintă Roata bătrânească. Îl jucau atât tinerii, cât și bătrânii, care se prindeau într-un cerc, cu mâinile după umeri, în bătătură. Bărbații jucau pe loc, iar femeile intrau în danț la anumite semnale (chiuituri sau strigături), apoi ieșeau și ocupau alt loc, până dănțuiau lângă fiecare bărbat din roată.

Joc pe scena Căminului cultural din Remeți (2014).

Alte dansuri de pe Valea Iadului sunt: Pășir, Luncanu, Polca, Mânântălu, Strepețelu, Burzucu (Burzucanu), Polca, Sârba zgârliei, Feciorescu (joc de bărbați, executat în linie, cu deplasări spre dreapta și spre stânga, cu tropotituri și bătăi

pe tureacul cizmelor), care se dansează perechi, unele dansuri fiind mai lente, altele mai iuți; erau însoțite de strigături, de bătutul pe picioare, tropotit și de un spontan și inventiv joc al mâinilor.

Haba se declanșa odată cu Postul Crăciunului și se termina când începea Postul Paștelui. Ea se organiza luna, miercurea și joia, când fetele și nevestele tinere se adunau la tors lână și cânepă, sau făceau “cipcî” ori alte cusături de mână. În fiecare sat se organizau trei-patru habe, pe care le colindau cete de feciori însoțiți de hididiși. Dacă aceștia întârziu, fetele le făceau “farmece”, cu ciurul, ori le descântau.

Venirea tinerilor era însoțită de “măscări”, “ciufuleli” (glume), multă voie-bună și joc. Pentru a speria fetele, feciorii curățau “berbiniții” de sămânța din interior, îi decupau ochi, nas și gură, fixau o lumânare aprinsă în interior, apoi le așezau pe ferestrele caselor unde se ținea haba. Alteori, foloseau măști hidoase, îngrozind mai ales fetele tinere și copiii.

Orice habă se termina cu joc “în șură” sau “în bătătură”, după vreme.

Claca se organiza, vara, după o zi de lucru la fân sau iarna, la “sfarmat cucuruz” și “suit sacii în pod”, ori la tors lână sau cânepă pentru gazdă. Ea avea, așadar, un caracter “mai obștesc”. Se desfășura seara, cam după aceleași tipic al habe: se făceau glume, se spuneau povești și ghicitori, pentru ca totul să se termine cu joc și strigături și multă voie-bună.

Haba și Claca sunt, în fond, alte denumiri pentru ceea ce, literar, numim Șezătoare. Ele se desfășurau pe cătune sau grup de vecini. Fetele veneau mai devreme la habă, preocuparea lor principală fiind atragerea feciorului pe care-l plăceau în vederea căsătoriei.

La clacă, atmosfera era mai sobră, prin participarea femeilor măritate, ceea ce conducea la structurarea pe situație maritală a participanților.

La clacă, gazda oferea și câte un pahar și o gustare participanților.

Folclorul copiilor.

Jocurile și cântecele copiilor au izvorât din necesitățile vârstei, îndeplinind și un puternic rol educativ.

Dintre jocurile practicate de copiii de pe Valea Iadului, sunt de amintit: Tupe (De-a v-ați ascunselea), Cioc-boc, Podul de piatră, Mi-am pierdut o batistuță, Joacă, joacă..., Gaie, gaie, pițigaie, De-a baba oarba, Poarca, Măgarul etc.

Textele acestor jocuri – spuse, ritmate, cântate, pe anume mișcări și deplasări – sunt pline de farmecul inventivității și spontaneității, al misterului iscat de nonsensul unor cuvinte și expresii, de un umor și o veselie contaminante.

Dacă în Tupe atrag atenția numele date cifrelor (“unimii, doimii, triimii, patrumii” etc.), în Cioc-boc prevalează lauda sau sancțiunea (“Cioc-boc, ai știut, treci la loc”; “Cioc-boc, n-ai știut, ești un bou, treci la loc”), iar în Joacă, joacă... – caracterizarea fizică (“Joacă, joacă, joacă

fetiță/ Că ești frumoasă ca o garofiță”; “Joacă, joacă, joacă, băiete,/ Că ești frumos ca un castravete”).

Interesant este jocul Mi-am pierdut o batistuță, care devine o manifestare discretă și tulburătoare a sentimentului erotic (“Mi-am pierdut o batistuță/ Mă bate mămica/ Cine-o află să mi-o deie/ Că-i sărut gurița”).

Jocurile atrag după sine pedepse și bunădispoziție, fiind, alături de ghicitori, un extraordinar mijloc de cultivare a inteligenței și spiritului competitiv.

Miron Blaga, Octavian Blaga

Ciclul familial în Remeți.

Nașterea, nunta și moartea

Nașterea. În timpul sarcinii, femeia trebuie să se ferească să privească focul, pentru că altfel copilul va avea pete roșii, să nu se uite la mort, căci copilul va fi mut sau va avea pete galbene, să nu privească oameni cu defecte sau urâți (pociți), fiindcă aceste caracteristici se pot transfera copilului, să nu mănânce poame îngemănate, decât dacă vrea să dea naștere la gemeni, să nu mănânce poame crude, căci va naște înainte de vreme, să nu dea cu piciorul în pisică sau în câine, altminteri copilul va avea „boală cânească”, să nu iasă noaptea din casă, să nu treacă prin locuri necurate ș.a.m.d. Pentru a fi ferită de rele, femeia însărcinată purta cu ea tămâie, grâu sau altoi uscat.

La naștere asista numai moașa, ajutată de femeile din casă. Cu cât femeia a umblat mai mult și a lucrat mai mult și mai greu, se credea că va naște mai ușor. Dacă se chinuia la naștere, moașa o puneă cu picioarele în apă caldă, îi făcea frecție pe burtă și pe șale; se trăgea cu pușca, ca să se sperie cilediul și să iasă din pântecul mamei.

După naștere, copilul trebuia scăldat. Apa în care se făcea prima scaldă era cu mare grijă aleasă, de la izvor, “neînceptută”, de aceasta atârând, în bună parte, fericirea și liniștea omului în tot cursul vieții. Baia se făcea într-o ciupă nouă de lemn, în care se puneă apa aleasă, rece, și apă sfințită cu busuioc, dar și alte plante (nelipsită era

sunătoarea), ca măsuri profilactice, dar și un ban de argint, pentru a aduce bogăție noului membru al comunității.

Un obicei pierdut este „vânzarea copilului”. Practica se întâlnea la copiii bolnăvicioși, care erau „vânduți”, în schimbul a 2-3 lei, unei familii care avusese noroc la copii. După ce se credea că pericolul trecuse, copiii reveneau la familiile lor, și li se spunea pe alt nume decât cel de botez.

Înțarcarea copilului, după cel puțin șase luni, putea începe în orice zi, în afara celor de post.

Nunta tradițională, pe Valea Iadului, urmărea scenariul general al ariei geografice crișene, un ceremonial precis, inițiativ, de integrare a tinerilor căsătoriți în rânduielile sociale bine definite ale satului. În prezent, nunta pe Valea Iadului, ca și în întreg Bihorul, și-a mutat accentul de pe ritual pe material. Scopul nunților de azi este unul pecuniar, economic. Din schema ceremonialului tradițional, se mai păstrează, pe alocuri, peșitul, rareori iertăciunea miresei, totdeauna cununia religioasă și ospățul. Durata nunții este, în consecință, mult redusă. Pregătirea nunții demarează, de obicei, cu două săptămâni înainte, când se lansează invitația de a participa la ceremonialul religios și la ospăț, prin doi-trei feciori care umblă din poartă în poartă, servind invitații cu un pahar de pălincă, pentru fericirea mirilor. Ca semne distinctive, chemătorii aveau peste haine, de la umăr la brâu, “prime” cu tricolorul românesc și o “bătă” împodobită. În trecut, ei se îmbrăcau în costum popular, cu cămașă și gaci, astăzi, se

folosește un costum negru cu cămașă albă și pălărie cu pană de păun.

Peșitul este scena de deschidere a nunții și este condusă de un grăitor, care vorbește în numele mirelui și a familiei sale. Are loc o “târguială” între grăitor și familia fetei, reprezentată uneori de un al doilea grăitor, “târguială” care și-a pierdut iremediabil semnificațiile tradiționale. Îmbrăcarea miresii în oglindă se mai păstrează doar incidental, acolo unde sunt mai mulți bătrâni în gospodărie. Dacă azi se îmbracă rochia albă de mireasă, în trecut se îmbrăca ponioarcă albă și poale albe țesute în casă și brodate; în față se încingea zadia, peste ponioarcă se lua un labreu (lecreu), având aplicate pe el țintele, iar, în picioare, mireasa purta țâpele sau cizme negre.

După gătire, alaiul se deplasează la biserică, un alai deschis de mireasa, la braț cu nănașul (nănașii), și de mire, la braț cu nănașa (nănașele), urmat de socri, rudenii apropiate, băieți și fete de onoare (tot mai rar) și invitați. Spre seară, se organizează ceea ce a devenit miezul nunții moderne, petrecerea de nuntă. După servirea câtorva feluri de mâncare, la o oră sau două după pragul dintre zile, tot grăitorului – adevărat moderator de spectacol de televiziune – îi revine sarcina de a anunța participanții că a venit vremea să cinstească tânăra familie cu bani – rareori cadouri -, pentru a le facilita prin darul lor bănesc constituirea unei gospodării proprii. Tot în scopul obținerii unor avantaje materiale, se organiza și “dansul miresei”.

Petrecerea se termină spre dimineață și, odată cu ea, nunta modernă. Nașii, în general, care nu și-au pierdut încă

de tot pe Valea Iadului rolul de “părinți adoptivi”, sunt cei care rămân cu mirii, numără banii adunați și notează, spre știința tinerei familii, cine cu cât a cinstit, pentru că darul acesta bănesc se constituie ca datorie de onoare și trebuie întors celor care l-au făcut.

Nunta se organizează la cele două cămine culturale din comună, la restaurantele din zonă, uneori în corturi construite special pentru nuntă, care vor fi demontate ulterior. La petrecerea de nuntă se servesc din belșug băuturi alcoolice, pălincă (produsă în gospodăriile locale), vin (procurat din zonele viticole ale județului) și bere (cumpărată de la magazin). Mai multe feluri de mâncare, pregătite în gospodăriile familiilor care organizează nunta, cu ajutorul unei femei localnice, specializate în bucate pentru nuntă, inundă mesele după o succesiune clară. Nu lipsesc niciodată leveșe (supă de găină), sarmalele și friptura. Un obicei mai nou constă în furatul pantofului miresei (înlocuind furatul miresii propriu-zis).

Totuși, din schema tradițională a nunții, se mai poate încă nota un aspect. Un inventar al nunților organizate pe teritoriul comunei Bulz în anii 2001-2003, arată că, în 90% din cazuri, la petrecerea de nuntă s-a cântat live muzică populară, de către hididiși din zonă. Sunt preferați hididișii din satele de pe Crișul Repede, atunci când cei trei-patru hididiși locali nu sunt disponibili sau când părțile nu ajung la o înțelegere, pentru că “la noi se joacă ca pân’ Bratca”, nu ca prin “părțile Vidicului”. Întrebând tineri necăsătoriți între 18 și 25 de ani din localitatea Remeți dacă, la nunta lor, și-ar invita hididiși, formații specializate de muzică de

petrecere sau ar folosi un computer, casetofon sau CD-player, majoritatea covârșitoare au optat pentru ultimele două variante.

Hididișii sunt susținuți, la nuntă, de “descânțele” sau “zâuiturile” nuntașilor. Cu diferite ocazii, la jocurile care se organizează de varii sărbători, cei care descântă sunt bărbații, însă, la nuntă, acest rol este preluat de femei, în special cele bătrâne.

Zâuiturile sunt o specie a poeziei populare, compuse din 2-(3)-4-6 versuri, exprimate în ritmul muzicii, pe ton cântat, cu final onomatopeic, de genul “U-iu-iu-iu!”. Multe dintre ele sunt vechi, transmise din generație în generație, și se rosteau în momente precise ale ceremonialului nunții, altele sunt improvizații, funcție de împrejurări concrete. Zâuiturile aparțin fie sărbătorescului, marcând evenimentul nunții laudativ (“Nuntă d-asta n-am văzut/ Dă când mama m-o făcut”), fie au tentă satirică, de cele mai multe ori ridiculizând și persiflând situații sau indivizi, de la un moment dat renunțându-se la orice “perdea”, având rolul de a binedispune și înveseli nuntașii, de a dezmoți atmosfera (“Tacă-ți gura spălătură/ C-așe-ți umblă limba-n gură/ C-ai beut fără măsură”). Cum o zâuitură cu adresă precisă necesită un răspuns, se crează două tabere de zâuitoare, de obicei una din partea neamurilor mirelui, iar cealaltă din partea neamurilor miresei, care se întrec în memorie și măiestrie de a improviza.

Moartea nu vine, paradoxal, pe neașteptate, pe Valea Iadului. În concepția bulzanilor, a remeșenilor – concepție

generală, de fapt, la țăranul român – există o serie de mesageri și prevestiri funeste: cântecul unei buhe, căderea unei stele, visurile rele, spargerea “din senin” a unui talger sau a unei oglinzi ș.a. Identificarea muribundului (când acesta este bolnav grav) e mai dificilă, dar descifrarea atentă a semnelor prevestitoare de moarte de către muribund sau de rudele apropiate ale acestuia pot deturna mersul implacabil al evenimentelor.

În consecință, se încearcă amânarea morții prin leacuri băbești și descântece, dar și prin rugăciune. Se țin posturi și slujbe la biserică sau chiar maslu. Dacă mesagerul funerar era găina care cântase cocoșește, se băga găina cu spatele în casă, iar dacă aceasta se învârtea ca să iasă, însemna că moartea fusese alungată; în schimb, dacă găina ieșea din casă cu capul înainte, se zicea că rămăsese moartea în casă; găina era sacrificată în acest caz, ca o ultimă încercare de a amâna moartea.

Dar și boala grea, care țintuie bolnavul (de obicei, un bătrân) la pat este tot un mesager funest. În cazul în care boala este considerată incurabilă și moartea sigură, familia încearcă diferite formule de ușurare a morții. Una dintre acestea este cererea iertării de la cei cu care muribundul avusese discordii sau neînțelegeri, dar și de la rude, prieteni, consăteni. Pe Valea Iadului se crede că, atunci când moartea este adusă de o boală grea, iar bolnavul muribund se chinuie, ușurarea morții nu poate fi adusă decât prin cererea iertării. Preotul are un rol important în realizarea împărtășaniei și prin iertăciunea pe care o cere în numele defunctului. Spovedania, cuminecarea, maslu, dezlegarea,

rugăciunile la biserică, posturile, iar apoi urmarea întru tocmai a normelor de înmormântare, toate concură, în concepția țaranului de pe Valea Iadului, la ușurarea morții, dar și la prevenirea transformării mortului în străgoi.

La moartea unui om, o rudă care locuise în aceeași casă cu mortul sau, mai nou, un “profesionist”, trebuie să împlinească o scaldă rituală a mortului, ca un prim pas în pregătirea acestuia pentru cea din urmă călătorie. Mortul se spală azi pe podea sau pe o scândură, în casă, cu o cârpă udă sau turnându-se apă rece, „neîncepută”, cu cana. Uneori, în apă se adăugau diverse plante cu miros puternic, ca menta, călapărul sau busuiocul. Apa rămasă după scaldă rituală se zvârlea sub gard, să nu calce nimeni în ea, cana de lut folosită la turnarea apei deasupra mortului se spargea și se îngropa, iar cârpa se arunca unde să nu fie atinsă de nimeni. În sicriu, alături de mort se pun diferite obiecte – dintre cele dragi în timpul vieții, dar și dintre cele necesare – și câțiva bănuți, pentru “a avea pe lumea ailaltă”.

O altă etapă în pregătirea înmormântării era execuția unei lumânări de dimensiunea mortului. Lumânarea era făcută din ceară răsucită în jurul unui fir central, cu care s-a măsurat mortul, și care devenea fitil. Aceasta se aprindea imediat după încheierea scălzii și urma să ardă tot timpul, uneori numai cât mortul era în casă, alteori până mortul era acoperit cu pământ. Lumânarea se păstra și după evenimentul îngropării și se aprindea la pomeniri.

Odată cu luarea măsurilor mortului pentru execuția lumânării, se luau măsurile și pentru groapă și copârșeu (sicriu).

Până la îngroparea mortului, acesta nu era lăsat nici o clipă singur. Lângă el puteau sta rude apropiate sau mai îndepărtate, prieteni și cunoștințe, fără restricție. Această ultimă întâlnire cu mortul se cheamă priveghi sau paza mortului și durează de obicei trei zile și trei nopți, atâta timp cât e mortul în casă. Bărbații vin la priveghi cu o lumânare, pe care o țin aprinsă, iar femeile cu făină, ouă, carne, coparticipând cu produse la festinul funerar și la ajutorarea familiei mortului. La priveghi, se servea pălincă, eventual de mâncare (gustări, pâine cu brânză și clisă, rar cozonac, sarmale, tocană, zamă).

În prima dimineață de după moarte, se cânta Hora mortului. Hora mortului – denumită și Hora zorilor – era cântată de 5-6 femei specializate în astfel de ocazii, la căpătâiul mortului, alături la colțurile casei celui decedat.

După trei zile de priveghi, mortul era condus pe ultimul drum. În satele Bulz și Munteni, familia își înmormântează morții în ograda proprie, doar în satul Remeți existând cimitire (două la număr). După scoaterea mortului din casă, se trântesc ușile (de trei ori), se răstoarnă lucrurile prin casă (patul mortului, de exemplu) sau se întoarce un scaun cu picioarele în sus.

Urmează slujba creștinească, după care, în localitatea Remeți, mortul este dus la cimitir într-un car tras de boi, iar în Bulz și Munteni, coșciugul este purtat pe umeri la groapa din fundul curții. Până la cimitir, în Remeți, se fac mai multe opriri (vămi), în timpul cărora preotul citește evanghelia. După așezarea sicriului în groapă, preotul, iar apoi rudeniile, aruncă un pumn de țărână peste acesta.

Maria Ujoc, Valentina Silaghi-Popoviciu

Datini, credințe, superstiții

din Roșia.

Consemnări

Datinile, practicile, superstițiile, credințele și miturile străvechi exprimă înțelepciunea populară, realul sau fantasticul fiind esență bogăției noastre spirituale. Ele sunt legate fie de anumite sărbători și zile, fie de unele lucruri.

Postul a fost întotdeauna și este o armă duhovnicească a creștinilor, și, pe lângă posturile rânduite de biserică, prea puțin respectate de generația prezentă, femeile posteau adesea pentru diferite necazuri familiale (5-7 zile sau mai multe) și de fiecare dată acest post autoimpus este „dezlegat” în biserică. În acest scop ele coc un colac de formă lunguiață și cu o lumina este pus pe un vas, iar preotul citește rugăciunea dezlegării de post din molitvelnic. De observat, că dacă cineva crede că nu va duce la sfârșit postul ce și-a impus își caută asociați spre a împărți cu ei greul postului și o fac mai ales femeile, care adesea, cu multă discreție unesc postul cu rugăciunea pentru bărbații sau copiii lor.^{224 225}

Bătrânii, și mai ales femeile, păstrează datina că în ziua în care s-au împărtășit să nu doarmă și să nu dea mâna cu nimeni. Sensul acestor interdicții: somnul ori atingerea ar putea produce poftă.

Exista obiceiul ca pe parcursul posturilor să nu aibă loc nici un joc duminical.

Se mai păstrează datina de a săruta pomana și chiar bănuțul pus în tasul bisericii ca semn al dragostei cu care se face darul.

În ajunul posturilor, fiecare femeie opărea vasele cu leșie pentru a scoate toată grăsimea, unii mai avuți aveau chiar și vase separate pentru post. În cursul postului rareori se tăia porcul, apoi la nevoia că porcul mai mănâncă a început să se taie, iar azi se mai păstrează doar obiceiul de a nu se tăia vinerea (fiindcă nu este voie a se vărsa sânge). Legat de tăiatul porcilor, era obiceiul de a duce din pomana porcului la vecini, la cunoscuții mai apropiați, care era ca un fel de împrumut, deoarece și aceștia la rândul lor aduceau din porcul lor (mai puțin oamenii nevoiași). Tot cu „titlul” de împrumut se dădea lapte sau ouă, ori diferite unelte agricole.

La Bobotează, când se umblă cu Sfânta Cruce, era credința că cine nu a mâncat nimic până după ce a sărutat Sfânta Cruce - pe acela nu-l mai obligă postul în acea zi. Preotul satului umbla prin sat cu crucea, cântând *În Iordan botezându-Te Tu Doamne*, și stropind cu apă sfințită casele oamenilor. Pe vremuri, preotul ținea în mână, lângă cruce, un mănunchi de fuior din care fetele smulgeau câteva fire pe care și le împleteau în chici (cozi, cosițe de păr). Dacă posteau în ajunul Bobotezei, fetele își visau în noaptea de Bobotează aleșii.

De asemenea, era credința că dacă în această zi (sau în timpul iernii) pomii erau sturiți, atunci vor fi încărcați cu roade: „cum se lipește neaua dă pomi, așa or fi poamele-n pomi la vară”. Și tot legat de Bobotează, era obiceiul numit

„Țuraleița”. „Demult, se umbla cu crucea prin sat numai în ziua dinaintea Bobotezei. Înaintea preotului umblau cete de 2-3 copii sau mai mulți. Să-ntorceau de trei ori după pomii noștri zicând: „Țura-leița după pomi/ Roadă-n pom/ Boală-n domn. Veneau apoi acasă și li se dădea nuci, mere.”

În toate legende, Sântilie este reprezentat ca o divinitate solară și meteorologică, în ziua căreia au loc incendii, furtuni cu tunete și fulgere, grindină și ploi violente, iar cine nu respectă această zi este pedepsit aspru.

Când se apropie „vreme grea” (furtună), se trag clopotele deoarece există credința că trasul clopotelor ajută la îndepărtarea furtunii, la împrăștierea norilor grei aducători de ploi cu grindină. De altfel, în trecut trasul clopotelor era folosit și pentru anunțarea izbucnirii unor incendii.

În ziua de Sân-Toader se obișnuia să se mănânce grâu fiert, „datină care datează după o legendă... tocmai de pe timpul lui Sân-Toader”.¹ „Din grâul fiert se ducea și la biserică, se pune pe masă și popa-l slujea. În aceea zi, namfora era înlocuită cu acest grâu. Cu toții vinind (venind) rând, mâncau din acest grâu”. Tot de Sân-Toader se tundeau atât boii între coarne, cât și (din) părul copiilor, tinerilor deoarece era credința că dacă se tăia din păr în această zi, va crește mai frumos. Concomitent cu tăiatul de păr, se zicea: „Toadere, Sân-Toadere/ Crește părul fetelor/ Ca și coada iepelor,/ Și părul feciorilor/ Ca și coama cailor.” Acel păr se ducea la un pom roditor.

¹ Simion Fl. Marian, Sărbătorile la români. Editura Grai și suflet - Cultura Națională, București, 2001.

Printre alte obiceiuri legate de Paști este și cel al vopsirii ouălor. Ouăle se fierbeau în Vinerea Mare în oale de lut care apoi se păstrau și se foloseau numai în acest scop. Vopsitul se realiza cu ajutorul unor coloranți naturali obținuți din coji de ceapă fierte sau din coji de nucă. Pentru fixarea culorilor se foloseau zeamă de varză acră (moare), dar mai ales oțet, iar pentru a luci se ungeau cu „clisă” (slănină). Uneori se aplicau frunze de trifoi sau de alte plante primăvăratice pe ouă, care lăsașu pe suprafața ouălor diferite forme. După venirea de la biserică, masa de Paști începea totdeauna cu ciocnirea ouălor și dialogul „Christos a înviat!”, „Adevărat a înviat!”, „S-ajungem și alt Paști, cu toții sănătoși!” Dar deosebit era faptul că, ciocnirea ouălor se făcea pe luatele (oul care se spărgea era luat de cel al cărui ou fusese mai tare).

Pentru belșug, pentru prevenirea unor nenorociri, în sâmbăta Rusaliilor casele, porțile și holdele erau împodobite cu buchete din flori de sânziene, tei și flori din grădină (bujor, rug) „pentru frumusețea, bogăția lor și pentru a fi apărate de trăsnet. Prin casă se presăra iarbă smulsă din teleac (teren agricol aflat lângă casă) și nu se mătura timp de trei zile ca să vină norocul. Astăzi se mai păstrează doar obiceiul împodobirii cu tei”.

Alte obiceiuri își au izvorul în teama ancestrală a omului față de elementele naturii pe care încearcă să le înduplece, să le îmblânzească. Între acestea se numără și sărbătorile periculoase, „băbești” inexistente în calendarul ortodox: Foca, pentru ca să nu le ardă agoniseala, Precupul ca să nu-i trăsnească, Sava și Sânbarbura („să nu lucrezi cu

acul, că dacă te-mpungi s-o coace și greu o mai trece”). Mai țin o sărbătoare, Cuvioasa Paraschiva, dar cu toată rigoarea numai cei ce au oi, pentru ca să le meargă bine, să se sporească și să aibă lapte mult.

Unele din aceste obiceiuri a căror semnificație e în mare parte uitată încă se mai practică. Altele au rămas doar în amintire, cum ar fi cel din ziua de Irimie când se obișnuia să se strige după borsăcăi, strâgă. „Oamenii, copii și adulți, ieșeau afară și până târziu strigau: «Cine duce mana dă la vaci/ Ducă-l o sută dă draci,/ Cine duce mana dă la oi/ Ducă-l o sută dă nevoi.»”

O altă divinitate aparținând calendarului precreștin, Marțolea (Marț Sara) este prezentă în amintirile celor mai în vârstă. Divinitate exclusiv malefică, pretindea semisărbătorirea zilei de marți prin interzicerea a patru feluri de îndeletniciri femeiești: torsul, țesutul, fiertul rufelor și făcutul pâinii, iar încălcarea conștientă aducea pedepse drastice.

Astfel, Marțolea, în concepția locală, le pedepsea pe femeile care lucrau în „sări mari” (serile de marți, vineri, sâmbătă). Mărturie în acest sens este una din multele povestioare spuse de soacre nurorilor:

„Nici n-o sfințit soarele bine, că o vinit Mărtoile, la o femeie ce torcea marțea, sub chip de femeie mai bătrână.

- Mai torci, mai ai toarce?
- Ba, gata-s amu, numai și-l găt dă rășchiet.
- Haidî că te ajut și io și rășchiezî și și-l bagi în ciubăr.

Și Mărțoia a ajutat-o. Fiind luată cu munca, femeia nu s-a uitat prea bine la străină. Pă măsură ce-și termina

lucru și a apucat a se uita la străină, a început a i se face frică, fiindcă femeia străină era cam mare și neagră, cu degete sucite și cârlimbate.

Dar fiindcă lucru o durat mai mult, s-o nimerit a băga tortul în ciubăr pă la miezul nopții, când cocoșii au început a cânta dă miezul nopții și Mărțoaia a fugit.

Așa o avut noroc femeia c-o scăpat, că altfel dacă apuca să bage căldarea cu apă fiartă în ciubăr, pă tort, o opărea.”

Apariția unei boli atrăgea după sine și necesitatea vindecării ei. Având în vedere că nu existau doctori, nici farmacii, țăranul român a trebuit să învețe să se descurce. Astfel, dispunând de o ofertă naturală bogată, practicarea medicinei naturiste a devenit o practică ancestrală pentru țăranul român, și implicit și pentru roșian.

Cunoștințele se transmiteau din generație în generație, de obicei „de la bună (bunică) la nepoată” și cele mai cunoscute plante erau: coada calului (*Equisetum arvense*) - bun la orice, chiar și la cancer; spânz (*Helleborus purascens*) - durere la abdomen; rostopasca (*Chelidonium majus*) - răceală, diarie, dureri de ficat; urzica mare (*Urtica dioica*) - circulația sângelui, inimă; mur (*Rubus caesius*) - vârful mlădițelor putea fi folosit în orice anotimp la tuse; coada șoricelului (*Achillea millefolium*) - infecții înăuntru; breiul (*Bryonia alba*) - reumatism; fructe de corn în compot - diaree; flori de tei (*Tilia*) - odihnă la cei mici, răceală; hrean (*Armoracia rusticana*) - durere de burtă, varice; mușețel (*Matricaria recutita*) diarie, somn, odihnă; flori de soc (*Sambucus nigra*) diarie, răceală; cimbrisor (*Thymus*

serpyllum) — lăuze, pentru tușea și febra copilului mic; minciună îngustă la tăietură și la „bube”. Mai erau folosite: sunătoare (*Hypericum humifusum*), afin (*Vaccinium myrtillus*), mentă (*Mentha verticillata*), busuioc de câmp (*Prunella laciniata*) etc.

Cunoșteau pe nume multe plante, știau unde să le găsească și strângându-le, uscându-le și conservându-le după anumite reguli le aveau pentru toate trebuințele. Astfel, în general se culegeau când erau înflorite (de exemplu urzica se culegea după ce se tăia o dată și creștea a doua oară), dar obligatoriu pe la amiază și când planta era uscată. Întinse rar, le uscau la umbră și apoi le țineau în săculeți.

O rețetă de preparare a unui unguent de gălbenele este următoarea:

- când se tăia porcul iarna, unsoarea după „mațe” și „prapur” se topea și nu se săra;

- vara, când erau flori de gălbenele se culegeau și se puneau în unsoarea retopită lăsând amestecul să dea în clocot (cam o mână de gălbenele la un litru de unsoare);

- se lua amestecul de pe foc și se lăsa acoperit de azi pe mâine când se retopea și se strecura;

- produsul strecurat se pune în pahare la răceală și se folosea de câte ori era nevoie.

Preparat în acest fel (simplu sau în combinație cu alte plante, cum ar fi coada șoricelului), acest unguent era folosit pentru tratarea unor diferite dureri, chiar și a celei de „rărurchi” (rinichi).

Pe lângă ceaiuri și preparate de genul celui de mai sus, o altă modalitate de folosire a plantelor medicinale erau în amestec cu pălincă. Se amestecau cu palincă se puneau la «dospit» câteva zile și apoi în funcție de combinație era folosit pentru uz extern sau intern. „Mergeau femei care se pricepeau la plante și culegeau fiara pământului (*Vincetoxicum hirundinaria*), iarbă tare, botocută, brusture galben, le puneau în palincă și când îi doreau mijlocul sau stomacul lua din sticlă.”

Putem spune că „plantele erau auxiliare importante” pentru țăranul român care le folosea ca remedii naturale, dar și la diferite practici majore, farmece și vrăji. Astfel, utilizarea lor era însoțită uneori și de descântece. Descân-tecele erau spuse de femeile mai vârstă, în special, dar puteau fi spuse și de altcineva. Erau însă și descântece cunoscute doar de câteva femei care erau considerate vrăjitoare precum descântecul de dată, de dezlegat, pentru furt. Ca să aibă efect, multe descântece se făceau până-n răsăritul soarelui, iar cele de miercurea și vinerea erau mai cu leac.

Scopul lor era de a vindeca și se practicau atât pentru oameni, cât și pentru animale. Ele se spuneau cu voce șoptită și se foloseau diverse unelte miraculoase precum cuțitul, apa, cărbunele, untura de porc, coada de mătură, fire de lână.

Poezia incantațiilor cunoaște în această zonă întruchipări poetice deosebite, precum cântecul de deocheat, care atrage în raza farmecului său omul și întregul cosmos. La marea majoritate a descântecelor este

invocată Sfânta Mărie pentru a ajuta la salvarea victimei. „Mărie maică Sfântă/ Io mă rog ție,/ Tu mă ajută mie!/ Să luă (numele) pă cărare/ Să-ntâlni cu diotetura-n cale./ - Hei diotetură spurcată, necurată/ Ieși din capul.... / Dân crângul nasului./ Dân fața obrazului./.... să rămâie curată și luminată/ Cum D-zău o lăsatu./ Nici un bai n-o avut/ Nici un bai să n-aibă./ Descântecul dă la mine,/ Leacul Doamne dă la tine./ D-o fi deocheat dă bărbat / Să-i crape trupul în patru,/ D-o fi deocheat dă femeie/ Să-i crape țâțele cu cosițele.” Acest descântec se zicea de trei ori și era folosit atunci când unei persoane i se făcea rău din senin pentru că se zicea este diocheată.”

Tot pentru deochi era și descântecul: „De a deocheat pe.... / Pice-i părul, spargă-i-se capul/ Curgă-i sângele.” Se spune de 9 ori și la fiecare descântec se stinge într-o cană 3 cărbuni, iar din apa rezultată se dă celui deochiat să guste de 3 ori, apoi cana se golește și se așează cu gura în jos.

Aceste zeități malefice erau alungate din trupul celui bolnav cu „apă neînceptă, de la nouă izvoare, luată de trei ori. În ea se sting cărbuni aprinși (în număr fără soț), având în mână un cuțit și-un fir din mătură și zicând blestemul: «Cu cuțātu te-oi tăia/ Cu mătura te-oi mătura,/ Pă mare te-oi arunca,/ Să pieri cum pierie rouă dă soare/ Și scopitu sub picioare.» Prin apă neînceptă se înțelegea apa luată de la izvor, fântână, dis-de-dimineța și fără a fi observat de cineva.”

Un alt exemplu este descântecul pentru scrânteli. „Dă scrântit piciorul se descânta așa, pă unsoare: «Doamne Mărie,/ Maică sfântă,/ Io, mă rog Ție,/ Tu-mi ajută mie,/

Gândul ce-l gândesc,/ Ceas bun să-ntâlnesc./ Luară,/ Să dusă ră/ 77 de fete, cu 77 de sâte (site)/ Nime-n lume nu le vede,/ Nime-n lume nu le-ntreabă./ Să-ntâlniră cu Maică sfântă-n cale./ Maica sfântă le-ntrebară:/ Dandi mereți voi/ 77 de fete, cu 77 de sâte./ Cu cosița despletită?/ Merem unde aflăm/ Trântituri și scrântituri./ Maica sfântă le spusî./ Viniți la.... (Vasalia, Minerva, etc.)/ Că-i trântit și-i scrântit./ Tămădiți piele cu piele,/ Carne cu carne,/ Os cu os napoi cum o fost./ (Vasalia....) din ceasu d-amu,/ Și din sfânta zi d-asta,/ Răsar curat, luminat/ Cum Dumnezeu l-o lăsat.» Acest descântec se zice de trei ori, iar cu unsoarea pe care s-a descântat se unge locul care doare.

Preocupat de soarta animalelor domestice care-i asigurau o parte din hrană, omul chema spiritele să-i aducă vacii laptele dispărut. Rituri și practici străvechi, descântecele pentru luarea sau întoarcerea manei erau foarte des întâlnite. Un descântec-leac pentru a readuce laptele dus de „strigoi” care se face pe un amestec de sare cu tărațe este: „De a rămas laptele de la (numele vacii) în izvoare, de a rămas peste trecători, de s-a mutat la alte vaci, de l-a mâncat borsăcăile, de s-a oprit la alte vaci tocmit, mă rog cu puterea lui Dumnezeu și cu a Maicii sfinte să vie napoi, cum vin albinele la știubei, furnicile la furnicar, cum vin oamenii la prilazuri și la popi în ziua de Paști. Din iarbă, din frunză și din hrana care le-o dăm, nici al ei să nu meargă la alta nici al alteia la ea.” După descântec se punea tărața la o punte sau prislaz sau la altă trecătoare, sau în lipsa acestora se pune tărața peste noapte în rouă și dimineața se dă vacii care a pierdut laptele. Descântecul se repetă de trei ori.

În cazul când vaca fată cu lăsat, se ștergea seara ugerul cu un sac de moară, acțiune însoțită de descântecul: „Lăsatu-le așa și fii amu dă dimineață/ Cum este amu dă dimineață”. Acțiunea se repeta dimineața zicând: „Lăsatu-le așa și fii amu dă sară/ Cum este amu dă sară”.

Încă mai sunt persoane care au credința că sunt care știu să „tocmească” vacile ca nimeni vreodată să nu le poată duce laptele. Se pot tocmi doar vacile tinere înainte de fătarea primului vițel cu cel mult două săptămâni. Există mai multe moduri de tocmit. Se întrebuințează un anumit număr de drob de sare, piper, tămâie, tărâțe, din toate semințele ce se găsesc în gospodărie, pe care le descântă, le leagă la un loc într-un petec alb, cu ațe roșii și negre pe care fie că le pun sub talpa sau pragul grajdului, fie că le leagă de coarnele vacii. Un procedeu mai sofisticat de tocmit este următorul: se sfredelește cornul drept pe le jumătate, se introduc 3 fire de piper, 3 de tămâie, 3 de grâu de primăvară, zicând: „Atunci să piardă (numele vacii) laptele și mana ei și s-o poată duce de la ea borsăcăile și strigoile, când din grâul acesta s-o sămăna și s-o face prescuri, s-or duce la biserici să le slujească popii și când cu tămâia asta s-o tămâia bisericile, și când piperul acesta s-o sămăna și o răsări și s-o face pom și cu sarea asta s-or săra liturghii de prescuri și s-or trimite pe la biserici. Nici atunci!”

Alte superstiții:

- Când pleci de-acasă undeva chiar dacă ai uitat ceva să nu te întorci că nu-ți va merge bine.
- Când ai ieșit să pleci undeva și ți-a ieșit cu vase goale înainte să știi că nu-ți va merge bine.

- Nu se șterg doi de un prosop în același timp pentru că se ceartă.
- Dacă dormi în noaptea de Anul Nou tot anul vei fi somnoros.
- Să nu umbli cu un picior încălțat și cu unul desculț că îți moare cineva.
- Să nu dormi în zi de sărbătoare căci tot anul vei fi somnoros.
- Să nu dormi în ziua de Paști că-ți va ploua fânul pe câmp.
- Există credința că dacă moare în săptămâna luminată dintre Paști și Duminica Tomei (Droștele) el merge direct în Rai.
- Să nu coși haina când ești îmbrăcat cu ea, că se prinde sâla de tine.
- Laptele nu-l dai afară fără a-l săra (previne puterea farmecului de a duce laptele).
- Vinerea nu este voie a se coace („în bob scrisu-i chipu Domnului”), a se spăla rufe („apa-i lacrimile Maicii Domnului”), orice lucru muieresc fiind oprit.

Informatori: Pașcondea Floare, anul nașterii 1911, Roșia, nr. 405; Cabău Eva, anul nașterii 1940, Roșia 479; Moclinda Eva, anul nașterii 1940, Roșia - Țarina, nr. 460; Pașcondea Eva, anul nașterii 1941, Roșia, nr. 665; Pașcondea Elena, anul nașterii 1947, Roșia. nr. 703; Ciuhandu Minerva, anul nașterii 1926, Roșia - Ponița, nr. 172; Ujoc Maria, anul nașterii 1942, Roșia, nr. 405; Bocoli Floare, anul nașterii 1955, Roșia, nr. 13.

Violeta Gherman

Satul Călățea.

Pagini de monografie

Mărturisim, încă de la început, că acest studiu monografic s-a născut dintr-un atașament profund la mentalul țărănesc, la viața țărănească, care a făcut cu putință sa se ivească în lumea culturală și civilizația românească. Apoi, factorul psihologic: apartenența la acest univers, Călățea fiind satul natal, atestat documentar cu aproape șase secole în urmă.

În plus, deși apare, tangențial, în diverse studii și lucrări științifice, în diferite monografii locale și zonale, un demers mai vast și cuprinzător nu s-a scris despre satul Călățea, deși prin ofertele sale, localitatea este interesantă atât din punct de vedere geografic, cât și istoric și lingvistic, folcloric și etnografic, economic și turistic.

Am încercat, așadar, în cercetarea întreprinsă, să restituim Bihorului, cât și oamenilor de cultură și turiștilor, imaginea unei localități care, deși aparținea unui topos mai întins și destul de omogen – Depresiune Vad-Borod –, are, totuși, particularitățile lui, oferind potențiale modele de dezvoltare rurală, mai ales în ceea ce privește turismul, dar și identitatea națională, prin păstrarea și promovarea structurilor tradiționale din diverse domenii. Am urmărit să susținem – printr-o cercetare obiectivă – pe cei care doresc să-și dezvolte sectoare particulare în agricultură, servicii, activități culturale, turism; să contribuim la

sprijinirea locuitorilor din Călățea pentru a exploata mai bine resursele locale și personale, să aducem un spor de cunoaștere despre localitate, care să conducă în cele din urmă, la mutațiile profesionale impuse de prezent, prin inițierea într-o nouă activitate, să facilităm, prin lectură, educația pentru sănătate și timp liber etc.

Dimitrie Gusti spunea că monografia, studiul monografic, "înseamnă în primul rând alegerea unui domeniu social bine-determinat pentru a câștiga o noțiune cât mai completă a lui și a îngrădi nesiguranța cunoașterii până a o suprima cu totul prin metoda vie a observației directe"¹. Pe urmele lui am început cercetarea satului Călățea, în mai multe campanii de cercetare, urmărind, de fiecare dată, aspecte precise: geografie, istorie, sociale, economice, etnografice și folclorice, turistice.

Am folosit, în demersurile noastre, când observația directă, când ancheta și interviul, când cercetarea arhivelor (comunei Aștileu, Bisericii ortodoxe din Călățea, școlii gimnaziale din Călățea etc.), colecționând apoi datele și informațiile obținute, selectându-le pe cele relevante, comparându-le, toate printr-o coordonare și interpretare interdisciplinară.

Am încercat, cât este posibil, ca demersul rezultat să fie sincer și obiectiv, cât mai exact și complet, controlându-l și verificându-l pe cât ne-a stat în putință. Coroborarea datelor obținute au furnizat o abordare din perspectivă sincronică, dar și diacronică, punând în evidență

¹ Gusti, Dimitrie, Herseni, Traian, Stahl, H.H., *Monografia – teorie și metodă*, Ed. Paideia, București, 1999, pag. 44.

schimbările survenite în timp în lumea satului Călățea și, desigur, mutațiile recente apărute în acest areal, realizând, sperăm noi o panoramă vie a evoluției istorice a satului Călățea, spațiu în care se împletesc elementele tradiției cu cele ale noului și modernului. A rezultat, așadar, o lucrare care se adresează deopotrivă industriilor culturale și turistice, activităților din sfera educației, consumatorilor de cultură țărănească, dar și autorităților locale sau cercetărilor științifice din domeniu.

Satul tradițional bihorean

Așezările rurale din Bihor pot fi definite precum capătul unui lanț evolutiv extrem de complex, care a durat milenii și trebuie urmărit pas cu pas, chiar dacă acest lucru nu este atât de ușor. Fiecare legătură, de la un stadiu la altul, poate fi înțeles numai prin coroborarea datelor mai multor discipline: istorie, arheologie, lingvistică, etnologie și folclor, demografie etc.

Sub aspectul geografic, așezările rurale bihorene se încadrează în trei mari grupe: sate de câmpie, sate de deal și sate de munte.

Satul de câmpie avea și are caracter agricol, bazat pe creșterea animalelor mari, de tracțiune, necesare lucrării pământului. În prezent, așezările rurale din zona de câmpie au în medie peste 1500 de locuitori, unele depășind cu mult această medie.

Cei mai mulți locuitori din județul Bihor se înregistrează în satele de deal (aproximativ 210000), media unui sat din această zonă fiind de 600.

Bogățiile solului și subsolului, precum și formele de relief variate, au determinat un avans demografic general localităților din zona de deal, unde se putea practica agricultura, și unde existau condiții propice pentru creșterea animalelor.

Instalațiile tehnice țărănești, precum: morile de apă, pive de postav, joagăre hidraulice apăreau datorită apelor curgătoare existente, aceasta fiind premiza apariției lor.

În cadrul acestui tip de sat, lemnul era mult mai la îndemână, fiind folosit la toate nevoile casnice, iar dealurile puteau fi împânzite cu livezi și vii, toate acestea, pe lângă apă, completând posibilitățile de hrană ale locuitorilor.

Trăsăturile specifice ale acestor areale geografice erau ocupațiile de bază, reprezentate prin agricultură și creșterea animalelor, care au avut un rol esențial în apariția și consolidarea satului de tip răsfirat. În jurul casei era pământul pentru arat, iar pășunea și fânașul, în vecinătate, dispunerea gospodăriilor ducând adesea la confundarea vetrei satului cu cea a moșiei satului.

Satele de munte, care să îndeplinească toate caracteristicile specifice acestui tip de așezare, se întâlnesc rar în județul Bihor, cele existente, având vetre risipite pe suprafețe mari de teren, sub forma unor gospodării singuratice, cătune sau crânguri.

Există însă și așezări formate din mai multe crânguri, fiecare având câte 5-10 gospodării, acestea se mai pot numi și așezări de coabitare, deoarece, inițial, ele erau formate dintr-o singură familie.

Ocupația de bază a locuitorilor acestor tipuri de sate (de munte) a fost, încă din cele mai vechi timpuri, creșterea animalelor.

Din această perspectivă, Călățea este o localitatea care întrunește toate atributele satelor de deal și de munte.

După anul 1990, societatea românească, bulversată fiind de industrializare și urbanizare forțată, a trăit pentru moment iluzia reîntoarcerii la tradiția satului, fapt dovedit, ulterior, imposibil.

În satul actual, ruralitatea nu mai este cea tradițională, modernizarea fiind la ordinea zilei.

Scurt istoric al satului Călățea

Primele dovezi ale existenței umane în Crișana aparțin paleoliticului și au fost descoperite în câteva peșteri aflate în defileul Crișului Repede (Șuncuiș) și la izvoarele Văii Iadului, recent reconfirmate de descoperirile de artă parietală din peștera Coliboaia; datate cu radiocarbon, s-a dovedit ca au o vechime de aproximativ 35.000 de ani. Semne ale culturii și civilizației locuitorilor acestei zone au fost transmise încă din neolitic, prin obiecte precum: vasele de lut, unelte pictate, figurine antropomorfe de lut ars, obiecte din cupru și aur, iar din epoca bronzului: templul de la Sălacea, cetățile de la Sălacea și Otomani, numeroase depozite de bronz (Tăuteu, Găloșpetru, Sălard, Oradea, Biharea, Mișca), tezaure de aur scoase la lumină la Oradea și Hodiș, precum și instrumente specifice unor ateliere de turnătorie (Sântion, Oradea, Oșorhei).

Dovezi ale existenței umane încă din acea perioadă s-au descoperit atât în comuna Aștileu, cât și în satul Călățea, mai ales în peșteri, precum Cugliș și Colbești, care oferă material bogat pentru cercetarea paleoliticului și neoliticului: vetre de foc, piese din bronz, morminte cu inventar funerar, vase de lut etc.

O altă epocă este cea a fierului, epocă din care avem numeroase vase mari bitroconconice cu proeminențe, străchini cu baza răsfrântă spre interior, vase-borcan cu pereți drepecți ornamentați cu brăuri alveolate sau crestate și cu butoni.

Aceste descoperiri arheologice, pentru o epocă mai apropiată de noi, reliefează, participarea majoră a locuitorilor de pe teritoriul Bihorului la istoria Daciei în vremea lui Burebista, a urmașilor săi și a lui Decebal.

După cucerirea romană, ținutul Bihorului a intrat parțial, în componența Daciei romane; au fost identificate castrele romane de la Bologa și Tileagd, cetatea romană de la Negreni, dar și valuri romane de pământ, cu scop de apărare, în sud-vestul Oradiei, toate acestea pe Crișul Repede.

Numeroasele tezaure de monede romane, piesele de îmbrăcămintă sau podoabele de bronz, care au fost descoperite în zona celor trei Crișuri și a Barcăului, sunt dovada ca dacii liberi vor întreține legături economice și culturale cu lumea daco-romană, dar și cu anumite popoare migratoare.

Una dintre căile de legătura, menționată și mai sus, a fost Crișul Repede, unde a fost găsit un adevărat „tezaur

monetar” de denari imperiali, precum și în Călățele și vecinătățile acesteia: Vadu-Crișului, Tileagd, Ineu, ceea ce denotă puternica legătură și schimburile de bunuri materiale și spirituale dintre dacii liberi din Bihor și daco-romani.

Migrația carpilor în zona de câmpie a Crișanei este un fapt care trebuie reevaluat odată cu descoperirile de la Oradea-Sântion-Sere, deoarece și istoriografia antică documentează, totodată, așezarea unui grup însemnat de carpi în Pannonia.

Prezenta gepizilor este reclamată de un bordei cu ceramică fină negricioasă din incinta cetății de la Biharea, de un mormânt cu arme de tip scramaxis și ceramică fină cenușie-negricioasă cu motive lustruite de la Oradea și de cimitirul de inhumație de la Valea lui Mihai, acestea fiind descoperiri târzii, la răsărit de limita dintre câmpia joasă a Tisei și câmpia înaltă împădurită.

În cursul secolelor IV-VII, sub „stăpânirea” gepizilor, este pusă în evidență realizarea unității culturale populare, de origine daco-romană, pe întreg teritoriul Daciei, datorită descoperirii așezărilor de la Biharea, Sănnicolau Român, Râpa, cu ceramica negricioasă-zgrunțuroasă, de tip Biharea-Florești-Cândești.

Prin puterea economică, prin viața culturală și socială proprie, comunitățile românești (obștile sătești) din secolele VII-XI, nu numai că vor dăinui în timpul migrațiilor, ci se vor constitui în forme statale, precum voievodatul lui Menumorut (cu centrul în cetatea de la Biharea). Așadar, românii au intrat în contact cu ungurii în urma cu peste

1100 de ani, pe teritoriul Transilvaniei și al Pannoniei, însă cucerirea celor mai multe dintre teritorii de către unguri s-a făcut târziu și treptat (după creștinarea și feudalizarea parțială a ungarilor). Ducatul bihorean, având o populație numeroasă, a fost supus controlului ungarilor, încă înainte ca Ungaria să se constituie ca stat, însă cucerirea efectivă și organizarea teritoriului cucerit se va face mult mai târziu, și în trepte.

Încă din acele vremuri, românii erau creștini, cunoșteau scrisul, alfabetul lor fiind preluat și de secui, (ungurii, secuii și khazarii erau păgâni, iar slavii, avarii și bulgarii admiteau prezența parțială a „cuvântului Domnului”). Undeva prin anii 1204-1205, izvoare datoare papei Inocențiu al III-lea pomenesc despre unele mănăstiri ortodoxe în zonă, dar și de prezența unui episcopat de rit grecesc, aparținând de Patriarhia de la Constantinopol, acesta din urma trebuind să fie adus sub „dominația” bisericii catolice.

Stadiul de evoluție al lumii bihorene în jurul anului 900 este greu de cunoscut timp de un secol și jumătate, neavând nicio informație despre prezența ungarilor sau a secuilor în zonă, asta mai ales după luptele de la Biharea. Organizarea administrativă a teritoriului ungar are loc după procesul de feudalizare, ajungându-se la fondarea statului, această etapă fiind marcată de creștinarea și încoronarea ca rege a lui Vajk, devenit Ștefan I (1000-1038), care, ulterior, a fost sanctificat. În urma acestui proces, noul stat fondat este numit regat apostolic și primește de la papalitate misiunea de a converti păgânii și „schismaticii”.

Între anii 1077-1095, episcopia de la Oradea funcționa sub pavăza lui Ladislau I, însă cele doua instituții – comitatul și episcopia – funcționau încă din 1111, când sunt menționați comitatele Saul de Bihor și episcopul Systus. Colonizările de populație ungurească din Crișana cresc în intensitate, în acea perioadă, mai ales în secolul al XIII-lea, comitatul Bihor restrângându-se și el, cuprinzând nucleul fostului ducat al lui Menumorut, însă aceste colonizări și instituirea controlului regatului și al bisericii catolice nu au putut desființa instituții și nici realități românești existente, românii continuându-și viața în cadrul bisericii ortodoxe, a cnezatelor și voievodatelor, organizate după vechea tradiție.

Dezvoltarea relațiilor feudale în Bihor a slăbit pentru un moment dominația ungară și a favorizat consolidarea elementului autohton, românesc.

Voievozi și voievodate precum: voievodul Nicolae, fiul lui Paul (1274), Voievodul Neagul din Hodiș (1326), voievodul Petru din Vintere (1349), voievodatul lui Ioan din Beiuș și voievozii români din Remetea (1363), voievodatele lui Tihomir și Maxim de la Valea Gepișului (1366), voievodatul Borodului condus de voievodul Ioan Comor-zovan (1392) și voievodatul din Cărăndeni au fost pomenite, începând cu secolul al XIII-lea până în secolul al XVII-lea, în diferite documente.

După secolul al IX-lea, elita societății românești apare în documente sub diferite nume: duci-voievozi, juzi-cnezi, potentesetc., care, cu timpul, devin un fel de primari ai

satelor, supuși noilor stăpâni, de cealaltă parte aflându-se țărănimea dependentă (iobăgimea).

Comitatul Bihor, din punct de vedere administrativ, se întindea până la Nord de Debrețin, se învecina cu comitatele Sătmar și Szabolcs, la Nord, cu Békés, spre Vest, cu Zărandul, la Sud, spre Sud-Est, cu Alba și Cojocna, iar, la Nord-Est, cu Crasna și Solnocul de Mijloc, aceasta în secolele XV-XVI. Până în anul 1660, când Bihorul va fi transformat în cea mai mare parte în pașalâc turcesc, acesta a făcut parte, din punct de vedere politic, din principatul Transilvaniei.

Cetatea Oradea este cucerită de oștile habsburgice la 5 iunie 1692, când puterea otomana intră în declin, iar oștile turcești sunt înfrânte la Viena (1683) și la Mohács (1687), după aceasta întregul comitat Bihor intrând sub administrație militară austriacă.

Până la reformele lui Iosif al II-lea, organizarea comitatului s-a menținut aproape neschimbată, Bihorul având un oraș liber regesc și 464 târguri și localități, însă același Iosif al II-lea desființează comitatele, înlocuindu-le cu districtele administrative, în Bihor de district administrativ fiind la Oradea. După ce, în 1790, se revine la vechea organizare a comitatului, în 1849 acesta se desființează din nou și iau ființă două circumscripții administrative, la Oradea și Debrețin, pentru ca, în anul 1861, să se revină iarăși la forma din 1848, formă care se va menține până în 1918, când, după Marea Unire, comitatele vor fi transformate de județe.

Din județul Bihor face parte și comuna Aștileu, în cadrul căreia se află și satul Călățea.

Prima atestare a localității Aștileu apare în anul 1335, sub numele de Uskeleu, aceasta fiind parte a domeniilor lui Czibak și Eszthazy, apoi, în anul 1341, apare sub denumirea de Weskwlew, iar, în 1552, FölsöEskülö, AlsoEskülö, aparținând văduvei lui Wolfgang Eszthazy.

În anul 1694 apare sub denumirea de Esküllö (Aștileu), în 1712, alături de alte localități, precum Călățea și Chistag, aparține Fiscului Regal, și separat de acestea aparține lui Wolfgang Orosz și lui Ștefan Barlok, ca, între anii 1713-1719, să aparțină doar lui Ștefan Barlok.

Din anul 1720, Aștileu va aparține lui Adam Boronkaj.

Totodată, localitatea Aștileu (Eskülö) a fost pomenită în izvoarele narrative maghiare, care vorbesc despre ea ca fiind o localitate în care au depus jurământul Arpad și Menumorut, după căsătoria copiilor lor (fiul lui Arpad s-a căsătorit cu una dintre fiicele lui Menumorut). Cea de-a doua versiune se refera la denumirea în limba maghiară a localității Aștileu, care își are denumirea de la numele primului nobil care a primit ca danie această localitate, băștinașii de atunci botezându-o cu numele de Aștileu.

Din aceasta comuna fac parte localitățile: Aștileu, Peștere, Chistag și Călățea, care au format notariatul Cercual Peștere, fiecare localitate fiind considerată comună, până în anul 1950, când, în urma reorganizării teritoriale, fiecare comună era alcătuită din mai multe sate componente.

În ceea ce privește localitatea Călățea, a fost atestată în anul 1475 – Kalotha, aparținând familiei Csáky și Drágfy, mai apoi făcând parte din domeniul Țețchea al familiei Czibák, ca localitate românească.

În anul 1552, Călățea, alături de Chistag, Ortiteag și Aștileu, număra 6 porți, satul Călățea aparținând văduvei Wolfgang Eszthazy.

Satul Călățea este omis din conscrierea anului 1692, urmând ca, în anul 1712, să aparțină Fiscului Regal și lui George Szenasy, pentru ca, între anii 1719-1720, o mai mare parte din localitate aparține Fiscului, iar partea rămasă, parte mai mică, aparține lui Sigismund și Iosif Szenasy.

În ceea ce privește populația satului Călățea, în anul 1699 el număra între 4 și 5 familii; în 1712, Conscr. Comit: – iobagii: judex Theodorus Bogya, Paschalis Liga, Paschalis Nagy, Georgius Filep; în 1715, Acsádi – 2 iobagi unguri; în 1719, Conscr. Comit: – iobagii: judex Brindus Paskuly, Bogya Toducs, Szurkás Flore, Philep Gyurka, Szakar Mihaly, Prasa Karacson, Prasa Iovan, 5 frați și 5 fii peste 16 ani; în 1720, Acsádi – 6 iobagi, 2 unguri și 4 români; în 1723 Conscr. Comit: – 9 iobagi; în 1746 Conscr. Comit: – 8 iobagi, 2 frați și fii, 1 jeler; în 1753 Conscr. Comit. – 10 iobagi, 5 frați și fii peste 16 ani.

Revenind în actualitate, contextul istoric în care modernitatea întâlnește Crișana tradițională, de altfel o întâlnire revelatoare - deoarece numai prin întâlniri se revelează diferențele - este fatală pentru tradiție. În tumultul modernității și postmodernității, peisajul Crișanei

tradiționale și al peisajului tradițional românesc, în general, se regăsește în reevaluare, însă nu în cea interioară, a purtării de tradiții, ci în cea exterioară, de adaptare la un univers european industrializat, uniformizat, globalizant, neidentitar național.

Cadrul natural și antropic

Satul Călățea este amplasat în depresiunea Vad-Borod, care la rândul său este situată în partea nord-vestică a Munților Apuseni, nu departe de izvorul râului Crișul Repede, între Munții Plopișului și Munții Pădurea Craiului, continuându-se înspre vest cu Depresiunea Oradiei, în cadrul ei deosebindu-se două diviziuni: depresiunea Borod și depresiunea Vad.

Această depresiune, Vad-Borod, cuprinde opt comune: Aștileu, Aușeu, Borod, Batca, Lugașu de Jos, Măgești, Șuncuiș, Vadu-Crișului și orașul Aleșd.

Comunele amintite anterior au un număr variabil de sate: în Lugașu de Jos – două sate (Lugașu de Sus și Urvind), câte trei sate în comunele: Aștileu (Chistag, Peștere, Călățea), Șuncuiș (Bălnaca, Bălnaca-Groși, Zece-Hotare), Vadu-Crișului (Birtin, Tomnatic, Topa de Criș) și în orașul Aleșd (Pădurea Neagră, Peștiș, Tinăud), în Borod (Borozel, Cetea, Cornițel, Șerani, Valea Mare), Aușeu (Groși, Luncșoara, Cacuciu Vechi, Codrișor, Gheghie), Bratca (Beznea, Damiș, Lorău, Ponoara, Valea Crișului) cinci sate, iar în comuna Măgești (Butan, Josani, Dobricionești, Gălășeni, Ortiteag, Cacuciu Nou), șase sate.

Comuna Aștileu este situată la sud de Crișul Repede, în Nord-Vestul județului Bihor, pe drumul județean 764C Tileagd-Aștileu-Șuncuiș-Bulz. Pe ruta Oradea-Cluj-București, la o distanță de 40 kilometri de Oradea și la 110 kilometri de Cluj-Napoca, se află și calea ferată din Aștileu.

Comuna Aștileu este așezată la 47°01' și 25" latitudine nordică și 22°24' și 30" longitudine estică, însă, monografic, este situată la contactul dintre platoul calcaros Piatra Craiului și depresiunea tectonică de tip golf Vad-Borod.

Așezarea geografică a satului Călățea

Satul Călățea este așezat de-a lungul Văii Mierăie, 46°59'28" latitudine nordică și 22°24'15" longitudine estică, la o altitudine de +234 m, la 8 km de centrul administrativ (Primăria Comunei Aștileu).

Cel mai apropiat oraș de satul Călățea este Aleșd, la aproximativ 15 km distanță, de care este legat prin D.J. Aleșd-Aștileu-Călățea-Beiuș.

Relieful

Teritoriul comunei Aștileu se dispune pe diferite unități de relief: lunca mare a Crișului, cu aspect de câmpie, și pe dealurile cu caracter piemontan de la poalele Munților Pădurea Craiului.

Datorită acestui fapt și structurii geo-logice și geomorfologice, peisajul comunei este variat și totodată creează o notă de pitoresc.

Relieful fluviatil este reprezentat prin valea Crișului Repede, aceasta prezentând un sector de vale largă, cu aspect de depresiune, care are o lățime ce depășește 2 km.

Relieful luncii prezintă o serie de microforme, cursuri și meandre părăsite, mici văi ale pârlăurilor ce se scurg spre colector.

Terasele din stânga bazinului Crișului Repede sunt semnalate în număr de cinci:

- terasa T1 de luncă (2-4 m altitudine), cea mai îngustă lățime fiind între Tinăud și Ortiteag, iar cea mai mare, între Oșorhei și Fughiu;

- terasa T2 de luncă (7-15 m altitudine), care se poate observa începând de la Ortiteag, cu maximă dezvoltare între Aștileu – Țețchea, Lugaș – Aleșd;

- terasa T3 de luncă (20- 25 m altitudine), pe care este construită Fabrica "Refractara" și, de asemenea, o bună parte din localitatea Aștileu;

- terasa T4 (55-60 m altitudine) se prezintă la nivelul peșterilor, cea mai mare altitudine fiind întâlnită în Aștileu (320-350 m);

- terasa T5 (75-90 m), care cuprinde o parte din platoul calcaros al Munților Pădurea Craiului, înălțimea maximă fiind platoul Dealul Crucii (717 m), platoul fiind așezat deasupra Aștileului, spre Călățe, la dreapta de șoseaua asfaltată Aleșd-Beiuș.

Din punct de vedere genetic, terasele sunt aluvionale, grosimea stratului de pietriș atingând 1,5 – 2 metri, pe care s-a format solul destul de roditor al celei de a doua terasă, și podzolic, întâlnit pe a treia și a patra terasă. Cu excepția

terasei de luncă de 2-4 m altitudine, care este bine dezvoltată, celelalte nivele de terasă apar mai slab dezvoltate, cu cât sunt mai vechi.

Munții Pădurea Craiului fiind alcătuiți din calcare, relieful dezvoltat pe aceste formațiuni este cel calcaros.

După aspectele generale de relief, care se diferențiază pe direcția est-vest, Munții Pădurea Craiului pot fi împărțiți în două subunități:

- o culme muntoasă, alungită, care se întinde în stânga văii Iadului și care are altitudini de 900-1000 m, această zonă făcând legătura cu masivul Bihariei și Vlădesei.

- Munții Pădurea Craiului propriu-zis, cu altitudini între 500-800 m, care au caracter de munți joși (Geografia României, 1984).

Între dealurile cu altitudini de 500-600 metri se numără Dealul Cornetu, pe care se află satul Călățea, precum și Dealul Șerbota, situat între satul Călățea și satul Aștileu.

Eroziunea de suprafață este caracteristică zonelor cu o textură slabă a solului, precum și pe pantele pe care se execută arături.

În cadrul proceselor de remodelare actuală, un rol important îl au și procesele de spălare areală generate de acțiunea apelor de ploaie, aceste procese constituind procese torențiale destul de dezvoltate în raza comunei și, implicit, a localității Călățea, cu precădere în locurile în care nu se face o exploatare rațională a terenului.

În peșteri poate fi constat un proces de dizolvare chimică, și în același timp, de depunere.

Complexitatea structurii geologice prezente în tot acest areal , al Munților Pădurea Craiului, a determinat o varietate mare de bogății ale subsolului, precum: resurse nemetalifere, bauxite (Călățea-Cornet, unde în trecut, o bună parte a locuitorilor aveau locuri de muncă, în cadrul minelor existente, în exploatarea bauxitei), argile refractare (Șuncuiș, Bălnaca), calcare compacte cuarțoase (Chistag), lignit (Bratca și Bălnaca), precum și apă termală (Aleșd).

Apele

Datorita infiltrațiilor în calcar, rețeaua hidrografică a acestor munți calcaroși, Munții Pădurea Craiului, este una rar întâlnită. Văile sculptate de infiltrații sunt scurte și adânci, mărginite de versanți puternic înclinați, care dau aspectul unor chei, cum este și cazul Văii Mierăie din Călățea.

Principalul râu care străbate comuna, este Crișul Repede, care are aici ca afluenți Valea Mierăie, Valea Pijniții și Valea Riciului. Dintre acești afluenți, Valea Mierăie este cea care străbate satul Călățea în întregime, cu un curs de 15 km, aceasta avându-și izvorul în satul Tomnatic la Valăul Lichii, pe un platou calcaros, cu porțiuni înguste, sub forma de chei.

O parte din Valea Mierăie intră în dolina numita Potriva, urmând să apara în satul Peștere, la Pijnița, loc de unde Valea Mierăie capătă numele de Valea Pijniții, care, mai apoi, se varsă în Valea Aștileului (numele Văii Mierăie în localitățile Aștileu și Chistag).

Solurile

Solurile specifice Comunei Aștileu, în special satului Călățea, după *Monografia geografică a României*, sunt „solul brun montan de pădure tipic și podzolic” și „solul brun acid montan de pădure, în diferite grade de podzolire”.

Apar solurile de pajiști subalpine (pe culmile înalte), caracterizate prin predominarea precipitațiilor, făcând ca procesele pedogenetice să se desfășoare în timp relativ limitat, unde vegetațiile sub care ele se formează sunt alcătuite din pajiști primare și secundare, predominând *Agostrophysodes*, *Festuca ovina* și *Nardus stricta*, în unele locuri alternând cu tufișuri de *Pinus montana*, profilul lor fiind relativ subțire, cu un conținut ridicat de materie humică, formată din acizi fulvici și humici, conferind un grad aproximativ ridicat de aciditate.

Predominant pe rocile acide, sisturi cristaline sau pe gresii și conglomerate care sunt dispuse insular în zonele de păduri (rășinoase și foioase, de la 400m altitudine) se formează solurile domeniului forestier.

În zona montană înaltă, în condițiile unui climat umed, răcoros, cu drenaj natural excesiv, sub păduri de molid, este răspândit solul montan brun acid. Povârnișurile mai puțin înclinate și suprafețele cu drenaj condiționează apariția anumitor procese, cum ar fi cel de podzolire, acestea din urmă ducând la formarea solului brun acid podzolic.

Solurile montane brune apar în zonele ocupate de păduri de fag, amestec de fag-rășinoase, molidișuri, însă cele mai mari suprafețe sunt ocupate de solurile brune de

pădure, situându-se în zona pădurilor de fag sau amestecate de foioase, până la altitudini de aproximativ 700 m. Solurile brune de pădure se dezvoltă pe un conținut bogat în componente bazice, condițiile climatice fiind mai blânde.

În Munții Pădurea Craiului se află un tip de sol intrazonal, rendzinele, care ocupă suprafețe semnificative, fiind întâlnite în condiții de relief accidentat, în zonele interfluviale, fiind legate de condițiile de climă umedă și de existența pădurilor de fag în amestec cu cele de conifere (Geografia României, 1984).

Un alt tip de soluri întâlnite aici sunt și cele de luncă, soluri care cuprind aluviunile și solurile aluviale, ele reprezentând zona agricolă de-a lungul râurilor.

Flora și fauna

Fauna și flora din Călățele sunt extrem de diverse și bogate. Asociațiile de vegetație sunt dispuse într-o zonalitate verticală, datorită treptelor de relief, orientării pantelor, influenței climatice din zonă etc.

Pe suprafețe restrânse întâlnim etajul subalpin, în special în masivele dinspre Dobrești și Borod, dar și împrejurimi, aici dezvoltându-se pajiști dominate de iarba stâncilor (*Agrostis rupestris*) și țapoșică (*Nardus stricta*), în amestec cu firuța (*Poa alpina*), păiușul pestriț (*Festucavio-lacea*), pătrunjelul de munte (*Lingusticum mutellina*), clopoțelul (*Campanula napuligera*), jneapănul (*Pinus montana*, *Pinus muga*), merișorul (*Vaccinium vitis-idaea*), ienu-părul pitic (*Juniperus sibirica*).

La acest etaj, fauna este destul de slab reprezentată, mai ales prin rozătoare, reptile – vipera comuna (*Vipera berus*), șopârla de munte (*Lacerta vivipara*); păsări - fâsa de munte (*Antus spinoletta spinoletta*), fluturașul de piatră (*Tichodromamuraria muraria*) și capra neagră (*Rupicapra rupicapra*), întâlnită destul de rar.

În pădurile care ocupă o însemnată suprafață din satul Călățeș, trăiesc o serie de animale mari, importante pentru carnea și blămurile lor: mistrețul, căpriorul, iepurele, vulpea, veverița etc., dar și: lupul, jderul de pădure; pasări precum: graurul, ciocârlia, prepelița, barza, ciocănitoarea, cucul, coțofana, pițigoiul, turtureaua, porumbelul sălbatic, cioara, uliuletc. și insecte care, vara trăiesc aici din abundență: lăcustele, greierii, coșaii, furnicile, buburuzele, fluturii, gândacul de Colorado, dar și insecte vătămătoare, precum: fluturi a căror omizi se hrănesc cu frunzele copacilor (cărăbușii).

Mai nou, lacurile de acumulare (Lugaș), sunt vizitate de rațe sălbatice, iar peșterile sunt populate de lilieci.

Se pare că, în aceste locuri, cândva, zimbrul a fost „fala”, animal care în prezent îl întâlnim doar în rezervații. Tot aici trăiesc și melcii, ariciul, șoarecele de pădure, șobolanii, șerpii etc.

Etajul coniferelor este dominat de molid, căruia i se adaugă și bradul, dar și paltinul de munte, scorușul, iar la parterul pădurii - mușchii verzi, merișorul, murul, zmeurișurile, căpșunile sălbatice, frăguțe etc.

De aici, până mai jos, spre Aștileu, pe locurile mai însorite ale culmilor, apar pădurile amestecate de rășinoase

și fag, asta datorită climatului mai blând: fagul, molidul și bradul.

Stratul arbustiv este format din: alun, păducel, liliacul carpatin-iorgovan, lemnul vântului.

Etajul propriu-zis al fagului domină mai tot satul Călățea, caracteristic pentru acesta fiind pădurile pure de fag, în partea superioară a zonei apărând, în cantități mici, bradul, iar în partea inferioară apar: carpenul, frasinul, ulmul, gorunul. Dintre arbuști, care sunt de puține tipuri, amintim: alunul, cornul, păducelul, măceșul etc.

Pajiștile de pe locul pădurilor sau din poieni constituie cele mai prețioase fânețe și pășuni din domeniul forestier, în compoziția acestora predominând iarba vântului, pieptănărița, tremurătoarea, păiușul de livezi, clopoței, diferite specii de trifoi, ghiocei, brândușe.

În arealele umede (mlaștini), care sunt extrem de puține, întâlnim o vegetație săracă- de stufăriș, papură, pipirig, rogoz etc.

În apele Crișului Repede, cât și în majoritatea afluenților, printre care și Valea Mierăie, apar păstrăvul indigen, păstrăvul curcubeu, lipanul, mreana de munte, cleanul, cicarul, dar și racul de munte.

Ocupații și îndeletniciri

Principalele ocupații ale locuitorilor din Călățea au fost, de-a lungul vremurilor, creșterea animalelor și cultivarea pământului, însă, datorită, sporirii populației și nevoii de noi terenuri agricole, s-a practicat, pe scară largă, și exploatarea pădurilor, prin defrișări.

Cea mai veche ocupație a locuitorilor din Călățea rămâne însă agricultura, care se practica la altitudine, pe coline, pe terasele naturale, dar și pe luncile și de-a lungul pâraielor din zonă. Cele mai utilizate unelte în agricultură sunt: plugul cu brăzdar de fier, tras de cai sau boi, grapa din lemn, cu dinți de fier, sapa și hârlețul (instrumente pentru arat sau săpat), pe când semănatul se făcea cu mâna, iar seceratul cerealelor, cu secera sau coasa.

După ce era efectuată tăierea cerealelor, acestea se adunau în snopi, după care se aranjau în cruci, în clăi (căpițe) sau stoguri (căpițe mari), mai apoi urmând a fi treierate (călcate) cu îmblăciul, acestea fiind vânturate cu treierul manual. Mai târziu, treieratul se efectuează cu ajutorul unei batoze acționate manual (ulterior, mecanic). În urma acestui proces, cerealele obținute erau trecute prin ciur (sită mare), sau prin trier (instrument de separare a cerealelor de paie sau pleavă), pentru a separa mai bine cerealele de pleavă și paie. Deoarece în urma treieratului rămâneau multe paie, locuitorii le foloseau ca așternut pentru animale, în grajduri.

Grădinăritul și cultivarea pomilor fructiferi ocupau un loc minor în activitatea agricolă a localității Călățea, aici, în general, cultivându-se ceapa, usturoiul, morcovul, pătrunjelul, în cantități mici (de regula, doar pentru alimentația familiei), pe suprafețe la fel de mici (până la 5 ari), iar mărul, prunul și nukul erau pomii cei mai des întâlniți în curtea gospodăriilor. Toate fructele și legumele erau conservate în pod, pe fân, sau în pivnițe, erau uscate, sau folosite la obținerea dulceții (dulceață de mere, miere

de prune). Legumele, precum ceapa sau usturoiul, erau scoase din pământ împreună cu coada, mai apoi urmând a fi împletite și agățate în pivnițele țăranilor. Mai aproape de zilele noastre, ceapa și usturoiul, precum și restul legumelor, se păstrau pe timp de iarnă, și până la apariția noilor răsaduri, în cutii, iar pătrunjelul și țelina, în cutii sau găleți umplute cu nisip.

Creșterea animalelor - bovine, capre, oi, cai, porci - a fost favorizată de pășunile și fânețele din zonă, care au asigurat siguranța și stabilitatea locuitorilor de pe Valea Mierăie, produsele animale obținute fiind conservate, dar și prelucrate, în casă, constituind și ele, pe lângă legume și fructe, hrana de bază (carne, oua, lapte, brânză, untură etc.)

Pășunatul oilor se făcea cu stâna la munte, cu staul, în turmă, în timp ce vitele mari erau duse în munte, după terminarea muncilor agricole de primăvară, și coborâte în sat după recoltarea porumbului. În prezent, nu mai putem spune același lucru referitor la pășunat, deoarece numărul de animale din localitate s-a redus semnificativ, fiecare familie pășunându-și animalele pe propriul pământ, sau în turme mici, unde în fiecare zi câte un membru al familiilor care au animale în turma (ciurdă de vaci), păzește animalele de dimineața, până seara, când le duc acasă.

O altă ocupație importantă a locuitorilor din Călățea era lucrul la pădure, începând cu tăierea arborilor, continuând cu transportarea și prelucrarea acestora (prelucrarea lemnului).

Cu secole în urmă, pentru prelucrarea primară a lemnului erau utilizate morile de scânduri (joagăre),

devenite mai târziu fireze, apoi adevărate fabrici de cherestea. Din păduri, buștenii sau lemnul tăiat la diferite dimensiuni, era adus la rampele pentru transport cu jilipurile (jgheaburi) cu apă, sau uscate, valauă sau citărne, de unde erau transportate cu pluta, cu carul cu boi sau căruța trasă de cai, apoi pe căile ferate forestiere și, în prezent, mecanizat, cu funiculare, trailere, tractoare etc.

Pentru ca aceste să ajungă să fie transportate, mai întâi trebuiau să fie tăiate, în pădure, cu toporul și ferăstrăul, iar apoi corhănite cu țăpina, însă, spre anul 1960, au apărut ferăstraiele mecanice (drujba) și cele electrice, tractoare speciale pentru scos lemnul în rampă etc.

Transportul lemnului, bucatelor, fânului, pietrei etc. se numea cărăușit, acesta fiind efectuat cu carul, căruța, sania sau targa.

Carul (căruța), era compus din rudă, care se prinde în craci, dricu dinainte și dinapoi, patru leuci (la fiecare roată), loitri (două, câte una pe fiecare laterală, sprijinite de leuci), fund (podul carului), două osii din lemn, cele din față mai mici (roțile erau cu raf-uri), fiecare cu butuc și spițe.

Sania era formată din două tălpi, patru picioare, pe care se așezau uoplenii, herdeiu (între tălpi, în față), grui, șiregla (pusă pe uopleni), zapti (pe șireglă), ruda, care se lega de herdei prin grui. Săniile se tălpăleau, fiind făcute din lemn de fag.

Targa era compusa din dricu din față al carului, pe care se așeza targa propriu-zisă, construită din două lemne (4-5 metri lungime), cu fuștei între ele. Partea din spate a

tărgii, care aluneca pe zăpadă sau pământ, se tălpălea cu lemn din frapțin (frasin).

Alte ocupații ale locuitorilor din Călățea erau și sunt culesul din natură al plantelor medicinale, fructelor de pădure, ciupercilor, vânătoarea, vărăritul și mai apoi mineritul, (extragerea bauxitei în mina de la Cornet), bocșeritul (obținerea manganului), precum și meșteșugurile comunitare și casnice: fierărit (căuăcit), morărit, cioplitul lemnului, tâmplărie, ciubărărit, și industria casnică: țesutul în război, croitoria, prelucrarea materiei prime pentru textile și pentru alimentație.

Făcutul fânului

În general fânul se făcea și încă se face pentru hrana animalelor, de pe fânețe, care în Călățea sunt situate mai mult pe dealuri.

De obicei, la coasă participă bărbații și feciorii, iar femeile contribuie la împrășcarea brazdelor, adunarea în porșori și la greblat, coasa fiind practică o singură dată pe an, pe dealurile din preajma Văii Mierăie, din pricina condițiile climatice, care nu sunt prielnice pentru al doilea cosit, decât pentru suprafețe foarte mici, de unde se obține otava.

Odată cosită, cu coasa, în brazde, iarba se împrăștie, apoi se întoarce cu furca o dată sau de două ori, pentru uscare. După ce iarba este uscată, se adună în porșori, se greblează locul cosit, de unde se transportă cu rudele până la locul în care se fac fârcituri (căpițe). Căpițele se fac pe pari, cărora li se pune la baza podina (pod din crengi, pus

sub căpiță), pentru a nu pătrunde umezeala. Pe podină se așează fânul uscat, de jur-împrejurul parului, se calcă bine, apoi se proptește, cu propte (crengi mai groase din lemn). Până la jumătate, căpița are formă cilindrică, iar de la jumătate în sus, conică. În vârful căpiței, pe par, se pun doi popti, care au rol de a nu lăsa ploaia să intre în fân. La final, căpițele se bat cu furcoiul (furca lungă, cu care se dă fânul pe vârful căpiței) și se greblează.

Unelte din gospodărie

Uneltele care se găseau aproape în fiecare gospodărie erau reprezentate de:

- săcuri, icuri (de lemn și de fier), pentru tăiat sau crăpat lemnul;
- mai de lemn - pentru spălat haine;
- firez cu doua capete - pentru doborât lemnul în pădure (pentru utilizare erau nevoie de două persoane);
- firez – pentru tăiat lemne mai subțiri (folosit de o singura persoana);
- firez de curățat pomii - pentru tăiat crengile uscate din pomii;
- mezdreaua - pentru decojit lemnul;
- jilău - pentru jiluit (lustruit) scânduri;
- vișeu -daltă pentru lemn;
- scoabă - pentru făcut postăvi, linguri;
- sapă - pentru săpat pământul;
- greblă de fier - pentru nivelat straturile în grădină;
- lopată - pentru scos sau pus pământ, gunoiul din grajd;

- târnacop - pentru săpat, în special gropi;
- harapauă - clește pentru scos cuie, sau tăiat sârmă;
- coasă - pentru cosit fânul (coasa era compusă din lamă de oțel și toporâști, pe care erau puse picioarele coasei, care erau făcute din frapțin sau paltin);
- toc cu anar (de metal, pentru îndreptat gura la coasă) și arcer (cute pentru ascuțit coasa);
- greblă de lemn - pentru greblat fânul;
- furcă de lemn - pentru fân, cu trei coarne (din frapțin, paltin sau tei);
- furcă de fier - folosită la rânit în grajd, dar și la fân;
- rude de porșori - din lemn de brad, pentru transportat fânul la căpițe;
- furcoi - cu doua coarne, pentru dat fânul pe căpițe, din lemn de alun sau salcie;
- plug - pentru arat;
- grapă - din lemn, cu cuie de fier, folosită pentru nivelarea și mărunțirea brazdelor arate cu plugul.

Instalații

Morile au o origine veche, legată de piua de piatră și de râșnița de piatră. Morile de apă aveau roți cu cupe sau cu lopiști (palette), după debitul de apă existent. Morile erau adăpostite de construcții solide, de bârne, acoperite cu paie sau țiglă, uneori adăpostind și firezul, și chiar dubele (piuă, sau șchiază), pentru îngroșarea pânurii de sumane. O astfel de moară cu șchiază era și în apropiere de Călățea, în Tomnatic, la Bonce.

Mori existente de-a lungul Văii Mierăie: moara de la Cula Lichii (Filip Nicolae), moara de la Nuțu Bili Noanii (Borodan Ioan), moara de la Petre Noanii (Borodan Petru), ambele aproape de centrul satului, în prezent lângă casa lui Secară Gligor, moara de la Gliga Toderii Ioanii (Filip Gligor) - mai jos de la casa parohială din Călățea.

Cazanul de fiert palincă există de mult timp în dotarea unor gospodării din satele situate pe văi, cum este și Călățea.

Cazanul de fiert pălincă este compus dintr-un cuptor, un cazan pentru fierberea borhotului de fructe "dospite", răcitorul pentru distilat, toate fiind adăpostite într-o încăpere separată, cel mai adesea, o colniță, aproape de o sursă de apă necesară pentru răcirea și obținerea prin condens a pălincii, cu ajutorul roții hidraulice cu cupe.

Un astfel de cazan există și astăzi în Călățea, în gospodăria Culii Lichii (Filip Nicolae), odinioară mai fiind un cazan și la Nuțu Bili Noanii (Borodan Ioan).

În fierării (căuăcii), unde se realizau mijloace de transport (căruțe din fier), se potcoveau caii și boii, obiecte pentru tăiat lemnul (toporul) etc., cea mai importantă din Călățea fiind cea de la Cula Lichii (Filip Nicolae).

În aceste fierării, instalația avea în dotare un cuptor, foale (acționate manual sau cu piciorul, cu ajutorul unei pedale), ilău, ciocane și baroase, clești de diferite dimensiuni etc.

Morile de scânduri (firez, joagăr), construite pe văi repezi de munte, adăpostite sub un acoperiș de șindrilă, acționate cu ajutorul forței apei și a unei roți cu ax orizontal,

care pune în mișcare jugul cu pânză de firez, care despică buștenii erau puține pe Valea Mierăie.

Firezul era compus din jugul mobil cu firez, acționat de o roată hidraulică, care transmitea mișcarea prin intermediul crângului și a curelei de transmisie.

Un astfel de firez cunoscut până astăzi exista în Călățea, în gospodăria lui Marc Ștefan (Doboș), însă, după anii 1960, țârculele au luat locul firezelor, acestea fiind acționate cu energie electrică.

Alte îndeletniciri ale locuitorilor din Călățea sunt și tâmplăria, de care se ocupa Matica Gheorghe (Ghiurca Pruștii), din Gălășeni, care făcea căruțe din lemn, roți, butoaie, caduri (căzi) etc., precum și cizmăria practică de Lele Teodor (Todere Ciocioaie), care lipea cizmele și confecționa opinci din piele.

După anul 1848, când au fost împrăștiți localnicii, dezvoltarea economică și diversificarea ocupațiilor și calificării locuitorilor din Călățea a cunoscut o dinamică ascendentă, astfel că, prin prezența resurselor subsolului (bauxită, calcare, argile), valorificarea energiei apei și exploatarea forestieră, zona a dobândindit, pe lângă caracterul agrar, și un caracter industrial. Alături de agricultori și de muncitorii industriali, meșteșugarii s-au înmulțit și ei, prin atelierele existente în cadrul cooperăției sau ale serviciilor primăriilor.

Majoritatea populației fost cuprinsă în exploatarea bauxitei (la Cornet) și argilei, a calcarelor, la construcția drumurilor, a uzinelor hidroelectrice (comuna Aștileu) și

construcțiilor de edificii sociale, sau în uzinele electrice, ca electricieni, mecanici de întreținere, maiștri, ingineri etc.

Ocupațiile menționate până acum au fost activități pentru bărbați, majoritatea femeilor ocupându-se de gospodărie, însă după anii 1970, femeile au fost și ele integrate, atât în prestările de servicii, cât și în munci grele, sau intelectuale, în special necalificate. Alte ocupații ale locuitorilor din Călătea sunt legate de apariția unor obiective economice pe raza comunei Aștileu, către care școala a orientat tineretul preocupat de învățătură. Pe lângă agricultori, mineri, silvicultori, apar și micii meșteșugari, dar și cadre didactice, ingineri, mecanici, șoferi, tractoriști, sudori, cadre medicale etc. Exemple de personalități din Călătea: Marc Ioan, Matica Ioan, Marc Petru, Marc Ștefan (agenți de poliție), Ghergheleș Viorel (profesor și preot), Filip Marioara, Bolojan Mariana (educatoare), Filip Ileana (învățătoare), Gherman Aneta-Claudia (învățătoare), Vâșca Maria (asistent medical), Filip Aurel (pădurar), Cioban Aurel (șef de ocol silvic), Ghergheleș Petru (maistru inginer), Ghergheleș Liviu (inginer), Ghergheleș Silviu (ofițer), Tupan Aurel (agent de poliție) etc.

Familia – instituție socială

Un timp îndelungat, satul tradițional a fost locul în care s-au desfășurat eforturi dure pentru supraviețuire, cu un mediu ostil, eforturi inegale, unde omul a conviețuit greu, eforturile comunităților vizând să mențină în viață societatea amenințată din toate direcțiile, într-un echilibru

relativ. Aceste eforturi erau canalizate în lupta pentru viață și supraviețuire, pentru păstrarea identității.

Treptat, familia, în cadrul societății, ia forma de securitate și solidaritate, cadru indispensabil lumii țărănești, care era plină de lipsuri și supusă la diverse agresiuni, uneori brutale.

Familia, în cele din urmă, ia forma unei instituții, de care depinde atât prezentul, cât și viitorul unei societăți, aceasta fiind întemeiată prin căsătorie sau de ordin biologic (familii înrudite prin sânge, pereche, matriarhală și patriarhală, cea patriarhală apărând în momentul în care bărbatul își asumă rolul principal în viața economică și spirituală, dar și când gradul de rudenie al descendenților se stabilește pe linie bărbătească).

Fiecărei societăți îi corespunde un anumit tip de familie, spre exemplu, în societățile bazate pe proprietate privată, familiile se deosebesc prin proprietatea pe care o dețin; în societățile sclavagiste exista familia stăpânului de sclavii și familia sclavului; în societatea feudală, familia cnezilor, voievozilor și juzilor, și familia țăranului iobag cu casă, sau fără casă; în societatea capitalistă, însă, deja, se făcea diferența între familii precum: familia de țărani săraci, familia de țărani mijlocași, familia chiaburilor, dar și familia celor plecați să muncească în industrie; în socialism, familiile erau de țărani cooperatori, proprietari individuali, precum și familii plecate în orașe mari, la lucru.

În satele comunei Aștileu, și implicit în Călățeș, în decursul istoriei, au existat toate tipurile de familii, existând de asemenea și familii de muncitori, meșteșugari

și comercianți, însă forma veche a familiei a fost ușor abandonată, datorită revoluției industriale, transformărilor psihologice și economice pe care le-a suferit societatea etc.

În prezent, majoritatea familiilor sunt formate din tată și mamă, cu sau fără copii, soții având drepturi egale.

Familiile localității Călățeș se trag din câteva neamuri, care, în timp, s-au înrudit între ele, dar care, odată cu trecerea timpului, s-au înrudit și cu persoane din localități vecine, mai rar din alte județe, astfel formând noi familii prin căsătorie, și totodată rudenii noi, căsătoria fiind unul dintre cele mai importante evenimente din viața oamenilor. Căsătoria se realizează cu acordul familiilor respective, prin acte oficiale la primărie, și apoi la biserică, la realizarea acestora ținându-se cont de sănătate, frumusețe, vârstă, neamul, caracterul, religia, situația socială, dar și cea materială, mai ales în ultima perioadă.

O funcție importantă în familie este procrearea, creșterea și educarea copiilor, în Călățeș, această funcție fiind îndeplinită mai în toate familiile, deoarece neacceptând întreruperile de sarcină sau adulterul (considerându-le păcate mari), aveau copii mulți, și trăiau cu principiul că o să aibă atâția copii, câți le rânduieste Dumnezeu, fapt care o bună perioadă de timp a contribuit la sporul natural al populației. În aceeași perioadă, părinții care aveau copii mulți (există familii cu până la 10 copii), nu își făceau probleme de felul în care vor crește, ce vor mânca, sau cum vor învăța, deoarece trăiau în spirit de comuniune, înțelegere și ajutor reciproc, astfel că fiecare membru al familiei contribuia la munca pământului, creșterea ani-

malelor, meșteșugărit, culesul plantelor, ori exploatarea forestiere, acest lucru aducându-le hrana necesară traiului decent și, totodată, dacă unul dintre părinți (de obicei tata, pentru că mama sau bunica se ocupau de creșterea și educarea copiilor, inclusiv educația religioasă) avea loc de muncă, automat, copii puteau avea parte de școlarizare specializată pe un anumit domeniu.

Dacă în trecut femeile își antrenau fetele în muncile casnice (prelucrarea lânii, confecționarea îmbrăcămintei, coptul pâinii etc.), după cel de-al doilea Război Mondial, situația s-a schimbat, tineretul urmând tot mai frecvent studii superioare, s-a stabilit în orașe, uitând astfel de obiceiurile strămoșești, de practicarea lor.

Situația materială a familiilor din Călățele a dispus vreme îndelungată de pământul pe care călătani îl munceau. Pentru a putea supraviețui, aceștia și-au împărțit sarcinile pe categorii, astfel ca bărbații făceau munca grea, în timp ce femeile își petreceau mai mult timp în casă și în grădină, primăvara și vara, iar iarna majoritatea timpului îl dedicau confecționării hainelor, țesutului cânepii și a lânii, țesutul pânzei etc.

În ceea ce privește copiii acelor vremi, putem consemna faptul că se maturizau mult mai repede, iar responsabilitățile casei le preluau de la părinții lor, fără ca aceștia să îi învețe în mod direct. Așa se explică și faptul că își întemeiau familii încă de tineri (de la 15 ani).

În urma fenomenului de industrializare, din anii socialismului, când în Aștileu, Cornet și Dobrești apare industria extractivă, a construcției de locuințe, apar

numeroase locuri de muncă, care schimbă mult situația familiei. Totodată, alături de locuitorii care aleg să plece la muncă în apropierea comunei, sunt și familii care, în zilele noastre pleacă în străinătate, de unde se întorc cu bani, își cumpără pământ și construiesc case. Este o epocă "înfloritoare" pentru Aștileu și Aleșd, localități care ofereau diverse locuri de muncă, aproape în fiecare familie din Călățea fiind unul sau mai mulți salariați care făceau naveta zilnic, la început cu camioanele, iar mai apoi cu autobuzele, astfel că activitățile gospodărești și agricultura ocupa un loc secundar în preferințele localnicilor, traiul de acum fiind mai ușor. Tot apariția locurilor de muncă face ca diferența dintre activitatea bărbatului și cea a femeii să se reducă, majoritatea femeilor fiind angajate alături de soți, copiii urmează a fi preocupați de școală, bugetul familiei crește, iar relațiile familiei cu societatea se amplifică.

Gospodăria

Gospodăriile din Călățea sunt gospodării de tip agricol-pastoral, tipice pentru zonele Apusenilor, oferind familiilor autonomie economică.

Casele și gospodăriile acestui sat sunt amplasate în funcție de teren, planul de înclinare, umiditate, și se distribuie de-a lungul râului, dar și pe deal. Localnicii mai vârstnici, ne-au mărturisit faptul că, la începuturi, casele erau distribuite doar pe culmile dealurilor, astfel fiind protejați de inundații, însă, datorită traiului greu și lipsei surselor de apă, au început să își construiască casele de-a lungul văii Mierăie, această strămutare depinzând și de

terenurile pe care le dețineau, acestea trebuind să fie curate (să nu fie spurcate, locuri rele).

Înainte, casele erau construite cu gemuri mici, fiind ridicate în locuri mai dosite, orientate spre răsărit, pentru ca pridvorul să fie însorit, iar cele de lângă drum, țin cont de deschiderea spre acesta, orientându-se cu fața înspre drum.

Termenul atribuit locuinței, de casă, este nou, la început aceasta fiind formată dintr-o cămară pentru alimente, târnaț (coridor, hol), și tindă (cameră mai mică). Totodată, anexele erau formate din grajduri pentru animale și păsări, iar toaleta, numită budă, era amplasată în vecinătatea casei, într-un loc mai puțin vizibil.

În Călățele, cel mai frecvent tip de casă era cel cu tindă, extinzându-se mai apoi la casă cu una sau două camere și, nu în ultimul rând, la construcții mari, cu numeroase camere. Un alt fapt de remarcat este acela că, în perioada apropiată nouă, au început să se construiască locuințe separate, unde în casa bătrânească să locuiască vârstnicii, iar, în cea nouă, tinerii. Casele tradiționale din lemn, cu acoperiș de paie, au dispărut încet - încet, astfel că în locul lor au apărut casele din voioagă, din cărămidă și bolțari, cu acoperiș din țiglă, tablă sau alte materiale moderne.

Până la apariția materialelor noi de construcții, casele se construiau din piatră, lemn și pământ, cărora li se adăuga balebă de cal, lemnul fiind procurat din pădure, de obicei toamna târziu (niciodată în perioada când seva acestuia lucrează), se lăsa la uscat, pentru ca mai apoi să fie tăiat și curățat special pentru construcție. După ce bârnele erau

”îmbrățișate” astfel încât să ofere durabilitate, pe interior, pereții erau lipiți printre bârne, sau în întregime, pentru a nu pătrunde frigul. Piatra era folosită pentru fundație, peste care erau așezate bârnele, luând astfel naștere casele. În final casele astfel obținute erau acoperite cu paie.

Această modalitate de construcție se păstrează până când apar noi materiale de construcție, voiaj (amestec de pământ și pleavă, turnat în forme și apoi uscat), care a fost adusă și în satul Călățea decătre țiganii voioğari.

Pe lângă acoperișul din paie, localnicii acestui sat foloseau pentru acoperirea caselor și lemnul, de obicei bucăți mici, scânduri despicate, cioplite, un fel de șindrilă. Acest mod de acoperiș a durat însă puțin pentru că cel de paie era mai bun, iar odată cu apariția țiglei, în Călățea s-au preferat acoperișurile moderne. Casele au început să se modernizeze, ajungându-se de la casele mici, tradiționale, la case mari, de multe ori etajate și zugrăvite în diferite culori.

Pământul și animalele

În trecut, creșterea animalelor și agricultura era ocupația de bază a țăranilor din localitate. Datorită acestor două ocupații, ei puteau să își procure hrana necesară, dar și îmbrăcămintea de care aveau nevoie. Pe lângă hrană, animalele produceau îngrășăminte naturale, necesare pentru pământurile sărace în substanțe bio-nutritive (gunoiul de grajd), îngrășământ care era benefic creșterii rapide în condiții naturale a legumelor, cerealelor etc. Pentru ca îngrășământul să poată „acționa” în parametri

normali, înainte ca țăranii să își are pământurile, duceau gunoiul de grajd pe suprafața de pământ, care urma să fie arată, îl împrăștiau manual, după care treceau la aratul propriu-zis. Unii țărani, de multe ori puneau în cuibul cu cartofi puțin gunoi, pentru a ajuta la creșterea mai rapidă a acestora.

Viața pastorală din Călățea cunoștea un singur tip de păstorit, și anume în timpul verii, pășunatul animalelor pe terenuri proprii, sau în ciurde (cazul bovinelor), pe când iarna, animalele erau ținute în grajduri, unde erau hrănite cu fân sau otavă, hrană procurată de țărani în timpul verii. În ceea ce privește numărul de animale pe care îl ținea o familie, acesta oscila între una și cinci vite, și între doua până la o sută de oi.

Pământul era cultivat 3-4 ani consecutiv în același loc, dar datorită fertilității scăzute, după această perioadă, țăranii schimbau locul cultivat, pentru ca acesta să poată reacumula prin pășunare cu animale (excrementele lăsate de animale pe respectivul loc făceau ca solul să fie din nou fertil), substanțele de care avea nevoie, pentru a putea redeveni fertil.

Bucătăria țăărănească

Așa cum am precizat și anterior, țăranul din Călățea era un bun gospodar, agricultor și crescător de animale, astfel că tot ce producea în gospodăria sa, toate bunurile produse urmau a fi utilizate în bucătărie, la diverse mâncăruri tradiționale. Pe lângă bunurile obținute prin cultivarea pământului, țăranul de odinioară folosea ca

aliment carnea obținută din tăierea animalelor, dar fructele pe care le culegea din pomii fructiferi aflați în grădina sa. Se mai poate preciza și faptul că, de obicei, țăranii erau cumpărați la mâncare, mai mult vegetarieni, carnea consumându-o doar la sărbători (porcul – la Crăciun, mielul – la Paște), sau când unul dintre animale suferea un accident, nemaiputând fi salvat.

Locul unde locuitorii din Călățea pregătesc mâncarea este chiar casa în care locuiesc, camera în care dorm, de cele mai multe ori iarna, iar vara, în colnițe (cuptoriște), care erau locuri ferite de ploaie, totodată având în componență un cuptor cu vatră și horn, în care coceau pâinea (pita), cozonacul (colacu), și un șpor (candalău, sobă), alimentat cu lemne. Aceste locuri, unde țăranșii din Călățea găteau, era mereu curat, având numeroase ustensile, majoritatea din lemn și lut (exemple: ața de mămăligă; butoiul din lemn-pentru palincă, vin sau murături; stalajie - loc unde se țineau vasele; brișca - cuțit mic, care putea fi purtat mereu, îndeosebi de bărbați; căldarea - vas pentru fiert miera de prune; căușul - lingură pentru măsurat făina; fedeu - capac pentru oale; ceonul - vas în care se făcea mămăliga; ciubăr - din lemn, cu două torți, în care se spălau haine sau vase; ciupa - postavă pentru îmbăiat copii mici; ciurul - sită rară; cârpa sau spălătoare; postava - se puneă clisa și carnea de porc la saramură; finjea - cană de lut, sticlă sau tablă; cuțitul; custura - lamă pentru bărbierit; coșul sau coșara; șuștarul - vas pentru muls vaca; frigătoarea - din lemn sau fier, pentru fript clisa; furchița - furculița; șipul -vas din sticlă pentru ulei, vin; găleata; hârdău - ciubăr mai mic;

lingura; linguroiu (polonic); lopata; masă, laviță (bancă), oală, mătură, tolcer (pâlnie), polița - raft simplu; blidul - farfurie adâncă pentru supe; sucitoare - făcăleț; taljer - farfurie întinsă; tepșie - tigaie pentru mâncare, sau pentru copt colacii; techeneaua - asemănătoare covatei, postavei.

În bucătăria țaranului din Călățea, ca mai în toate gospodăriile țărănești, erau nelipsite făinurile, lactatele, legumele, fructele, verdețurile etc., dar și ingredientele, majoritatea acestora fiind obținute în gospodărie. Făina era de mai multe feluri: făină de mei (care a dispărut odată cu apariția porumbului), de mălai (cucuruz, porumb, obținută prin măcinarea acestuia), de grâu (obținută prin măcinarea grâului, din care rămânea făina, care se utiliza la prăjituri, pâine, mâncare, dar și tărate pentru animale), de orz și de secară.

Carnea cea mai utilizată de țărani era cea de pasăre, celelalte categorii, cum ar fi carnea de porc, vită sau miel, doar la sărbători sau în condiții speciale (accidente sau boală). Laptele era cel mai utilizat aliment, îndeosebi de vacă, dar și de capră sau oaie. Din laptele de vacă se obțineau o serie de alte alimente, de exemplu, din laptele dulce, prin încălzire și închegare, se obține cașul, iar din laptele acru (sămăchișe) încălzit mai tare, se obține brânza dulce. Cașul, după măcinare (tocat), se amestecă cu sare, astfel obținându-se brânza sărată. Un alt aliment obținut din lapte, aliment des utilizat, este și smântâna, care se adună deasupra laptelui, când este ținut la rece.

În afară de legumele pe care le culegeau din grădină, țăranii cumpărau de la târguri ingrediente precum: sare,

piper, oțet, rișcaș (orez), cuișoare, scorțișoare, foi de dafin, țucur (zahăr), stafide, piparcă (boia de ardei) etc.

Băuturile utilizate de oamenii din Călățea erau în general pălinca (de prune sau mere), tescovina, drojdia și vinul (mai rar), iar în ultima vreme, berea.

Graiul locuitorilor din Călățea

În Călățea, limba română vorbită de locuitori aparține spațiului de confluență a subzonelor Beiuș și Aleșd, aceasta fiind tot mai frecvent modificată, modernizată, datorită influențelor presei, televiziunii, școlii, care ne induc, cu voie, sau fără voie, cuvinte noi.

Dacă, până nu demult, locuitorii acestui sat vorbeau în grai, referindu-ne aici atât la copii, cât și la tineri sau bătrâni, în prezent cei care încă mai folosesc expresii populare sau cuvintele „autentice” sunt bătrânii. Cei tineri, sau părinții lor au fost nevoiți, oarecum, să adopte un nou stil de vorbire, fiind aici vorba de cel literar, deoarece de la agricultură s-a trecut la muncă industrială în localități, și, de la creșterea copiilor în sânul familiei, la dezvoltarea acestora prin mersul la școală, întâlnirea altor copii, vizitarea localităților de către turiști din mediul urban etc.

Aceste consecințe pot fi considerate negative pentru graiul din Călățea, astfel frumusețea și unicitatea cuvintelor folosite aici pierzându-se astăzi, fiind folosite doar pe alocuri, în unele familii (în general, de bătrâni), și de către tinerii care au dorit în mod deosebit să le învețe de la bunicii, ori părinții lor.

Turismul

Prin bogăția varietăților sale, natura și-a menținut în permanență viu glasul prin care a ademenit omul în mijlocul ei. Tot natura este cea care i-a insuflat omului energie și liniște, în același timp, calm, sănătate și putere de muncă, astfel că turismul oferă o astfel de porțiță râvnită de mulți, către natură.

În zilele noastre, turismul cunoaște o dezvoltare puternică, deoarece solicitările sunt multe și diverse, mai ales în ceea ce privește turismul rural și agroturismul, din partea doritorilor, oferind astfel beneficii potențialilor turiști, dar și investitorilor sau promotorilor turismului.

O dovadă a iubirii divine față de om este și județul Bihor, care are un potențial turistic veritabil, însă care trebuie exploatat, în primul rând pentru beneficiul turiștilor, dar și pentru cel al localnicilor.

Același lucru puteam să îl spunem și despre Călățea, această localitate beneficiind de peisaje pitorești, demne de vizitat, precum și de locuri deosebite pe care le deține.

Resurse naturale

1. Valea Mierăie își are izvorul în satul Tomnatic, cu un curs destul de lung, de aproximativ 15 km, pe un platou calcaros, cu numeroase repezișuri și porțiuni înguste sub formă de chei.

2. Peștera Cugliș din Călățea.

3. Lentila 204 Cornet, care are o suprafață de 0,10 ha, cu urme de dinozauri (declarate rezervații naturale).

4. Peștera Potrivii, situată în extremitatea vestică a depresiunii de captare carstică de la Călățea, unde dispare în subteran cursul Văii Mierăie (Mnera), lângă familia "Potriva", de unde îi vine și numele.

Această peșteră este cunoscută încă din secolul trecut, făcând obiectul a numeroase investigații de ordin biospeologic și arheologic; membrii Muzeului Țării Crișurilor din Oradea au descoperit în această peșteră oseminte de urs (*Ursus spelaeus*), resturi scheletice de om (*Homo sapiens*) și fragmente de ceramică din perioada eneolitică. Pe lângă aceștia, membrii institutului de Speologie "Emil Racoviță" din Cluj-Napoca întreprind cercetări de speologie fizică, făcând aprecieri generale asupra genezei și evoluției ei (au cercetat primii 200 metri lungime). Speologii amatori din Oradea, conduși de L. Vălenaș (în perioada 1973-1976), dezobsturează un horn de la capătul porțiunii (de 200 metri, cunoscută anterior de speologii din Cluj-Napoca), forțând intrarea, ajung să exploreze și să carteze pe o lungime de 1488 metri lungime. Aceste explorări în Peștera Potrivii sunt continuate până în 1996, când Clubul de Speologie "Z" din Oradea o cartează pe o lungime de 3713 metri.

5. Punctul de belvedere, care oferă o imagine de neuitat asupra satelor vecine, dar și a satului Călățea, locul fiind situat "Pe Auaș", lângă Fântâna de Zlamini.

6. Un alt punct de belvedere "Pe Stani" oferă o panoramă deosebită asupra satului vecin, Gălășeni, precum și a unei bune părți din Călățea.

Alte atracții turistice din comună: Peștera Igrița din satul Peștere (au fost găsite tezaururi monetare romane, obiecte din ceramică și bronz, urme de viață animală), Valea Pijniții, din satul Peștera, o vale unde izvorăște apă potabilă, dar care nu se știe exact de unde vine.

Tipuri de turism practicate în satul Călățeș și împrejurimi

Printre cele mai întâlnite forme de turism din depresiunea Vad-Borod, se numără:

Turismul montan, fiind o parte a turismului rural din județ, totodată putând fi combinat cu turismul ecologic, cel de aventură și speologic, alături de cel cultural. Prin prisma acestui turism, vizitatorii au la dispoziție cadru natural, istoric și cultural.

Turismul de aventură și speoturismul, forme de turism strâns legate de practicarea unor sporturi extreme, în special din rândul tinerilor. În depresiunea Vad-Borod, cu precădere în Suncuiș, iubitorii sporturilor de apă pot beneficia de o zonă, într-adevăr, cu potențial ridicat, însă destul de puțin amenajat, unde pot practica raftingul. Tot în comuna Șuncuiș, persoanele amatoare de practicarea alpinismului găsesc diverse trasee pentru practicarea acestui sport: "Creasta Abruptă", "Traseul Crucii", "Traseul Roșu", cu diferite grade de dificultate, care au fost reamenajate.

Speoturismul se practică îndeosebi în comuna Șuncuiș, în raza căreia se află cea mai lungă peșteră, "Peștera Vântului", unică prin lungime și morfologia specifică formațiunilor din interior. Pe lângă aceasta, tot

aici sunt și: Peștera "Unguru Mare", "Bătrânului", "Moanii" etc. Localitatea Călățeș este și ea vizată pentru practicarea acestui tip de turism, datorită deținerii "Peșterii Potrivii", "Peștera Cugliș" din Călățeș, precum și Peștera Gălășeni (sat învecinat localității Călățeș).

Cicloturismul poate fi și el practicat în zonele de deal, dar și în Munții Pădurea Craiului, acesta fiind un sport ieftin și ecologic, practicat îndeosebi de tineri, dar și de persoanele vârstei a doua.

Sportul de iarnă poate fi practicat foarte bine în satul Călățeș, deoarece condițiile climatice de aici permit zăpezii să se mențină într-un strat destul de gros, pe o perioadă îndelungată. Locurile destinate acestui tip de turism sunt dealurile și colinele care alcătuiesc întreg relieful localității. Trebuie menționat însă, că aici nu este o pârtie amenajată pentru profesioniști și nici măcar pentru amatori, dar pot fi locuri ideale pentru persoanele care vor să se distreze pentru câteva ore.

Pescuitul se practică în Șuncuiuș, unde există condiții prielnice, la diferite specii de pește: crap, clean, mreană, păstrăv indigen, lipan și lostrică.

Turismul cultural constă în vizitarea siturilor rurale, datorate existenței monumentelor istorice, caselor memoriale, muzeelor, zonelor etnografice existente în depreșiunea Vad-Borod.

Turismul religios

În ceea ce privește turismul religios, putem spune că, datorită bisericilor existente atât în zonă, cât și în localitatea Călățeș, este dezvoltat, sau cel puțin ar putea fi,

depresiunea Vad-Borod fiind o cunoscută atracție, exercitată de Mănăstirea Poiana Florilor.

Pe lângă bisericile enumerate mai sus, în comuna Aștileu, atracția principală este constituită de Biserica ortodoxă "Adormirea Maicii Domnului" din Aștileu, biserică zidită între anii 1938-1940, din cărămidă arsă, acoperită cu țiglă, cele 3 turnuri fiind acoperite cu tablă zincată. Biserica deține documente de cult și cărți vechi, în cele mai bune condiții. Alături de Biserica ortodoxă din Aștileu, o altă atracție turistică poate fi reprezentată de Biserica Ortodoxă cu hramul "Sfântul Ioan Botezătorul" din Călățea, biserică fiind construită în 1938, stilul construcției fiind asemănător cu cel gotic. Biserica dispune de două intrări, una în față și cealaltă din lateral, partea stângă, iconostas din lemn, cu pictura aplicată pe pânză, și de Biserica Ortodoxă din lemn de la Cornet, construită în anul 2000.

Tot în raza comunei Aștileu se află și Biserica ortodoxă "Adormirea Maicii Domnului" din Chistag (construită între anii 1957-1960), pictată în stil frescă, precum și Biserica ortodoxă "Sfântul Mucenic Gheorghe" din Peștera (1934-1952), construită în stil bizantin, în formă de cruce greacă, pictată în stil frescă, iconostasul fiind executat în anul 1973.

Agroturismul

Pentru această formă de turism optează de obicei călătorii care doresc să redescopere modul de viață tradițional, posibilitatea de a petrece timp în locuri marcate de tradițiile rurale și, totodată, urmărirea îndeaproape a modului în care se produce hrana din gospodăria

țărănească. Așadar, agroturismul se dovedește a fi potrivit pentru zonele rurale din Aștileu, Călățea și Platoul Zece Hotare.

În concluzie, depresiunea Vad-Borod, în care este inclusă și comuna Aștileu, implicit satul Călățea, putem spune că este una dintre cele mai frumoase zone ale județului Bihor, aceasta datorită limitelor sale: Râul Crișul Repede, Munții Plopișului și Munții Pădurea Craiului, care se continuă spre vest cu Depresiunea Oradiei.

Valea Mierăie în Călățea

Cadrul natural reprezentat de elemente carstice deosebite (peșterile), precum și cel antropic, reprezentat prin numeroasele biserici, castele și monumente, denotă faptul că această minunată zonă este bogată din toate punctele de vedere, însă prea puțin valorificată.

Turismul rural și agroturismul reprezintă în condițiile actuale o alternativă pentru turiștii proveniți din mediul urban, fapt ce impune o relansare a zonelor rurale din Călățea.

Condițiile climatice și structurile geologice prezente aici permit practicarea sporturilor extreme.

În ceea ce privește unitățile de cazare, acestea sunt în proprietate privată, funcționând, ca asociații familiale, persoane fizice autorizate, persoane juridice.

Piedici în evoluția turismului și agroturismului:

- căi de transport deficitare;
- lipsa unor ghizi specializați;
- insuficienta promovare a obiectivelor turistice;
- posibilitatea limitată în folosirea mijloacelor moderne de plată: cărți de credit, vouchere etc.

Legătura rutieră este asigurată prin E60 și DJ ce unește orașul Aleșd de orașul Beiuș, localitatea Călățea beneficiind de energie electrică, telefonie și televiziune prin cablu, sistem centralizat de alimentație cu apă, asistență medicală prin intermediul dispensarului existent, învățământ gimnazial prin școala cu clasele I-VIII, dar și a liceelor din zonă.

Strategiile turistice trebuie să fie în concordanță cu necesitatea asigurării cererii, preferințelor turiștilor, vizând produsele și serviciile turistice oferite de acestea.

Produsele tradiționale sunt o atracție pentru majoritatea turiștilor, așadar prestatorii de servicii se pot axa pe acest lucru, ele reflectându-se în sfera gastronomică.

Pentru o bună reclamă se impune:

- Realizarea unei pagini web care să cuprindă obiectivele turistice din zonă, cât și a formelor de turism practicate;
- Participarea la târguri de turism;
- Organizarea de manifestări culturale și sportive;
- Cooperarea cu instituțiile abilitate în vederea sprijinului acțiunii de promovare a turismului.

Concluzii

Este cunoscut faptul că fiecare zonă, localitate etc. are specificul său local, particularitățile, problemele și dificultățile sale, ceea ce face ca dezvoltarea unei astfel de entități să fie condiționată de cercetarea problemelor specifice și adoptarea de măsuri care să aibă ca obiectiv rezolvarea acestora.

Demersul lucrării noastre s-a înscris, credem, în acești parametri noi, adunând date și informații generale din diferite domenii – geografie, istorie, economie, etnografie și folclor etc. – în vederea identificării și valorificării resurselor locale și ale împrejurimilor, a diferitelor oportunități pentru crearea unei identități a satului Călășea.

Reliefând potențialul turistic și agroturistic al satului și al Depresiunii Vad-Borod, am urmărit – în subsidiar – să evidențiem și posibilitățile de satisfacere a nevoilor consumatorilor, efectele sociale pe care turismul le generează pentru cei care-l practică: satisfacția personală, refacerea capacității de muncă, creșterea calității stării de sănătate, îmbunătățirea nivelului de educare, de cultură,

protejarea mediului înconjurător, dar și creșterea productivității și a nivelului de trai al ofertanților.

Satul Călățea, prin așezarea într-un cadru natural deosebit de atractiv, cu un relief variat, dar calm și cald, în același timp, având legături culturale atât de valea Crișului Repede, cât și cu cea a Crișului Negru, cu căi de acces modernizate, poate constitui un centru turistic interesant, cu o identitate proprie. Obiectivele istorice, monumentele de artă și arhitectură rurală din Călățea și împrejurimi, ar putea fi integrate într-un circuit care să înnobileze peisajul, sporindu-i valoarea și atractivitatea.

Tradițiile milenare și multiseculare ale locuitorilor din zonă și, în special, din Călățea, reliefează un mod original de-a percepe lumea, de a crea. A integra aceste fenomene în aria turismului este, deja, o necesitate, ele fiind un segment cu efecte complexe și de durată, mai ales că, aici, ramurile culturii tradiționale nu s-au stins cu totul.

Politicile de dezvoltare rurală – atât ale autorităților, cât și ale investitorilor – ar trebui să țină seama de aceste date și elemente, industria turismului devenind, în zilele noastre, o adevărată școală, un factor educativ și informativ de maximă importanță, care satisface aspirații și trebuințe, cizelează atitudini și comportamente, formează opinii și convingeri etc.

Credem, de exemplu, că ar fi benefică înființarea unei case a tradițiilor, întrucât există, în Călățea, suficiente materiale etnografice și folclorice care să susțină acest demers, sau, mai interesant, un complex de gospodărie tradițională, cu dublu rol: de punct etnografic și de complex

turistic, investiție de mare atractivitate, care ar da un plus de interes și importanță localității, mai mult: ar spori atractivitatea turistică și ar crea un mediu ambiental cu multiple funcționalități și surse de petrecere a timpului liber și venit.

Cercetarea noastră se vrea, așadar, o contribuție la creionarea tușelor unui portret al satului Călătea, un mărunț îndrumar pentru beneficiarii de tradiție și turism, de reevaluare și progres în universul rural. Fiind un studiu interdisciplinar, el, sperăm, oferă și diferite direcții de abordare a viitorului satului românesc, căruia să nu i se piardă identitatea, dar să și beneficieze de toate avantajele modernității și modernizării.

Informatori: Gherman Aurel, 59 ani; Gherman Maria, 79 ani; Gârdan Ileana, 85 ani; Cazan Ileana, 73 ani; Bolojan Petru, 78 ani; Vușca Ștefan, 73 ani; Gârdan Nicolae, 85 ani; Filip Nicolae, 85 ani; Filip Alexandru 78 ani.

Petru Miheș, Livia Miheș Papiu,
Mircea Miheș

Peștera Meziad.

Istorie și legende

Fenomen carstic de o deosebită frumusețe, avându-și bine stabilit locul în colierul de minunății al Apusenilor, Peștera Meziad impresionează vizitatorul prin măreție, dimensiuni și formațiile stalactitice și stalagmitice. Este un labirint de galerii ce se suprapun, comunicând pe alocuri unele cu altele, totalizând aproape cinci kilometri lungime. Inițial s-a considerat că are cinci etaje, dar măsurătorile efectuate de cercetătorii Gheorghe Racoviță și Theodor Rusu de la Institutul Speologic „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca au arătat că, de fapt, are doar trei nivele distincte. Imensul salon de la intrare înfioară prin dimensiuni și te îndeamnă să intuiești farmecul pe care lămpile cu carbid îl vor smulge întunericului.

Peștera era știută de localnici de multă vreme, dar n-a fost explorată până la jumătatea secolului al XIX-lea. Descoperirea întâmplătoare din iarna 1971-1972 dovedește că peștera a fost dacă nu locuită, măcar cunoscută în vechime, mai ales galeria principală, în porțiunea ei cea mai accesibilă și uscată.

Secole de-a rândul, însă, o superstiție adânc înrădăcinată în conștiința oamenilor i-a făcut pe aceștia să evite peștera, pe motiv că acolo ar locui *capcâni* (căpcăuni). Bătrânii satului (cu care am stat de vorbă cu peste patru

decenii în urmă despre acest lucru) și-i închipuiau ca pe niște oameni cu cap de câine, de unde și denumirea. Alții spuneau că oamenii din vechime numeau *capcâni* urșii care trăiau aici, al căror cap semăna cu capul unui câine uriaș. Cu două milenii în urmă, însă, se prea poate ca peștera să fi fost locuită sau, altfel neputându-se explica existența unui vas dacic descoperit acolo. Pe de altă parte, ni se pare imposibil ca reprezentarea fizică a lui *ursus spelaeus* să se fi păstrat atât de vie în memoria oamenilor din secolul al XIX-lea, când se știe exact că ursul de peșteră a dispărut la începutul cuaternarului... Nu putem reține, așadar, decât teama pe care oamenii o simțeau față de peșteră.

Se spune că peștera a fost explorată pentru prima dată în anul 1850 de către Iuliu Țăranu, explorator cunoscut al mai multor peșteri din Apuseni, iar primul localnic care s-ar fi încumetat să-l însoțească a fost Dumitru Negruț, care a și devenit primul ghid al peșterii. Iuliu Țăranu ar fi cerut sprijinul sătenilor la explorare, dar ar fi fost categoric refuzat pentru motivul arătat mai sus. Ar fi explicat el oamenilor că urșii de peșteră au pierit de zeci de mii de ani și că nu poate fi vorba de *capcâni* acolo, dar oamenii n-au dat crezare. L-ar fi urmat doar Negruț, făcând afirmația că: „dacă nu te-or mâncat pe dumneata, domnule, atunci nu m-or mânca nici pe mine!”. Explorarea ar fi durat zile. Temerarii cercetători foloseau frânghii care să le călăuzească pașii înapoi la lumină și, în același timp, făceau semne cu funingine pe pereții peșterii, pentru a marca drumul. O parte din denumirile formațiunilor din peșteră i se datorează lui Iuliu Țăranu, fantezia oamenilor adăugând

noi denumiri pe măsură ce peștera era tot mai bine cunoscută, ori puteau stabili analogii ce nu mai fuseseră făcute până atunci. Cel mai edificator exemplu este următorul: nu departe de intrare, o splendidă coloană înclinată a fost botezată de Iuliu Țăranu „Turnul din Pisa”, în timp ce o altă coloană de la sfârșitul primului etaj a primit ulterior numele de „Racheta cosmică cu trei trepte”. Asemănarea este atât de mare încât nimeni nu-l poate acuza de lipsă de inspirație și imaginație pe cel ce i-a dat acest nume.

Aceasta ar fi varianta „romantică” a descoperirii peșterii. Realitate este însă alta. Iuliu Țăranu, pe numele său adevărat Czarán Gyula, nume maghiarizat din armenescul Taran, fiindcă era de origine armeană, a trăit între 1847 și 1906, deci în 1850, când se zice că ar fi explorat peștera, nu avea decât...3 ani! Este adevărat că a fost bogat și că și-a folosit o mare parte din bani pentru realizarea de trasee turistice.

Un alt argument, care nu poate fi combătut, este că în lucrarea tipărită de dr. A. Adolf Schmidl la Viena, în anul 1863, „Munții Bihorului la granița Ungariei și a Ardealului”, este tipărită harta Peșterii Meziad, întocmită de J. Wastler. În același an, la Cluj, J. Wastler publică hărțile peșterilor Fânațe, Scărișoara, Onceasa, Ferice și Meziad. Și în aceste condiții, Iuliu Țăranu ar fi avut doar 16 ani!

Cert este însă că și el a făcut o cartare a peșterii. Se pare că a fost însoțit de profesorul Ioan Bușia de la Liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș, profesor de desen, pictor și sculptor, cu care era bun prieten. În perioada respectivă, nu

la peșteră, ci în orașul Beiuș, celor doi li s-a adăugat cunoscutul compozitor ungar Bela Bartok, aflat în zonă pentru culegerea de folclor muzical de pe Valea Crișului Negru, folclor care se va regăsi în unele din lucrările sale componistice.

În anul 1921, Emil Racoviță, celebrul explorator antarctic și fondatorul biospeologiei, însoțit de o echipă de cercetători, explorează peștera și o cartează pe lungimea de 3500 de metri. Ulterior au mai fost descoperite și alte galerii, lungimea totală a peșterii fiind de 4774 de metri.

Interiorul e foarte bogat în formațiuni, celor amintite adăugându-li-se Uriașul dintre ape, Bucătăria de vară, Capul de miel, Gâscă, Gura de pește, Cămila răsturnată, Buciumul lui Avram Iancu, Amvonul, Tavanele de aur și de argint, Pagoda, Cununa miresei, Mireasa plângătoare, Palmierul, Tumul roșu, Ursul alb, Cerul cu stelele, Cuiburile de rândunică, Mormântul lui Iuliu Țăranu (nu că acolo ar fi înmormântat, ci formațiunea stalagmitică a fost denumită în memoria lui), Cuptorul de pâine, Căciula roșie, Curcubeul, Bâta ciobanului și multe, multe altele. La etajul al IV-lea, după vechea împărțire a peșterii, se găsește Cimitirul urșilor. Există un număr impresionant de oseminte, iar în aluviuni probabil că pot fi găsite schelete întregi.

Fantezia ghizilor a creat o legendă formațiunilor antropomorfe: Călăul roșu (o coloană ce conține oxizi de fier) a ucis iubitul Miresei plângătoare, pentru a se căsători el cu ea. De atunci mireasa își plânge iubitul care zace mort la „picioarele” ei (o coloană prăbușită și ruptă în două), în

timp ce cununa a fost uitată într-un ungher al peșterii. Pentru a nu deveni soția Călăului, Mireasa și-a abandonat feminitatea la umbra Palmierului.

La 80 de ani de la așa zisa primă explorare, deci în anul 1930, Clubul Athletic Oradea organizează, în imensul salon de la intrarea peșterii, o serbare câmpenească. Cu acest prilej a fost sculptată în piatră, pe peretele din dreapta intrării, o inscripție în limbile română și maghiară, pentru eternizarea numelui celui care ar fi deschis oamenilor încă o poartă spre sublimul și măreția naturii: Iuliu Țăranu.

Vor fi trăit, totuși, oameni în Peștera Meziad? Până când cercetările (dacă vor mai avea loc vreodată!) vor face lumină deplină asupra acestei probleme, reproducem mai jos o legendă povestită, cu decenii în urmă, de Traian, fiul lui Dumitru Negruț, care a devenit ghid al peșterii, ca și tatăl său. De fapt, ghizii actuali lui îi datorează cunoașterea frumuseților de piatră, fiul acestuia și tatăl cântăreței de muzică populară Silvia Negruț, Ioan, nevrând să urmeze drumul care părea să devină la un moment dat o tradiție de familie. Iat-o:

Spun bătrânii din sat o poveste pe care o știu de la moșii lor, cum că ar fi trăit oamenii din Meziad în peșteră în vremurile de demult. Acolo-și aveau casa și masa și trăiau din vânatul sălbăticiunilor pădurii, pe care le prindeau cu capcane sau cu arcul cu săgeți. Și era printre ei o fată pe care o chema Florica. Într-o zi a alunecat de pe o stâncă și și-a rupt un picior, așa că n-a mai putut merge la vânătoare cu ceilalți oameni. Stătea singură în gura peșterii și s-a târât să

ajungă afară la soare, lângă stâncă de la intrare. Stând ea acolo, a văzut o pasăre așezată pe o creangă de fag. A pus mâna pe o piatră și a azvârlit-o, ca să lovească pasărea. N-a nimerit-o, iar pasărea, speriată, a zburat. Florica a văzut că atunci când s-a speriat pasărea din cauza pietrei, a scăpat ceva din clonț. S-a tras până acolo și a găsit o sămânță de buruiană cum nu mai văzuse până atunci. Semăna cu sămânța ierbii, dar era mult mai mare. Atunci i-a săpat cu un surcel o groapă în față de soare și a pus sămânța acolo. A adus apă în pumni și a udat-o. A udat-o așa în fiecare zi, până când a crescut mare și a făcut spic. A luat câteva boabe, le-a frecat în palmă și a început să le mestece. A văzut că-s bune. Atunci le-a semănat iar pe celelalte și a avut și mai multe semințe. Au văzut și ceilalți oameni că sunt bune și au început să caute locuri pentru semănat. Cu cât se înmulțeau boabele, cu atât le trebuia mai mult pământ, așa că au părăsit peștera și au început să-și ridice colibe lângă holde. Sămânța aceea era de grâu și așa a apărut pentru prima oară la noi și i-a scos pe oameni din peșteră.

Că fiecare legendă încearcă să explice un fenomen sau un lucru este un fapt cunoscut. Dar plasarea acțiunii legendei chiar în fața peșterii locuită de *capcâni* este determinată oare numai de existența peșterii, ori există și un sămbure de adevăr în legendă? Deschiderea unui șantier arheologic la stratul de aluviuni din galeria principală ar lămuri multe lucruri și ar da răspuns la multe întrebări.

Florica Ungur, Horia Blidaru

**Țăranul este divin, cuminte
și cu bun simț.**

Remember

*Interviu cu Florica Ungur (n. 8 iunie 1939, Fâșca
- d. 4 august 2011, Oradea) apărut în cotidianul
"Crișana" (12 iunie 2007).*

Clipa ca o sărbătoare

– D-nă Florica Ungur, ce înseamnă pentru dumneavoastră această aniversare?

– Fiecare aniversare este pentru mine o sărbătoare și am învățat să trăiesc fiecare clipă ca pe o sărbătoare. Vorba proverbului: *carpe diem* ("trăiește clipa"). Trebuie să avem înțelepciunea de a ne bucura că vedem lumina soarelui în fiecare zi.

– Cu ce sentimente priviți, acum, spre trecut și cu ce gânduri spre viitor?

– Privesc spre trecut cu nostalgie, dar nu prea am timp, pentru că am multe de făcut în prezent și, de asemenea, am multe planuri de viitor. Oricine și-ar dori să rămână mereu tânăr – văd că toți se plâng, în cântece, de trecerea anilor – dar n-am văzut încă minunea să rămână cineva veșnic tânăr, așa că să fim înțelepți și să luăm viața așa cum este dată de Dumnezeu, cu vârstele și cu satisfacțiile pe care le poate da fiecare din ele.

Mama mi-a fost primul dascăl

– Privind retrospectiv, care au fost primii pași pe care i-ați făcut în cariera artistică? Ați avut vreun crez ce v-a călăuzit de-a lungul timpului?

– Nici nu știu ce să spun despre “cariera” mea artistică. N-am vrut și n-am făcut carieră din cântat. Din moment ce am urmat, la zi, cursurile Universității din București, secția limbi clasice (latină și greaca veche), timp de cinci ani, era de așteptat să-mi respect vocația de dascăl, dobândită, și să fructific talentul dat de Dumnezeu în timpul care-mi mai rămânea după munca la catedră.

Esențial a fost că m-am născut și am crescut într-un sat cu oameni harnici, iubitori și creatori de valori artistice. Mama mi-a fost primul dascăl în toate; și în cântec. Importantă a fost, apoi, întâlnirea cu profesorul de folclor Mihai Pop, care a realizat înregistrări la Institutul de Folclor cu mama, încă doi rapsozi și... cu mine. A urmat Școala Populară de Artă din Oradea, unde am avut o profesoară de canto minunată și o prietenă adevărată în directoarea școlii, regretata Silvia Pop de Popa. Au venit înregistrările la radio, Electrecord, televiziune, spectacole, turnee în țară și străinătate, concursuri, premii... Fiecare apariție pe scenă, fiecare înregistrare este, de fapt, un examen și, dacă un interpret atinge un anumit nivel artistic, abia atunci vine greul de a se menține acolo, sus. Întotdeauna, am trăit cu convingerea că nu eu sunt importantă, important e cântecul, importantă e tradiția noastră românească, iar noi nu suntem decât frunze de codru, trecătoare, care, bătute de vânt, sună... Nu degeaba se cântă și din frunză, nu?

– Ca artist ce a traversat mai multe perioade, net diferite între ele, ce diferențe constatați că există între contextul lansării dumneavoastră muzicale și cel actual? Care moment e mai propice pentru muzica populară?

– Depinde din ce punct de vedere privești. Perioadă propice pentru cântecul adevărat, curat, valoros era aceea pe care sunt fericită că am apucat-o. Oamenii de la țară își cântau viața de la naștere până la moarte... Nu aveau radio, nici televizor. Aveau și timp, și bucuria de a-și înfrumuseța viața, începând cu poarta casei și terminând cu cântecul.

Știi ce sentimente dureros de dulci îmi trezește amintirea unui șir de cruci de grâu? Țăranul avea bucurii simple, curate și eu sunt țărancă fericită. Ar fi de spus că, azi, chiar oamenii cu oarece școală, când vor să amendeze comportamentul necivilizat al unui semen îl numesc "țăran". Nimic mai greșit și mai dătător de notă slabă celor care fac acest lucru. Țăranul era (este) divin, cuminte și cu bun simț.

Perioada actuală, cu atâtea televiziuni, este propice pentru cei care cântă folclor, dacă sunt oameni cu bani. E adevărat că printre cei cu bani mai sunt și interpreți valoroși, care merită să fie promovați. În cei tineri este speranța noastră de a duce mai departe cântecul, arta noastră populară. Este lăudabil faptul că interpreți de folclor responsabili realizează emisiuni de folclor în Bihor și nu numai: Maria Haiduc, Oana Lianu, Radu Potoran. Avem, de asemenea, doi bihoreni care au pus suflet și bani în slujba folclorului românesc și aceia sunt patronii Viorel și Ioan Micula.

Valori care ne dau identitate

– Cum vedeți viitorul folclorului românesc? Cât de mult poate greva asupra destinului său proliferarea muzicii etno și a altor genuri ce preiau motive folclorice?

– Viitorul folclorului românesc depinde foarte mult de noi toți: interpreți, posturi de televiziune, radio, case de discuri... Suntem într-o perioadă, prea lungă, de tranziție, pe toate planurile. Ce se întâmplă în alte domenii se întâmplă și în folclor. Am lăsat la urmă vocea, atitudinea specia-liștilor și a instituțiilor de cultură competente, care să se implice mai mult în tot ceea ce se întâmplă în cultura românească. Nu știu cum ar trebui făcut, dar prea punem totdeauna în față, drept scuză, “economia de piață”. Iată că am ajuns până acolo încât elevi, drăguți de altfel, doresc și chiar cântă manele! În ceea ce mă privește, aduc în fața publicului acel cântec vechi și necomercial, care poate să te facă, prin text și melodie, mai bun, mai blând, mai introspectiv. Astăzi, oamenii nu mai au timp să privească în adâncul sufletului lor, să vadă ce mai e pe acolo... Muzica etno încă ar fi acceptabilă, precum e de accesibilă, dacă interpreții ar avea voce, dacă ar păstra linia melodică și textul cântecului popular de la care au plecat. Nu mai spun (îi vede, de altfel, toată lumea) cum se îmbracă și cum se mișcă unii dintre ei. Și George Enescu și alți mari compozitori au preluat din folclorul popoarelor lor, dar l-au îmbrăcat în haine alese cu cel mai mare respect.

– Ca profesoară cu decenii de experiență la catedră, ce impresie vă lasă tinerii de azi, în comparație cu cei din generațiile precedente?

– Tinerii de azi sunt la fel cu ceilalți din generațiile precedente, doar că trăiesc în alte condiții, sunt mai stresați, sunt mai puțin supravegheați de către părinți, sunt bombardați cu tot felul de influențe la vârsta formării lor.

Cei care au un fundament educațional puternic nu se vor lăsa influențați de nimicuri. Și aici e mare rolul familiei, al școlii, al străzii, al televiziunii, al altor factori...

Aveam un vecin, care spunea: "Vai, toți copiii sunt buni! De unde atâția oameni răi?" ...

– Folclorul se întemeiază pe rosturile unei lumi pe cale de dispariție. Îndepărtarea de tradiție influențează în vreun fel societatea contemporană?

– Da. Popoarele vecine cu noi își caută folclorul în arhive. Am cântat într-un spectacol folcloric al copiilor, de 1 Iunie. Spunea o doamnă de la Sântana că la ei au venit japonezii să studieze folclorul românesc. Îndepărtarea de tradiție e inevitabilă, într-un fel. Bine-ar fi s-o facem cât mai încet, iar cei ca mine, conștienți de valoarea vechimii în cântec și a cântecului în vechime, să păstrăm tot ce e frumos și vechi în arta populară, să transmitem tinerilor și copiilor dragostea și respectul pentru înaintași și creațiile lor. Sunt valori care ne dau identitate, alături de maica noastră, limba română.

Am construit în timp

– Ce mesaj transmiteți iubitorilor de folclor autentic?

– Iubitorii de folclor autentic să transmită și altora microbul dragostei lor, să facă loc în sufletul copiilor lor, pe lângă muzica modernă, și cântecului nostru popular, cu

care, de fapt, ne-am născut, fiecare, pe limba lui. Să-i prețuim, în continuare, pe interpreții valoroși și să fie foarte atenți la textele care se vehiculează acum, unele destul de vulgare. Multe așa avea de spus, dar nu e loc și timp. Poate cu altă ocazie.

– Dar tinerilor ce își pun speranțele într-o carieră în muzica populară, ce sfat le-ați da?

– Vorbești de carieră în muzica populară? Noi, generația mea, n-am avut carieră. Noi am vrut să cântăm ce e mai frumos, cât mai frumos, să avem un repertoriu al nostru, mai frumos ca al altora. Apoi au venit și recunoașterea, și succesul, dar am construit în timp... Tinerii de azi vor totul repede, acum. Eu i-aș sfătui să se apropie de arta populară cu dragoste și respect, să nu se grăbească, să fie temeinici, să-și adune cântecele de la cei care le mai știu, să nu aștepte să le vină totul pe tavă, să fie modești, să învețe de la cei mai în vârstă lucrurile bune, să aibă simțul măsurii și să nu uite că *per aspera ad astra* ("pe căi aspre către stele")... Sau nu mai e valabil dictonul latin? Cer prea mult?

